

No hemmetti syödään sitte.

Miten direktiiveihin vastataan arkikeskusteluissa

Pro gradu -tutkielma
Minna Koskinen
Helsingin yliopisto
Suomen kieli
Suomalais-ugrilainen ja
pohjoismainen osasto
Syyskuu 2020

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Humanistinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Suomen kielen ja suomalais-ugrilaisien kielten ja kulttuurien maisteriohjelma	
Opintosuunta – Studieinriktning – Study Track Suomen kieli			
Tekijä – Författare – Author Minna Koskinen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title <i>No hemmetti syödään sitte. Miten direktiiveihin vastataan arkikeskusteluissa</i>			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Syyskuu 2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 78 + 2 liitesivua
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tutkielmassa tutkitaan direktiivien saamia vastauksia arkikeskusteluissa. Tavoitteena on selvittää, millaisia nämä responssit ovat, millaisia vastauksia tehtävältään erilaiset direktiivit saavat ja millaista suhtautumista responssit osoittavat direktiiviä kohtaan. Aineisto koostuu videoiduista arkikeskusteluista ystävien ja perheenjäsenten välillä (n. 5 tuntia), ja direktiivi-vastaus-pareja on yhteensä 68. Tutkimusmetodina ja teoreettisena taustana tutkielmassa käytetään keskustelunanalyysia.</p> <p>Analyysissa käy ilmi, että direktiivit saavat useammin preferoidun kuin preferoimattoman vastauksen. Preferoimattomat vastaukset jakautuvat selitettyihin vastauksiin ja ilman selitystä oleviin, vastustaviin vastauksiin. Ilman selitystä esitettyjä responsseja on selitettyä enemmän, ja ne vastustavat direktiiviä vahvemmin kuin selitetyt vastaukset, joilla perustellaan omaa toimintaa ja joissakin tapauksissa myös myönteilläään direktiiviä ennen siitä kieltäytymistä.</p> <p>Preferoituja vastaustyyppisiä ovat dialogipartikkelit, lyhyt vastaukset ja pitkät ja selittävät vastaukset. Yleisin tapa vastata direktiiviin preferoidusti on käyttää dialogipartikkelia, jolla osoitetaan direktiivi ymmärretyksi ja hyväksytyksi, mutta ei aina lupauduta noudattamaan sitä. Lyhyillä responsseilla ilmaistaan vahvempaa sitoutumista noudattaa direktiiviä kuin dialogipartikkeleilla ja niillä vastataan myös useammin direktiiveihin, jotka edellyttävät toimimista heti. Pitkillä ja selittävillä vastauksilla osoitetaan keskustelussa, ettei lyhyt vastaus olisi ollut tilanteessa riittävä. Tutkielma näyttääkin, että selityksellä on paikkansa myös preferoiduissa vuoroissa, joilla osoitetaan myönteistä suhtautumista direktiiviin selityksestä huolimatta. Pitkä vastaus on keino sanoittaa lupausta toimia direktiivin mukaan, antaa perustelu omalle toiminnalle, sovitella, luoda humoristista ilmapiiriä ja ilmaista paheksuntaa direktiiviä kohtaan, vaikka sen mukaan toimitaan.</p> <p>Tutkielma osoittaa, että direktiivit saavat usein preferoidun vastauksen, mutta preferoidullakaan vastauksella ei aina lupauduta noudattamaan direktiiviä. Tämä voi implikoida sitä, että direktiiveihin liittyy ongelmallisuutta, eikä niitä oteta aina mieluusti vastaan läheisten välisessä keskustelussa. Tutkielma avaa uusia näkökulmia siitä, millaisia vastauksia direktiivit saavat ja millaista suhtautumista vastauksilla osoitetaan arkikeskusteluissa.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Responssi, vastaus, direktiivi, preferenssijäsennys, keskustelunanalyysi			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston keskustakampuksen kirjasto; Muoto-opin arkisto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällys

1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuskysymykset ja aineisto	1
1.2 Metodi	3
2 Tutkimuksen tausta	6
2.1 Keskustelun jäsentäminen	6
2.2 Vastauksen preferenssi	8
2.3 Direktiivisyys arkikeskustelussa	10
2.3.1 Imperatiivilause	11
2.3.2 Muut verbialkuiset direktiivit	13
2.3.3 Muut direktiiviset ilmaukset	15
2.4 Direktiiveihin vastaaminen	16
3 Preferoimattomat vastaukset direktiiveihin	18
3.1 Selittävät vastaukset	19
3.2 Vastustavat vastaukset	28
4 Preferoidut vastaukset direktiiveihin	38
4.1 Dialogipartikkelit vastauksena	39
4.1.1 <i>Joo, joojoo</i> ja <i>joo-o</i>	39
4.1.2 Muut dialogipartikkelit	49
4.2 Lyhyet vastaukset	54
4.3 Pitkät ja selittävät vastaukset	61
5 Lopuksi	71
Lähteet	74
Liitteet	79

1 Johdanto

Usein kuulee sanottavan, ettei toista saisi neuvoa pyytämättä. Arjessa törmään siihen, että ihmiset saattavat pahastua, jos heitä neuvoa pyytämättä. Kuka meistä ei olisi joskus ärähtänyt läheiselle siitä, kun he yrittävät neuvoa tai valittanut ystävälleen, miten pahalta jonkun pyytämätön neuvo on tuntunut. Olen huomannut omassa ja tuttujen toiminnassa myös kieltäytymistä avuntarjoamisesta, koska toiselle ei halua aiheuttaa vaivaa. Käskyjä pidetään yleisesti epäkohdeltiaina ja loukkaavina. Vähintään teini-iässä sitä saattaa tulla ajatelleeksi: *'kuka toi on mua käskemään'*. Kuitenkin puhutun vuorovaikutuksen tutkimus näyttää, etteivät direktiivit eli toista ohjaavat lauseet ole mitenkään epätavallisia tai loukkaavia suomalaisessa arkikeskustelussa (ks. esim. Lauranto 2014). Olen kiinnostunut selvittämään, mitä läheisten välisessä keskustelussa tehdään direktiivien, kuten neuvon tai käskyn, jälkeen.

Suomen kieltä tarkastelevassa keskusteluanalyttisessä tutkimuksessa on tutkittu laajalti direktiivisyyttä eli toisen toiminnan ohjaamista kielellisesti, mutta direktiivien saamiin vastauksiin ei ole tutkimuksessa kiinnitetty vielä laajalti huomiota. Tämä pro gradu -tutkielma täyttää tätä aukkoa. Keskityn direktiivien responsseihin eli vastauksiin ja siihen, millaisia vastauksia suomenkielisessä arkikeskustelussa esiintyy ja miten ne suhtautuvat direktiiviin. Tämä tutkimus auttaa syvemmin ymmärtämään, miten direktiiveihin reagoidaan. Samalla tutkimus pyrkii selvittämään, millaiset vastaukset ovat odotuksenmukaisia direktiiviin vastatessa ja mitä odotuksenvastaisesta responsista seuraa keskustelussa.

1.1 Tutkimuskysymykset ja aineisto

Tässä tutkimuksessa keskityn direktiivien responssien eli vastausten analysointiin. Responsseiksi luen tässä tutkimuksessa vain sanalliset vastaukset ja jätän sanattomat, multimodaaliset teot analyysin ulkopuolelle. Rajausta halusta keskittyä siihen, millaisia puheenvuoroja direktiivit saavat vastaukseksi. Huomioin kuitenkin sanallisen vastauksen rinnalla esiintyvää multimodaalista toimintaa, kun se on relevanttia direktiivin ja vastauksen välisen suhteen kannalta. Lisäksi luen direktiiveiksi kaikki toisen toimintaa ohjaavat vuorot, enkä ole rajannut direktiivejä mitenkään niiden tehtävän tai muodon perusteella. Ainoa rajaukseni kohdistuu direktiivien responssien sanallisuuteen.

Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Miten preferenssijäsennys näkyy vastausvuorojen rakenteissa?

2. Vaikuttaako direktiivin tehtävä siihen, millainen vastaus siihen tuotetaan?
3. Millaista suhtautumista tai asennoitumista vastaukset ilmaisevat direktiiviä kohtaan?

Preferenssijäsennyksellä tarkoitetaan sellaista suhdetta kahden vuoron välillä, jossa jälkimmäinen vuoro (vastaus) tulkitaan joko odotuksenmukaiseksi eli preferoiduksi tai odotuksenvastaiseksi eli preferoimattomaksi. Esimerkiksi kutsuun on odotuksenmukaista vastata myöntävästi. Sen sijaan kieltäytyminen olisi preferoimatonta. (Ks. tarkemmin luku 2.2.) Haen ensimmäisellä tutkimuskysymyksellä tietoa siitä, miten vastaukset jakautuvat niiden odotuksenmukaisuuden perusteella ja millaisia ne ovat rakenteeltaan. Toisella tutkimuskysymyksellä analysoin direktiivin tarkemman tehtävän, kuten pyynnön tai käskyn, vaikutusta vastauksen muotoon. Kolmas tutkimuskysymykseni keskittyy siihen, millaista suhtautumista vastauksella ilmaistaan annettuun direktiiviin. Tällä kysymyksellä analysoin direktiivin ja sen saaman responssin suhdetta syvemmin kuin vain preferenssin perusteella. Tarkastelen muun muassa sitä, miten tarpeellinen direktiivi on vastaanottajan vuoron perusteella, osoittavatko responssit halua toimia direktiivin mukaisesti ja miten vahvasti responssit vastustavat direktiiviä.

Aineistoni tallenteet ja litteraatit ovat peräisin Helsingin yliopiston suomen kielen oppiaineen keskusteluntutkimuksen arkistosta. Aineistoa on yhteensä hieman yli viisi tuntia. Tallenteet ovat arkikeskusteluja, jotka tapahtuvat perheen, kahden pariskunnan ja keski-ikäisten sisarusten välillä. Aineiston perhekeskustelussa ovat mukana isä ja äiti sekä heidän lapsensa, joista kaksi on korkeakouluikäisiä, yksi yläkouluikäinen ja yksi alakouluikäinen. Pariskunnat ovat sen sijaan keski-ikäisiä ja viettävät pikkujoulua toisen parin luona. Keski-ikäiset sisarukset keskustelevat pääosin kahdestaan toisen luona keittiön pöydän ääressä. Tallenteet ovat valmiiksi litteroituja, mutta tarkennan niitä omien tarpeitteni mukaisesti. Tunnistamisen mahdolliset tuntomerkit on litteraateissa muutettu.

Olen kerännyt aineistosta direktiivien responsseja kuuntelemalla ja lukemalla keskusteluja läpi. Olen merkinnyt huomioni litteraatteihin, minkä jälkeen olen kerännyt kaikki vastauksen saaneet direktiivit erillisiin tiedostoihin. Tarkasteltavaksi olen pyrkinyt valitsemaan laajalti erilaisia direktiivejä ja niiden vastauksia niin, että ne edustaisivat parhaiten ja laajasti käsiteltäviä vastausryhmiä. Preferoimattomissa selittävässä vastauksissa (3.1) käsittelen vastauksia niiden direktiivin tehtävän (käsky, neuvo jne.) mukaisessa järjestyksessä, koska tässä ryhmässä direktiivillä tehtävällä toiminnolla näyttää olevan yhteys vastauksen rakenteeseen. Sen sijaan vastustavia vastauksia (3.2) käsittelen vastauksen rakenteen ja vastustusasteen mukaisessa järjestyksessä, koska vastauksien muotoon vaikuttaa enemmän se, miksi niitä ei

selitetä, kuin direktiivillä tehtävä toiminta. Preferoituja vastauksia käsittelen samaan tapaan vastausten rakenteen mukaisessa järjestyksessä, ja olen valinnut tarkasteltavaksi mahdollisimman erilaisia vastaustapoja.

Direktiiveillä tehdään aineistossani monia asioita, ja niiden tarkempia tehtäviä ovat seuraavat taulukossa luetellut. Kaiken kaikkiaan direktiivi–vastaus-pareja on aineistossa 68, joista preferoituja on 40 ja preferoimattomia 28.

Taulukko 1. Direktiivien tarkempi tehtävä suhteessa vastauksen preferenssiin.

	Preferoimattomat	Preferoidut	Yhteensä
Käsky	9	8	17
Neuvo	7	14	21
Pyyntö	6	10	16
Ehdotus	4	1	5
Kehotus	1	3	4
Varoitus	1	2	3
Kutsu		1	1
Kielto		1	1
Yhteensä	28	40	68

Koska olen kiinnostunut siitä, miten direktiiveihin yleisesti keskustelussa suhtaudutaan, tarkastelemieni direktiivien toiminta on monenlaista. Tästä seuraa se, että myös vastaustyyppien kirjo on laaja. Tämän vuoksi olen pyrkinyt ryhmittelemään responsseja preferenssijäsennyksen perusteella. Aloitan preferoimattomista responsseista, koska olen kiinnostunut preferoimattomuuden ongelmallisuudesta vuorovaikutuksessa. Lisäksi preferoiduissa vastauksissa on selittäviä vuoroja (luku 4.3), joiden käsittely on mielekkäämpää preferoimattomien vuorojen jälkeen, koska selittelyä pidetään preferoimattomuuden piirteenä.

1.2 Metodi

Tutkimusmetodina käytän keskusteluanalyysia, joka keskittyy luonnollisten vuorovaikutustilanteiden ja niistä kerätyn aineiston analyysiin. Nykypäivänä tutkittavia vuorovaikutuskohteita löytyy laajasti kasvokkaisesta keskustelusta teknologiavälitteiseen vuorovaikutukseen, joita ovat esimerkiksi puhelut, videopuhelut ja erilaiset chat-keskustelut. Keskustelutilanteet jaetaan

karkeasti myös institutionaalisiin ja arkikeskusteluihin. Arkikeskustelut ovat läheisten tai tuttavien kanssa käytyjä keskusteluja, kuten oma aineistoni. Institutionaaliset keskustelut ovat esimerkiksi kaupan kassalla tai lääkärin vastaanotolla käytyjä keskusteluja. (Vatanen 2016: 312–314.) Keskustelunanalyttisen tutkimuksen keskeisiä lähtökohtia oli, että keskustelussa ei ole kyse kaaoksesta tai sattumista, vaan vuorovaikutus on järjestynyttä toimintaa. Merkitykset keskustelussa syntyvät puhujien päättelyprosessista, johon vaikuttaa ilmaisu ja sen konteksti. (Sacks 1992, Hakulinen 1997: 13–15.)

Keskustelunanalyttisessä aineiston keruussa on huomioitava, että tallennettava tilanne on mahdollisimman luonnollinen. Tämä tarkoittaa sitä, ettei tutkijan tulisi ohjata keskustelua esimerkiksi haastatteleamalla tai järjestää koeasetelmia todistaakseen hypoteesiaan. Lisäksi tallennettavan keskustelutilanteen tulisi olla sellainen, että se tapahtuisi ilman tutkimustavoitetta. Näitä ohjenuoria noudattamalla kielenkäytöstä saa mahdollisimman todenmukaisen kuvan. Voisi kuvitella, että tallennustilanne vaikuttaisi keskustelun luonnollisuuteen. On kuitenkin huomattu, että puhujat tottuvat pian kameroiden tai äänityslaitteiden läsnäoloon. (Vatanen 2016: 314–315, Hakulinen 1997: 15.) Näin käy myös omassa aineistossani. Puhujat kommentoivat vain muutamia kertoja keskustelunaikana nauhoitustilannetta, jolloin muun muassa vitsailevat olevansa Big Brotherissa¹ tai kieltävät yhtä keskustelijaa lähtemästä tupakalle kuvaustilanteen takia.

Kun tutkitaan puhuttua keskustelua, aineistosta tehdään tarkan analyysin saamiseksi kirjainnos eli litteraatio. Litteroinnissa on tärkeää valita tutkimukseen sopiva tarkkuus. Riippuen tutkimuskohteesta keskustelu voidaan litteroida kokonaan tai vain tarpeelliset katkelmat koko aineistosta. Yleisesti on kuitenkin suositeltavaa litteroida aineisto mahdollisimman tarkasti, koska kaikella voi olla merkitystä analyysin kannalta. Se, mitä ei ole litteroitu, voi tutkimuksessa jäädä helposti huomioimatta, vaikka analyysin tulisi aina ensisijaisesti pohjautua nauhoitteeseen. Litteraattiin merkitäänkin muun muassa keskustelussa esiintyviä taukoja, päällekkäispuhuntaa, naurua, äänen narinaa ja tarvittaessa kehollisia keinoja, kuten ilmeitä, eleitä ja liikettä. (Vatanen 2016: 315–317, Seppänen 1997: 18–19.) Oman aineistoni puhe on valmiiksi litteroitua. Olen kuitenkin tarkentanut litterointeja tarpeen mukaan ja lisännyt kehollisia keinoja silloin, kun se on ollut analyysin kannalta olennaista.

Litterointiin on kehitetty omia ohjelmia, kuten ELAN ja Transana. Litteroidessa on tärkeää anonymisoida aineisto, mikä tarkoittaa esimerkiksi henkilöiden ja paikkojen nimien

¹ Big Brother on televisioformaatti, jossa kilpailijat eristetään muulta maailmalta ja heitä kuvataan 24 tuntia vuorokaudessa.

muuttamista niin, ettei henkilöitä voida tunnistaa litteraatista. Litteroinnissa on yleisesti käytössä Gail Jeffersonin kehittämä litterointijärjestelmä (ks liite 1, s. 80). Tämä merkistö mahdollistaa puheen kirjoittamisen paperille helposti luettavaan muotoon, josta vuorovaikutuksen kannalta keskeiset tuottamisen seikat ovat luettavissa. Näin saadaan esimerkiksi narina ja sen kesto tai päällekkäispuhunta havainnoitua kirjoitettuun muotoon. (Vatanen 2016: 316–318.) Nykyistä litterointitapaa ovat motivoineet Sorjonen ja Raevaara (2006: 16–20). Tarkempi analyysin kohde ja tutkimuskysymysten muotoutuminen alkaakin oikeastaan aineiston tarkastelemisesta. Omassa tapauksessani lähdin liikkeelle direktiiveistä ja aloin tarkastella niiden ympärillä olevaa keskustelua ja erityisesti niihin tuotettuja vastauksia. Keskustelunanalyysissä mennään niin sanotusti aineisto edellä, eikä tutkijan pitäisi tehdä liian pitkälle ennakko-oletuksia ilmiöstä, jota aineistosta lähtee tarkastelemaan. (Vatanen 2016: 319–320.)

Keskustelunanalyttisessä tutkimuksessa keskiössä on siis se, miten vuorovaikutuksen osanottajat tulkitsevat toistensa vuoroja. Esimerkiksi kysymyksiä tutkiessa tutkija ei tarkastele aineistosta vain kysymyslauseiden muotoisia kysymyksiä, vaan etsii aineistosta sellaisia vuoroja, joita niiden vastaanottaja kohtelee kysymyksinä. Tarkastelemalla vastaanottajan tulkintaa edellisestä vuorosta voidaan tehdä päätelmiä analysoitavasta vuorosta. Analyysi ei voi perustua siihen, että tutkija yrittää selvittää, mitä puhuja haluaa tai ajattelee sanoessaan jotain. Sen sijaan tutkimuksen tulee keskittyä siihen, miten vuoro keskustelussa tulkitaan ja miten se rakennetaan kielellisesti. Analyysi perustetaan yleensä samankaltaisten aineistotapausten varaan, jolloin voidaan tehdä yleistyksiä esimerkiksi kysymysten muodoista arkikeskustelussa. (Vatanen 2016: 320–323, Hakulinen 1997: 15–17.)

2 Tutkimuksen tausta

Tässä luvussa käyn läpi teoreettis-metodisia lähtökohtia ja aiempaa tutkimusta, johon tutkimukseni pohjaa. Aloitan keskustelunanalyttisen tutkimuksen esiin tuomista keskusteluvuorovaikutuksen jäsentymisen ilmiöistä ja lähestyn tutkimukseni kannalta spesifimpiä aiheita myöhemmissä alaluvuissa. Käsittelen ensin (alaluku 2.1) keskustelun jäsentymistä vuoroihin, vuorojen muodostamia vieruspareja ja vierusparien muodostamia sekvenssejä eli toimintajaksoja. Sen jälkeen perehdyn (alaluku 2.2) keskustelun preferenssijäsennykseen eli siihen, mikä keskustelussa on odotuksenmukaista tietyn vuoron jälkeen. Kolmanneksi (alaluku 2.3) keskityn direktiiveihin eli toista ohjaaviin lauseisiin. Lopuksi tarkastelen vielä sitä (alaluku 2.4), mitä direktiivien saamista vastauksista on tähän asti tutkittu.

2.1 Keskustelun jäsentäminen

Direktiivit ja niiden vastaukset eivät esiinny sattumanvaraisissa paikoissa keskustelussa, vaan ne asettuvat jollain tavalla suhteessa muuhun vuorovaikutukseen. Myös sillä, miten kaukana tai lähellä ne esiintyvät toisiaan, on vuorovaikutuksessa merkitystä. Käsitellään kuitenkin ensiksi sitä, miten keskustelu yleisesti jäsentyy ja mitä tarkoittaa muun muassa se, että käsky on vierusparin etujäsen ja sen vastaus vierusparin jälkijäsen.

Keskustelu rakentuu vuoroista, joita puhujat tuottavat toisilleen. Jo pienet lapset harjoittelevat vuorottelua ääntelyllä hoitajansa kanssa, vaikka eivät vielä muodosta kokonaislauseita saati sanoja. Vuorottelujäsennys on siis varhain sisäistetty normisto ja se vaihtelee keskustelutilanteen mukaan. Koulussa oppilaat orientoituvat kuuntelemaan opettajaa, mutta ystävän tai äidin kanssa puhuessa käytössä on erilainen vuorottelujäsennyksen säännöstö. Vuorottelujäsennyksen ansiosta keskustelussa tulee suhteellisen vähän päällekkäispuhuntaa tai taukoja. Tämä on seurausta siitä, että vuorot etenevät kohti jonkinlaista päätöskohtaa ja keskustelijat kuuntelevat tarkasti toistensa vuoroja löytääkseen vuoron loppua implikoivan kohdan, jossa voivat ottaa vuoron itselleen. Tätä kohtaa kutsutaan siirtymän mahdollistavaksi kohdaksi (SMK). (Hakulinen 1997: 32–33, ks. Sacks, Schegloff ja Jerfferson 2016: 9–10.) Analyysissani tuon esiin sen, mitä vaikutusta päällekkäispuhunnalla on, kun puhutaan direktiivin tai sen vastauksen päälle odottamatta siirtymisen mahdollistavaa kohtaa keskustelussa.

Sekvenssit koostuvat pienimmillään kahden eri puhujan tuottamista vuoroista, kuten tervehdyksestä *hei* ja sen vastatervehdyksestä *hei*. Näitä kahta peräkkäin esiintyvää *hei*-

vuoroa nimitetään vieruspariksi, joka on keskeisin sekvenssityyppi. (Haakana 2008: 88–89, Raevaara 2016: 143, ks. myös Schegloff 2007: 1–2.) Vierusparit ovat keskustelussa esiintyviä kiteytyneitä toimintajaksoja, joissa vuorot ovat tiiviisti kytköksissä toisiinsa ja jotka luovat puheeseen järjestystä, kuten tervehdykset tai kysymys–vastaus-vuorot. (Sacks 1972: 521, Haakana 2008: 89.) Tässä tutkimuksessa tutkin siis sellaisia vieruspareja, jotka muodostuvat direktiivistä ja sen vastauksesta.

Vierusparin ensimmäistä jäsentä, esimerkiksi pyyntöä, kutsutaan etujäseneksi. Vierusparin toinen jäsen on nimeltään jälkijäsen. Kutakin etujäsentä seuraa aina tietty jälkijäsen, eikä etujäseneen voi vastata millä tahansa jälkijäsenellä. Esimerkiksi pyyntöön ei voi tuottaa tervehdystä, vaan pyynnön jälkijäsen on vastaus. (Haakana 2008: 89, Raevaara 2016: 146.) Jälkijäsenet, jotka ovat vastauksia, eivät ole aina edes kokonaisia lauseita – mutta ne ovat ymmärrettävissä vierusparin etujäsenen kautta. Tällä tavalla vierusparit ovat vahvasti sidoksissa toisiinsa, eikä vastauksena annettua jälkijäsentä voi välttämättä ymmärtää ilman etujäsentä. (Sacks 1972: 529–530, ks. myös Schegloff 2007: 16.)

Keskustelu ei tietenkään rakennu vain kahden vuoron mittaisista vieruspareista, joissa kummassakin olisi vain yksi toiminto (tervehdys), vaan yhdessä vierusparin vuorossakin voi olla erilaisia puhetoimintoja. Myös vierusparisekvenssit voivat laajentua ja saada rinnalleen etu-, väli- ja jälkilaajennuksia. Laajennukset ovat saaneet nimensä sijaintinsa perusteella, ja kahdesta ensimmäisestä puhutaan myös esi- ja välisekvensseinä. Esisekvenssien tehtävä on viedä keskustelua kohti ydintoimintoa ja perussekvenssiä. Tästä voi antaa esimerkiksi vuoron *mitä sä oot tekemässä*, joka toimii myös niin sanottuna esikutsuna. Vuorolla puhuja varmistaa, onko kuuliija tekemässä jotain, mikä estäisi varsinaisen kutsun hyväksymisen. Jos vuoro saa vastauksen *en mitään*, voi esisekvenssin aloittaja edetä itse kutsuun. Jos vastaus sen sijaan implikoi, että puhujalla on suunniteltua menoa, perusvierusparin etujäsentä, kutsua, ei välttämättä esitetä. Esisekvenssi siis varmistaa, onko tietyn etujäsenen esittäminen kannattavaa. Välisekvenssi sen sijaan hakee usein lisätietoa, ja se sijaitsee nimensä mukaisesti vierusparin etu- ja jälkijäsenen välissä. Välisekvenssi vaikuttaa siis siihen, miten vierusparin etujäseneen vastaan. (Haakana 2008: 90–91, ks. myös Raevaara 2016: 146–147.) Havainnollistetaan tätä seuraavalla esimerkillä, jossa välisekvenssi alkaa rivillä 2 (Haakana 2008: 92).

Esimerkki A. Mahautauti.puh

01 Pekka: .mhh onks se hyvä kunnos se, (0.2) talo sielä.
02 Mikko: faijan,
03 Pekka: mm,
04 Mikko: o::n,

Vierusparin etujäsen rivillä 1 saa vastauksen rivillä 4. Näiden välissä on välisekvenssi riveillä 2–4, jossa vuoro *faijan* toimii tarkistuskysymyksenä. Mikko varmistaa, että kyseessä on isän talo, minkä jälkeen hän pystyy vasta vastaamaan etujäseneen. Sen sijaan jälkilaajennus sulkee vierusparin, meneillään olevan toimintajakson. Tästä tyypiesimerkki voisi olla vuoro *voi ku kiva*, jolla otetaan kantaa aiemmin sanottuun ja samalla lopetetaan aiheesta puhuminen. (Haakana 2008: 90, 92.)

Vierusparit siis kuljettavat ja rakentavat keskustelua, sillä niillä avataan ja lopetetaan keskustelu. Niitä käytetään myös keskustelun ongelmakohtissa. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi kuulemisen ja ymmärtämisen ongelmat, joissa vastaanottaja ei kuule tai ymmärrä vuoroa tai sen osaa kunnolla, eikä keskustelu voi jatkua ennen yhteistä ymmärrystä. Vierusparien etujäsenillä annetaan myös puheenvuoro toiselle (*'Minna, mitä mieltä sä oot'*). (Sacks 1972: 522–523.)

2.2 Vastauksen preferenssi

Preferenssistä eli preferenssijäsennyksestä puhuttaessa puhutaan vuoron odotuksenmukaisuudesta. Odotuksenmukaisuus on ongelmaton, ja ongelmattomuuden avulla voi keskustelussa välttää konflikteja. Preferenssi kytkeytyy siis siihen, miten tietyt vuorot tulkitaan kontekstissaan. Keskiössä on vierusparin jälkijäsen, joka voi valikoitua kahden tai useamman vaihtoehdon väliltä. Preferoitu jälkijäsen on sellainen, joka on kontekstissaan odotuksenmukainen, kuten kutsun hyväksyminen. Preferoimaton jälkijäsen on sen sijaan odotuksenvastainen, kuten kutsusta kieltäytyminen. (Tainio 1997: 93–94.) Tässä tutkimuksessa tarkastelen direktiivien vastauksia niiden preferenssin kautta.

Preferoitu jälkijäsen tuotetaan tyypillisesti viiveettä, välittömästi etujäsenen jälkeen tai jopa hiukan päällekkäin etujäsenen kanssa. Preferoidut vuorot ovat tunnusomaisesti syntaktisesti yksinkertaisia ja vain lausuman mittaisia. (Tainio 1997: 94–95.) Levinson (1983: 333) esittää preferoidun vuoron eroavan preferoimattomasta sillä, että preferoitu vuoro on rakenteellisesti tunnusmerkitön. Tunnusmerkittömissä vuoroissa on tyypillisesti vähemmän kielellisiä aineksia kuin tunnusmerkkisissä vuoroissa (mts.: 333). Sana *opettaja* on esimerkki tunnusmerkittömästä yleistermistä verrattuna sanaan *opettajatar*, jonka tunnusmerkkinen *tar*-pääte lisää yleistermiin feminiinisen piirteen. Preferenssijäsennyksessä tarkastellaan kielen rakenteellisia seikkoja. (Tainio 1997: 95.)

Preferoimattomia vuoroja pyritään välttämään vuorovaikutuksessa (Levinson 1983: 333, Pomerantz ja Heritage 2013: 215). Kun preferoimattomia vuoroja kuitenkin

tuotetaan, niihin liittyy käytänteitä, joilla pyritään lievittämään vuoron ongelmallisuutta. Näitä keinoja ovat viivytys, selittely ja vuoron kompleksisuus. (Tainio 1997: 96.) Preferoimattomissa jälkijäsenissä on paljon samaa aiheeseen liittymättömien etujäsenten (*unrelated first parts*, 'nii tuli tosta vaa mieleen et millon te muutatte') kanssa. Kummassakin tapauksessa esiintyy viivytelyä ja vuoron rakenteellista monipolvisuutta. Preferoimattomat jälkijäsenet ovat kuitenkin vielä pidempiä ja rakenteeltaan monimutkaisempia kuin sellaiset etujäsenet, jotka eivät liity puheena olleeseen aiheeseen. Tämä osoittaa preferoimattoman jälkijäsenen ongelmallisuutta. (Levinson 1983: 333.) Vuoron ongelmallisuus esiintyy puheessa taukoina, vuoronalkuisina partikkeleina, epäröintiääninä ja -sanoina. Preferoimattomat vuorot ovat tunnistettavia juuri edellä mainituista ominaisuuksista, jotka tekevät niistä kompleksisia ja pitkiä. (Tainio 1997: 100.) Näillä piirteillä voidaan puheessa myös välttää suorien torjuntujen esittämistä, koska ne ovat niin vakiintuneita ja tunnistettavia piirteitä ilmaista torjumista tai eriävää mielipidettä. Vastaanottaja tunnistaa nämä merkit jo torjunnaksi ennen varsinaista torjuntaa. (Raevara 2016: 149–150.)

Preferenssiin liittyvistä käytänteistä viivyttely on keino valmistautua ongelmallisen vuoron tuottamiseen. Preferoimattoman vuoron merkkinä voikin esiintyä etujäsenen ja preferoimattoman vuoron välinen pitkä tauko, mutta myös (sisään)hengityksellä saadaan viivytettyä jälkijäsenen tuottamista. Samalla tavoin epäröintiäänit (*ööh mmh*) ja -sanat (*tuota tuota*) viivyttävät jälkijäsenen ilmaisemista. Ne ovat merkki siitä, että seuraava vuoro on ongelmallinen. Viivyttely voi alkaa jo etujäsenen kohdalla, kun jälkijäsentä ei kuulu siirtymän mahdollistavan kohdan lähestyessä. Tällöin etujäsenen tuottaja voi muotoilla vuoroaan uudelleen tehdäkseen siitä houkuttelevamman tai lieventääkseen sitä. Etujäsenen sanoja saattaakin näin jatkaa vuoroaan siihen asti, että preferoimattomuutta merkitsevä vuorojen välinen tauko pystytään välttämään. (Tainio 1997: 96–97, ks. myös Pomerantz ja Heritage 2013: 213–214.)

Vuorojen alkuun voi kerääntyä myös muunlaisia kielellisiä aineksia, joilla lykätään preferoimatonta tekoa. Näitä voivat olla esimerkiksi kiitokset (*'kiitos kutsusta mutta'*), anteeksipyynnöt (*'hei mä oon tosi pahoillani'*) ja muut selittävät ilmaukset (*no en tiedä*). Tämän lisäksi jälkijäsenen tuottaja voi tehdä preferoidun teon suuntaisia myönnytyksiä, vaikka vuorossa silti myöhemmin torjutaan etujäsen. Viivytellessään preferoimatonta vuoroa, puhuja voi aloittaa välisekvenssin, kunnes sen loputtua joutuu tuottamaan ongelmallisen vuoron. (Tainio 1997: 99.)

Ongelmalliseen vuoroon liittyy vahvasti selittely. Kun jotain poikkeavaa tapahtuu, sitä merkitään selittelemällä. Selittely onkin preferoimattomuuden leimallinen merkki. Jos preferoitua vuoroa selitellään, vastaanottaja alkaa pitämään sitä preferoimattomana. Jos

preferoimatonta vuoroa ei taas selitetä, pidetään sitä ongelmallisena. Itse selitys sijoittuu yleensä vuoron loppuun, kun taas viivyttelykeinot ovat käytössä vuoron alussa. Selityksellä on tyypillistä osoittaa, ettei puhuja voi toimia muulla tavoin, vaikka haluaisi. Olennaista on osoittaa, että puhuja haluaisi toimia etujäsenen mukaisesti, preferoidusti. Selityksellä implikoidaan sitä, ettei preferoimaton toiminta ole kenenkään syytä ja ettei puhujalla ole mahdollista omien olosuhteiden takia toimia toisin. (Tainio 1997: 100, 102.)

Se, mikä on preferoitua keskustelussa, riippuu täysin keskustelussa tapahtuvasta toiminnasta. Esimerkiksi kehuihin on preferoitua vastata niin, että kehu ensin hyväksytään ja sitten tarjotaan selitys (Etelämäki, Haakana ja Halonen 2013: 473). Selitys on osa preferoitua vastausta kehuun, koska sillä vältetään liiallisen itsekehun ongelma (mts.: 475, 479). Vaikka selitys ja vuoron rakenteellinen kompleksisuus on tyypillistä preferoimattomille vuoroille, kehuja vastaanottaessa tällainen rakenne on preferoitua toimintaa. Sen sijaan uutisten vastaanottamisessa on preferoidumpaa se, ettei uutista arvaa tai tiedä ennalta (Tainio 1997: 109). Toisaalta huonojen uutisten kohdalla ilmiö on päinvastainen, uutinen on preferoitua arvata ennalta ja arvata se vielä pahemmaksi kuin se todellisuudessa on (mts.: 109). Vaikka preferoiduille ja preferoimattomille vuoroille on olemassa leimallisia piirteitä, on huomattava, etteivät ne päde kaikkiin konteksteihin. Tulen analyysissäni osoittamaan, että selityksellä on paikkansa niin preferoimattomissa kuin preferoiduissa jälkijäsenissä, joilla vastataan direktiiveihin.

2.3 Direktiivisyys arkikeskusteluissa

Tutkimukseni keskittyy direktiivien saamiin vastauksiin. Niiden ymmärtämiseksi tarvitaan tietoa myös direktiiveistä. Direktiivi on lausuma, joka ohjaa puhuteltavaa jollain tavalla. Sillä esimerkiksi käsketään, pyydetään, neuvotaan tai kehoitetaan vastaanottajaa tekemään tai olla tekemättä jotain. Toiminta voi olla sanallista tai kehollista. Prototyypinen direktiivi on imperatiivieli käskylause. (VISK § 1645.) Direktiivien muoto vaihtelee kuitenkin lausemuodoista (*annatko mulle ton paketin*) ilmauksiin vailla sisäistä syntaksia, kuten *top* tai *paikka* (Lauranto 2014: 12). Direktiivi tekee relevantiksi responssin, jolla vastaanottaja ilmaisee tai antaa ymmärtää tekevänsä direktiivin ilmaiseman toiminnan. Tässä tutkimuksessa pyrin selvittämään, millaisia nämä responssit ovat.

Käsittelen seuraavaksi erimuotoisia direktiivejä omissa alaluvuissaan. Ensimmäisessä alaluvussa paneudun direktiivin prototyyppiin, imperatiivilauseeseen. Toisessa alaluvussa käsittelen muita verbialkuisia direktiivejä ja kolmannessa alaluvussa perehdyn muihin

direktiivisiin ilmauksiin. Käsittelen luvuissa pääasiassa sellaisia direktiivejä, joita esiintyy omassa aineistossani.

2.3.1 Imperatiivilause

Imperatiivi on direktiivin prototyyppi ja sitä kutsutaan myös käskylauseeksi (VISK § 1645). Nimitys on kuitenkin harhaanjohtava, koska vain noin kymmenen prosenttia suomenkielisen arkikeskustelun imperatiiveista on tulkittavissa käskyiksi (Lauranto 2014: 145–146). Imperatiivit nähtiin pitkään toisen kasvoja uhkaavina ja loukkaavina tapoina vaikuttaa toisen toimintaan. Tutkimuksessa keskityttiin paljolti imperatiivin kohteliaisuuteen, eikä sen kontekstisidonnaisuutta huomioitu. (Ks. Sorjonen, Raevaara ja Couper-Kuhlen 2017: 2.) Nyttemmin tutkimus on tuonut laajempaa näkökulmaa imperatiivien käyttämiseen, eikä imperatiivia pidetä perustavanlaatuisesti kasvoja uhkaavana toimintana (ks. esim. Sorjonen 2017). Lauranto (2014: 79) osoittaa, että vain alle kymmenen prosenttia imperatiiveista on tulkittavissa käskyiksi ja useimmiten imperatiiveilla tehdään siis jotain muuta kuin käsketään. Avaan seuraavaksi Laurannon (2014) käyttämää jakoa direktiivien reaktiivisuuden suhteen, minkä jälkeen käsittelen imperatiivin eri käyttömerkityksiä.

Lauranto (2014) jakaa imperatiivilauseet reaktiivisiin ja ei-reaktiivisiin direktiiveihin, vaikka mainitseekin, että laajasti ajateltuna kaikki keskustelussa on reaktiivista ja reagoi keskustelussa johonkin. Reaktiivisuuden ja ei-reaktiivisuuden jako perustuu siis siihen, kuinka selvästi imperatiivi kytkeytyy edellä puhuttuun tai käynnissä olevaan toimintaan. Reaktiivisia imperatiiveja ovat sellaiset, jotka reagoivat johonkin aiemmin puheena olleeseen asiaan tai johonkin kielelliseen tai ei-kielelliseen toimintaan, joka on jo käynnissä. Keskiössä on vielä se, että direktiivi kohdistuu johonkin keskustelussa yhdessä rakennettuun ja siihen, mitä erityisesti imperatiivin vastaanottaja on aiemmin sanonut. Jos direktiivin esittäjä viittaa omaan aiempaan puheeseen, direktiiviä ei pidetä samassa mielessä reaktiivisena. Ei-reaktiiviset imperatiivit eivät ole siten yhtä vahvasti kytköksissä siihen, mitä muut ovat aiemmin sanoneet keskustelussa, tai käynnissä olevaan toimintaan. (Mts.: 81, 84.)

Reaktiivisista imperatiivilauseista yleisin merkitysrypäs Laurannon (2014: 90, 92, 95, 96) aineistossa on kannustus (*patista*), muistutus (*laittakaa radio auki*) ja edellä sanottuun liittyvä pyyntö (*no hei kerro siitä kämpästä minkälaine se oli*), joita on yli kolmannes reaktiivisista imperatiiveista. Nämä käyttömerkitykset menevät usein lomittain, minkä takia ne luokitellaan samaan reaktiiviseen ryhmään. Imperatiivimuotoiset pyynnöt ovat vastoin odotuksia varsin kohteliaita. Tämä perustuu Laurannon (2014: 91–92) mukaan siihen, että ystävät voivat

pyytää toisiltaan jotain aiemmin puheena ollutta imperatiivilauseella, eikä se ole hyökkäävää. Tällä tavoin reaktiivisempi imperatiivilause on pyyntönä oikeutetumpi, koska se kytketään keskustelussa taaksepäin, eikä tuota vastaanottajalle suurta vaivaa. Myös kannustaminen voidaan tehdä imperatiivilauseella, kun vastaanottaja on osoittanut epävarmuutta jostain asiasta. Jos esimerkiksi vastaanottaja osoittaa epävarmuutta uimahallin hyppytornissa, voi puhuja sanoa kannustukseksi imperatiivilauseen *'hyppää'*. Vastaavasti imperatiivilauseella voidaan muistuttaa jostain aiemmin sovitusta. (Lauranto 2014: 90–92.) Sorjonen (2017: 254–257, 267–269) toteaaakin, että imperatiivimuotoiset direktiivit esiintyvät usein paikoissa, joissa direktiivin tuottaja ja vastaanottaja ovat jo yhteisessä toiminnassa, mikä tekee imperatiivilauseesta oikeutetun.

Imperatiivilause taipuu myös ehdotukseksi, sillä kolmannes Laurannon reaktiivisista tapauksista kuuluu tähän merkitysryhmään (*no pistä se suolaan*). Ehdotuslauseita on erilaisia riippuen siitä, hakeeko vastaanottaja ongelmanratkaisua vai tuotetaanko ehdotus johonkin tulevaan yhteiseen toimintaan liittyen. Suunnitelmat rakentuvat keskusteluhetkellä, eivätkä ne ole valmiita vielä silloin. (Lauranto 2014: 101–102.)

Laurannon aineiston muita reaktiivisia imperatiivilauseen merkitysryhmiä ovat käynnissä olevaan toimintaan liittyvä pyyntö, ohjeenhakukysymyksen vastaus ja neuvo, luvanto ja myöntyminen, suostuttelu sekä tarjouksesta kieltäytyminen ja tarjouksen vastaanotto. Näistä suurin ryhmä, 15%, on käynnissä olevaan toimintaan liittyvä pyyntö. (Lauranto 2014: 90.) Tämän ryhmän imperatiivit ovat siis kytköksissä toimintaan, joka on jo direktiivin mukaista tai sivuaa toimintaa, johon pyyntö kohdistuu. Lauranto epäilee tapausten vähyyden johtuvan aineistosta, jossa vain vajaa kolmannes on kasvokkainkeskusteluja ja loput puhelin-keskusteluja, joissa toimintaympäristö ei ole yhteinen. (Mts.: 98–101.)

Varsinaisiksi käskyiksi voidaan tulkita vain kymmenen prosenttia Laurannon (2014: 145–147) aineiston kaikista imperatiivilauseista. Käskyn käyttömerkitykseen liittyy se, että se rajoittaa vastaanottajan toimintaa ja muodostaa näin toimintarajoitteen. Perusteet käskyn käyttämiselle eivät siis löydy aiemmasta keskustelusta, eikä käsky ole siinä mielessä reaktiivinen. Käyttömerkityksen yhtenä pilarina on se, että käskyjä tuottavat auktoriteetit tai itselleen auktoriteetin tilanteessa ottavat henkilöt. Imperatiivimuotoiset käskyt koetaankin epäkohteliaiksi, jos kyseisessä kielenkäyttötilanteessa auktoriteetti ei varsinaisesti kuulu kenellekään. Kyse on Laurannon mukaan valtahierarkiasta, jossa puhuja hallitsee tai yrittää hallita puhuteltavaa. Käsky ei jätä puhuteltavalle mahdollisuutta toimia toisin. Imperatiivin käskytulkintaisuus näkyy usein responssin selittämättömänä preferoimattomuutena, mutta responssi ja käskytulkinta vaihtelee kontekstin mukaan. (Mts.: 152–155.) Myös omassa aineistossani käskyt saavat prosentuaalisesti useammin preferoimattoman vastauksen kuin preferoidun (ks. taulukko 1 ja

luku 3), mutta niitä selitetään. Laurannon mukaan (mts. 153) preferoimattomiin vastauksiin ei sisälly selitystä, miksi direktiivin ohjaamasta toiminnasta kieltäydytään. Omassa aineistossani asia näyttäytyy kuitenkin toisin ja osoitan sen luvussa 4.3.

Kielteinen imperatiivilause luo käskytulkintaisten imperatiivien tapaan toimintarajoitteen, joka on kuitenkin myönteisiä käskyjä vahvempi (Lauranto 2014: 160). Tämä pätee osittain omassa aineistossani, mutta kielteisellä imperatiivilauseella myös pyydetään (anelevasti) toista olemaan toimimatta jollain tavalla. Aineistoni tapauksissa kielteinen imperatiivi tekee kuitenkin sen, että pyynnöstä kieltäytyminen olisi ongelmallisempaa kuin ehkä myönteisestä imperatiivimuotoisesta pyynnöstä kieltäytyminen. Kielteisiä imperatiiveja esiintyy minun sekä Laurannon (2014: 162) aineistossa verrattain vähän, mikä tukee tulkintaa sen tuottamasta vahvasta toimintarajoitteesta. Toisinaan kielteisistä imperatiivista käytetään Laurannon mukaan myös tilanteissa, joissa on kulttuurisesti hyväksyttävää rajoittaa toisen toimintaa. Tällaista käyttöä on esimerkiksi se, kun kieltää toista kertomasta henkilökohtaisia asioita muille eteenpäin. Puhuteltavaan voidaan myös vedota kielteisellä imperatiivilla ja näin osoittaa huolta toisen toiminnasta: *älä nyt lähe hirvees kelis ajelemaan*. Jos kielteisellä imperatiivilla ei ole kulttuurisesti hyväksyttävää syytä, jonka perusteella voi rajoittaa toisen toimintaa, nähdään se vahvasti puhuteltavaa rajoittavana. (Mts.: 160–169.)

Perusmerkitykseltään imperatiivilause on siis direktiivinen ja näin myös direktiivin prototyyppi. Imperatiivilla ei ainoastaan käsketä, vaan sillä esitetään omassa aineistossani muun muassa pyyntöjä, neuvoja ja kehotuksia. Eri käyttömerkityksiä yhdistää kuitenkin velvoitustahto, jonka puhuja esittää direktiivin vastaanottajalle ja ohjaa näin tämän toimintaa. (Lauranto 2014: 174–175.)

2.3.2 Muut verbialkuiset direktiivit

Muita verbialkuisia direktiivejä, joita esiintyy myös aineistossani, ovat konditionaalimuotoiset väitelauseet, kysymyslauseet ja indikatiiviset väitelauseet (ks. VISK § 1659–1665). Nämä erilaiset lausemuodot toimivat imperatiivilauseen tapaan monissa eri tehtävissä, eikä imperatiivimuoto ole suinkaan ainut keinoa käskä puhuteltavaa.

Konditionaalimuotoiset väitelauseet toimivat keskustelussa vetoomuksina, pyyntöinä, kutsuina ja ehdotuksina. Myös kieltomuotoinen konditionaali toimii usein myönteisenä pyyntönä: *’et viittis heittää mua’*. Toisaalta kieltomuoto voidaan tulkita kirjaimellisesti: *’et lähitis sinne’*. Tyypillisimmin nämä väitelauseet ovat 2. persoonassa. (Kauppinen 1998: 78–79, VISK § 1659.) Tietyissä tapauksissa myös yksikön 1. persoona voidaan tulkita direktiiveiksi.

Nämä tapaukset ovat suuntautuneet puhuteltavaan, ja niillä esitetään haluamista tai toivomista. Ne sisältävät näin joitakin verbejä, jotka ilmaisevat puhujan ja vastaanottajan yhteistyön tarpeelliseksi, kuten esimerkiksi vuoro *ottaisin yhden ässäarvan*. Yksikön 1. persoonan direktiivit vaikuttavat esiintyvät kuitenkin enemmän institutionaalisissa keskusteluissa muodollisuutensa vuoksi. (Kauppinen 1998: 60–63, 88–91; Sorjonen, Raevaara ja Lappalainen 2009: 109–112, VISK § 1660.) Omassa aineistossani konditionaalimuotoiset väitelauseet toimivat pyyntöinä (*et jos sä hoitaisit ni sen*), ehdotuksina (*kyllä se voitais laittaa*) ja myös neuvoina (*spreillä sais paljon paremmin*).

Kysymyslauseet, interrogatiivit, ovat tulkittavissa tietyissä konteksteissa kehoituksiksi ja pyynnöiksi. Niistä puuttuu usein myös ilmisubjekti, mutta kuitenkin toiminnan tyyppi ja lausuman sisältö lopulta ratkaisevat, onko kysymyslause tulkittavissa direktiiviksi. Tätä eroa havainnollistavat hyvin lauseet *odotatko vähän* (pyyntö) ja *odotatko sinä bussia* (kysymys). Interrogatiivinen direktiivi on vaihtoehtokysymys, minkä vuoksi se saatetaan tulkita kohteliaaksi. (VISK § 1661.) Periaatteessa tällaiseen direktiivin voi tuottaa myöntävän tai kielteisen vastauksen. Kuitenkin kontekstin mukaan kielteinen vastaus ei ole vaihtoehto tai se olisi todella ongelmallinen. Esimerkiksi institutionaalisista keskusteluista lääkärin vastaanotolla ei ole vaihtoehtoa kieltäytyä kehotuksesta *tuutteko tuohon pitkällemme*. (Sorjonen 2001b: 90–93.) Aineistossani kysymyslauseet esiintyvät aiemman tutkimuksen mukaan pyyntöinä (*voit sä pelata mun kaa krässiä*), mutteivät kehotuksina.

Indikatiivinen väitelause, deklaratiivi, toimii preesensissä tietyissä konteksteissa neuvona tai ohjeena. Kun verbi esiintyy preesensissä 2. persoonassa ilman persoonapronominia, esiintyy se useimmiten tilanteissa, joissa puhuteltava on hakenut apua tai neuvoa tai direktiivin toteutuminen on ongelmallista. (Torpo 1998: 72–87, Sorjonen 2001a: 103–106, Malaska 2016: 48–49, VISK § 1663) Indikatiivinen väitelause on myös tyypillinen urheiluvalmennustilanteissa, joissa ohje vaatii välitöntä toimintaa (Rantala-Ekholm 1999: 41–76). Kun indikatiivin yhteydessä on subjektina toimiva persoonapronomini (*’sä istut siinä’*), tulkitaan se auktoriteettin, kuten opettajan tai vanhemman, esittämäksi ja vastaansanomattomaksi direktiiviksi, käskyksi. Vastaavasti kielteinen preesens tekee väitelauseesta jo paikkaansa pitävän, ehdottoman käskyn: *’et istu siihen’*. Potentiaalissa väitelause toimii sen sijaan kehottavana direktiivinä: *’palauttanet sen huomenna’*. (VISK § 1665.) Omassa aineistossani indikatiiviset väitelauseet toimivat kontekstista riippuen neuvoina (*sanot sille et mä oon nyt*) tai käskynä (*eiku et sää tulet tänne näin*).

2.3.3 Muut direktiiviset ilmaukset

Muita direktiivisiä ilmauksia, joita aineistossani esiintyy, ovat muun muassa modaaliset verbi-ilmaukset ja finiittiverbittömistä rakenteista substantiivilausekkeet. Käyn seuraavaksi läpi näiden ilmausten yleisimpiä tehtäviä ja kuvaan niiden muotoja.

Modaalisuus direktiiveissä liittyy vastaanottajan tulevaan tai meneillään olevaan toimintaa, ja modaalisilla verbeillä annetaan toiminnalle vaihtoehtoisia toimintatapoja (Malaska 2016: 54–60). Verrattuna indikatiivi- tai imperatiivimuotoiseen direktiiviin, modaaliset rakenteet kantavat mukanaan arvottavaa merkitystä teosta. Tyypillisiä direktiivien nesessiivi-verbejä ovat *pitää*, *täytyy*, *tulee*, *kannattaa* ja *(ei) tarvitse*. Lisäksi lupadirektiiveissä esiintyy verbit *saada* ja *voida*. Modaalisisissa direktiiveissä ei aina esiinny subjektia, jolloin käytössä on nollapersoonaa. Konteksti kuitenkin paljastaa, kenelle direktiivi kohdistuu. (Mts.: 56–57, VISK § 1668.) Tällaisia arvottavaa merkitystä kantavia, nollapersoonaisia direktiivejä löytyy myös aineistostani (*ei yhtään tarvi karkkii ja limsaa lähtee hakee*).

Pelkkä substantiivilauseke on kontekstisidonnaisesti tulkittavissa direktiiviksi. Nämä direktiivit ovat yleensä käyttömerkitykseltään pyyntöjä tai varoituksia, kuten *yksi olut* (pyyntö) ja *töyssyjä* (varoitus). (VISK § 1677.) Tietyissä vuorovaikutustilanteissa, kuten urheiluharjoituksissa, substantiivilausekkeet voivat esiintyä myös neuvoina, kehotuksina tai käskyinä toimia tietyllä tavalla (Rantala-Ekholm 1999: 84–89, Malaska 2016: 63–65). Jotkin substantiivilausekkeet ovat määrätyissä konteksteissa kiteytyneet ja ovat tällöin partitiivimuodossa, kuten pyynnöt *apua* tai *hiljaa*. Nominatiivimuotoiset substantiivilausekkeet eivät sen sijaan ole pelkästään direktiivisessä käytössä, vaan tulkinta on tilannekohtaista. Esimerkiksi lauseke *auton avain* voidaan tulkita kontekstista riippuen pyynnöksi antaa auton avain tai vastaukseksi kysymykseen *mikä on kateissa*. Substantiivilausekkeet ovat direktiiveinä varsin tilannekohtaisia. (VISK § 1677.) Omassa aineistossani substantiivilauseke esiintyy ehdotuksena (*nii ja sitte sitä sitä Anun hyvää piirakkaa*).

Modaaliset verbi-ilmaukset ovat selvemmin luettavissa direktiivisiksi kuin finiittiverbittömät lausumat, mutta niiden käyttömerkityksen tulkintaa ohjaa ympäröivä keskustelu. Sen sijaan finiittiverbittömät lausumat ovat direktiiveinä erittäin tilannekohtaisia, eivätkä ne suinkaan aina toimi direktiivisinä ilmauksina. Vasta ympäröivä keskustelu paljastaa lausuman käyttömerkityksen, kuten omassakin aineistossani käy ilmi.

2.4 Direktiiveihin vastaaminen

Aiempaa tutkimusta direktiiveihin vastaamisesta on tehty vähän. Tutkimus on keskittynyt vastauksiin, jotka on tuotettu tietyn muotoiseen tai tiettyä toimintaa ilmaisevaan direktiiviin. Tässä tutkielmassa tarkastelen responsseja yleisesti rajaamatta niitä direktiivin muodon tai tehtävän perusteella. Käsittelen seuraavaksi aiempaa tutkimusta suomen kielen direktiivien saamista responsseista.

Direktiivien saamia vastauksia on tutkittu institutionaalisessa tilanteessa. Lämsä (2014) käsittelee gradussaan pyyntöjä ja niihin tuotettuja kielellisiä ja kehollisia responsseja R-kioskilla. Hän erottelee vastauksia sen mukaan, onko tuote ollut itseotettavissa vai myyjältä pyydetty (lausekemuotoinen pyyntö). Tyypillisin tapa vastata lausekemuotoiseen pyyntöön on kehollinen toiminto, jolla myyjä toteuttaa pyynnön (mts. 15). Yleisin kielellinen vastaus oli asiakkaan vuoron toistaminen, ja toiseksi yleisin dialogipartikkeli (*joo*, *juu* ja *okei*) yhdessä kehollisen toiminnan kanssa (mts. 21). Lämsän aineistossa vastaukset ovat myönteisesti pyyntöihin suhtautuvia, mikä selittyy institutionaalisella tilanteella – myyjä on töissä vastataksaan asiakkaan pyyntöihin. Tämä eroaa paljolti oman aineistoni asetelmasta, jossa keskustelu käydään läheisten välillä. Tällöin esimerkiksi toistoja ei juurikaan esiinny, vaan dialogipartikkelit ovat aineistossani yleisin preferoitu tapa vastata direktiiveihin.

Sorjonen (2001b) on tutkinut dialogipartikkeleita vastauksena keskustelussa, ja omat tutkimustulokseni dialogipartikkeleista tukevat tätä tutkimusta. Yhdessä luvussa hän käsittelee direktiivien saamia responsseja *joo* ja *nii*, joista partikkeli *joo* esiintyy myös omassa aineistossani vastauksena direktiiveihin. Sorjosen tutkimuksessa käy ilmi, että *joo* esiintyy vastauksena ongelmattomiin direktiiveihin, jotka ovat muodoltaan 2. persoonan väitelauseita tai imperatiiveja ja ne tuotetaan keskustelussa ensimmäisen kerran (mts. 117). Tällöin *joo* implikoi vastauksena samanmielisyyttä ja direktiivin hyväksymistä ongelmattomana. Tyypillisesti *joo* tuotetaan viiveettä direktiivin jälkeen. Toisaalta *joo* voi esiintyä myös tilanteissa, joissa direktiivi ilmaistaan vain ymmärretyksi. (Mts.: 117–118.) Kun direktiivi vaatisi pidempää vastausta, mutta saa responssiksi partikkelin *joo*, merkitsee *joo* direktiivin ymmärretyksi, muttei lupaudu noudattamaan direktiiviä (mts.: 127). Oma tutkimukseni tukee käsitystä, että preferoitu vastauksena *joo* osoittaa direktiivin usein rekisteröidyksi, muttei aina lupaudu sen noudattamiseen (ks. luku 4.1.1).

Aiempaa tutkimusta preferoimattomista vastauksista on tehnyt Tikkanen (2010) gradussaan, joka käsittelee erimielisyyden osoittamista keskustelussa. Hän käsittelee yhdessä luvussa juuri direktiivejä seuraavaa erimielisyyttä. Tutkimuksessa todetaan, että yksi paikka

erimielisyyden osoittamiselle keskustelussa on direktiivin jälkeen. Erimielisyyttä edeltää joissain tapauksissa jonkinasteinen suostuminen neuvoon, mitä seuraa erimielisyyttä osoittava selitys. Toisissa tapauksissa kieltäytyminen direktiivistä ilmaistaan suoremmin, minkä jälkeen kieltäytymistä perustellaan. Kerran keskustelussa direktiiviä seuraa väittely. (Mts.: 49–50). Omalla aineistollani on yhtäläisyyksiä Tikkasen tutkimukseen se, että osassa aineistoni tapauksista direktiivi osoitetaan rekisteröidyksi ja hyväksytään, mutta käytöstä perustellaan tämän jälkeen. Tikkanen käyttää osiksi samaa aineistoa kuin minä (keski-ikäiset sisarukset), mutta vastaavia perustelevia vastauksia on myös muussa aineistossani.

Kieltäviä vastauksia on tutkittu myös siitä näkökulmasta, mitä kielteisestä eli preferoimattomasta vastauksesta seuraa silloin, kun direktiiviin ei hyväksytä kieltävää vastausta. Etelänmäki ja Couper-Kuhlen (2017) havaitsivat tutkimuksessaan, että kieltäytymistä seuraa uusi direktiivi. Kieltäytymistä esiintyy kahta erilaista tyyppiä: joko responsilla ilmaistaan kieltäytymistä suoraan tai responssi ei implikoi täyttä direktiivin hyväksyntää. Kummassakin tapauksessa kielteisesti imperatiiviin suhtautunutta vastausta seuraa uusi, väitelauseen muotoinen direktiivi. Tutkimus osoittaa, ettei kaikkiin direktiiveihin hyväksytä kielteistä vastausta ja siitä seuraa ongelmia tai jatkokäsittelyä keskustelussa. (Mts.: 223–235.) Tämän tulen osoittamaan myös tässä tutkimuksessa.

Myös responsseina toimivia imperatiiveja on tutkittu (ks. Sorjonen 2017), mutta erilaisten direktiivien saamat responssit ovat jääneet vaille tutkimusta. Tulen seuraavaksi vahvistamaan aiempaa tutkimusta, mutta myös osoittamaan eroavaisuuksia. Tämä tutkimus keskittyy siihen, miten suomen kielessä vastataan direktiiveihin ja miten direktiivit otetaan vastaan arkikeskustelussa.

3 Preferoimattomat vastaukset direktiiveihin

Tässä luvussa analysoin direktiiveihin tuotettuja vastauksia, jotka ovat muodoltaan preferoimattomia eli odotuksenvastaisia (ks. Tainio 1997). Keskustelut ovat arkikeskusteluja, joissa osallistujat ovat toisilleen perheenjäseniä tai ystäviä. Kahden keski-ikäisen sisaruksen välisestä keskustelusta on havaittu, että läheiset ihmiset voivat rikkoa keskustelun odotuksenmukaisuutta ja silti jatkaa keskustelua normaalisti preferoimattomien vuorojen jälkeen (ks. Tikkanen 2010: 71). On mahdollista, että preferoimattomuus on siis laajemminkin hyväksyttävämpää läheisten ihmisten keskuudessa kuin toisilleen vieraiden. Preferoimattomuutta pidetään keskustelussa yleisesti ongelmallisena (ks. esim. Tainio 1997). Tarkastelen seuraavaksi, millaisia vuoroja nämä ongelmallisiksi kuvaillut preferoimattomat responssit ovat silloin, kun niillä vastataan direktiiveihin. Keskityn siihen, millaisia vastaukset ovat rakenteeltaan ja mitä niillä tehdään suhteessa direktiiviin. Olen rajannut aineiston vain sanallisiin vastauksiin ja jättänyt pelkät keholliset vastaukset aineiston ulkopuolelle. Otan kuitenkin huomioon kehollisuuden, kun se on merkittävää sanallisen responssin rinnalla.

Olen jakanut vastaukset karkeasti kahteen ryhmään sen perusteella, sisältyykö preferoimattomaan vastaukseen selitys. Ensimmäisen ryhmän muodostavat selittävät vastaukset (luku 3.1), joita on aineistossa 12 tapausta. Selityksillä perustellaan omaa toimimattomuutta ja toimintaa tai osoitetaan direktiivi jollain tavalla sopimattomaksi tilanteeseen. Toisen ryhmän responssit vastustavat direktiiviä ilman perusteluja (3.2), mikä koetaan yleisesti ongelmallisena preferoimattomien vuorojen kohdalla. Tämä ryhmä muodostaa kuitenkin suurimman preferoimattomien vastausten ryhmän aineistossani 16 tapauksella. Nämä vastaukset tuottavat pääosin ongelmia keskustelussa ja vastustavat direktiiviä myös vahvemmin kuin selitetyt responssit.

Aineistosta nousee esiin myös kolmas ilmiö, jossa direktiiviin vastaa joku muu kuin direktiivin kohde. Osassa näistä tapauksista vastaajana on sekä joku muu että direktiivin kohde. Tällaisia responsseja löytyy aineistosta 8. Olen rajannut nämä tapaukset analyysin ulkopuolella ja keskittänyt huomioni tapauksiin, joissa vastaaja on direktiivin kohde. Sivuan kuitenkin tällaista tapausta esimerkeissä 2 ja 7.

Preferoimattomat responssit esiintyvät tehtävältään erilaisten direktiivien jälkeen. Näitä tehtäviä ovat käsky, neuvo, ehdotus, pyyntö, kehoitus ja varoitus. Selittävässä vastauksissa direktiivin tehtävällä näyttäisi olevan vaikutusta vastauksen rakenteeseen, kun taas selittämättömissä vastauksissa rakenteeseen vaikuttaa direktiivin vastustamisen vahvuus. Tämän vuoksi

käsittelen selitettyjä vastauksia niiden direktiivin tehtävän mukaisessa järjestyksessä (3.1) ja selittämättömiä vastauksen vahvuuden mukaisessa järjestyksessä (3.2).

3.1 Selittävät vastaukset

Käsittelen seuraavaksi vastauksia, joissa puhuja esittää jonkinlaisen selityksen preferoimattomalle vastaukselleen. Direktiivin vastaanottaja puolustelee tai selittää vastauksellaan, miksi toiminta ei ole, ole ollut tai tule olemaan direktiivin mukaista. Tämä on tyypillistä preferoimattomalle vastaukselle, sillä se koetaan ongelmallisena vuorona, jota pitää jollain tavalla selitellä (ks. Tainio 1997: 100—104). Analysoin seuraavaksi vastauksia siitä näkökulmasta, millaista niiden selittely on ja mitä näiden vastausvuorojen jälkeen seuraa keskustelussa. Kiinnitän huomiota myös siihen, vaikuttaako direktiivin tehtävä vastaukseen. Seuraavassa taulukossa esitän, miten direktiivien tehtävät jakautuvat selittävien vastausten kohdalla.

Taulukko 2. Selittävien vastausten jakauma suhteessa direktiivin tehtävään.

	Käsky	Neuvo	Ehdotus	Pyyntö	Kehotus	Yhteensä
Tapausten lukumäärä	4	3	2	2	1	12

Preferoimattomia selittäviä responsseja on aineistossa yhteensä 12, joista 4 vastaa käskyyn ja 3 neuvoon. Selittävä vastaus esiintyy aineistossa myös ehdotuksen, pyynnön ja kehotuksen jäljessä. Direktiivien vastustuksen aste on tässä ryhmässä pääasiassa vähäistä kahta poikkeamaa lukuun ottamatta. Käsittelen myös näitä poikkeuksia myöhemmin tässä luvussa.

Ensimmäisen. esimerkin responssi vastaa käskyyn ja sisältää selityksen, jolla vastaaja puolustaa direktiivin vastaista toimintaa. Katkelma on perhekeskustelusta, jossa perhe on syömässä ruokapöydän ääressä. Puheenaiheeksi on noussut se, että perheenpoika Lassi käy koulupäivän aikana ostamassa makeisia, vaikkei koulun alueelta saisi poistua. Äiti suhtautuu asiaan tiukasti; sääntöjä on noudatettava, kun taas perheenisä ei näe kaupassakäyntiä niin suurena ongelmana. Lassi perustelee kaupassa käymistä huonolla kouluruoalla. Hän tiputtaa ruokaa pöydälle, nostaa servietin sylistään ja vie sitä kohti tippunutta ruokaa, kun äiti Virpi esittää pojalleen direktiivin (rivi 5).

Esimerkki 1. (Sg441_01_10)

01 Lassi: riippuu vähän (0.4) tilanteestaki.
 02 * (0.5) * (1.0) * (0.7)
 LAS *sotkee* *vie serviettiä pöydälle-->
 03 Lassi: mutku ↑mulla oli silloin saman *päi+vän
 -->*yritt. pyyhkiä-->
 04 (0.4) >oli sitä< kalaa,
 05 Virpi: -> pidä se se*+vetti sylissä etkä sotke.
 LAS -->*<
 VIR +työnt. LAS käd. pois, putsaa-->
 06 (0.6)
 07 Lassi: -> **ku mä olin pyyki- mä olin**
 08 ***pyyhkii- olis+in pyyhkiny sen [tällä.]**
 *vie serviettiä tak. syliin--->
 VIR -->+
 09 Virpi: [mm,]
 10 (0.4)
 11 Virpi: mm.
 12 Lassi: nii ↑saman päivänä oli sitä↓kalaa?
 13 Virpi: mä tiedän.

Katkelmassa Virpi keskeyttää keskustelun esittämällä käskyn Lassille (rivi 5) ja aloittaa välisekvenssin, jolla puuttuu Lassin fyysiseen toimintaan. Käsky keskeyttää siis perusekvenssin, joka käsittelee Lassin syitä käydä kaupassa koulupäivän aikana. Käsky on kaksi osainen, joista ensimmäinen osa on imperatiivimuotoinen käsky pitää servietti sylissä (r. 5). Virpi käyttää demonstratiivipronominia *se*, jolla hän osoittaa käskyn koskevan juuri Lassin serviettiä, jonka tämä on juuri nostanut sylistään pois. Kesken ensimmäisen käskyn Virpi työntää Lassin siivoavaa kättä pois ja alkaa itse putsata tippunutta ruokaa pois pöydältä. Käskyn toisessa osassa Virpi käskee olla sotkematta indikatiivimuotoisella kielteisellä verbillä *etkä sotke*, joka kuulostaa moittivalta. Moittiva sävy syntyy siitä, että kieltäminen sanotaan sen jälkeen, kun sotkeminen on jo tapahtunut. Lassi on tiputtanut ruokaa pöydälle ennen Virpin käskyä. Lausumassa kieltoverbiin yhdistyy liitekonjunktio *-ka* (ks. VISK §813), jolla Virpi rinnastaa jälkimmäisen käskyn *etkä sotke* ensimmäiseen käskyyn *pidä se servetti sylissä*.

Etelämäki ja Couper-Kuhlen (2017: 226–232) ovat havainneet, että imperatiivimuotoista direktiiviä seuraa direktiivinen 2. persoonassa oleva väitelause, kun ensimmäinen direktiivi ei saa hyväksyvää ja sitoutuvaa responssia. Imperatiivia seuraava väitelause on lisäksi direktiivisesti ensimmäistä vahvempi, eikä jätä tilaa sen kieltämiselle (mts. 226–232). Virpin direktiivin osat tukevat aiempaa tutkimusta; vuorossa on ensin imperatiivimuotoinen käsky, jota seuraa väitelauseen muotoinen käsky. Erona on vain se, ettei käskyjen välissä ole Lassin vastausta ensimmäiseen käskyyn. Virpin vuoro on myös niin nopea, ettei Lassi ehtisi toimia ensimmäisen käskyn mukaisesti ja laskea serviettiä takaisin syliin. Lassi alkaa asettaa serviettiä

takaisin syliinsä keskellä perustelevaa vastaustaan ja saa sen aseteltua vasta katkelman ulkopuolella.

Imperatiivia seuraa tauko, 0.6 sekuntia, jonka aikana äiti pyyhkii sormella tippunutta ruokaa pois pöydältä. Lassi katsoo vuoroin äitiään ja pöytää. Pitkä tauko viittaa usein siihen, että edessä on preferoimaton vastaus (ks. esim. Tainio 1997: 96–97). Tauko ei tässä tapauksessa ole erityisen pitkä, mutta kuitenkin huomattava.

Lassi reagoi direktiiviin puolustautumalla (rivit 07–08) ja aloittaa selittelyn *kun*-lausumapartikkelilla. Kun direktiivin jälkeinen vuoro alkaa *kun*-konjunktioilla, voidaan odottaa selittävää ja perustelevaa vuoroa (Herlin 1998: 173–182, ks. myös Raevaara 2009: 235–241). Lassi hakee vuorossaan sanoja ja korjaa kaksi kertaa lausumaansa *olisin pyyhkiny sen tällä*. Ensimmäinen korjaus kohdistuu oikean sanan etsimiseen ja verbin muodostamiseen, *pyyhi*-sanasta tulee verbi *pyyhkiä*. Kolmannessa korjauksessa Lassi ei enää toista persoonapronominia *mä* ja verbi muuttuu konditionaaliin: *olisin pyyhkiny*.

Korjausten jälkeen Lassi saa ilmaistua, mitä oli aikonut tehdä, ja esittää syyn, miksi nosti servietin sylistään. Hän osoittaa Virpille, että olisi kyllä hoitanut tilanteen ja siivonnut sotkun. Tällä tavalla Lassi puolustautuu ja osoittaa, ettei direktiiville olisi ollut tarvetta, koska hän yritti siivota jälkensä. Hän siis oikeuttaa omaa toimintaansa, joka on direktiivin kohteena ja osoittaa puolustuksella käskyn turhaksi. Toiminta olisi edennyt samaan tapaan ilman käskyä ja se halutaan ilmaista myös direktiivin antajalle. Samalla oikeutetaan omaa toimintaa, joka on direktiivin kohteena.

Lassin vastauksen jälkeen Virpi osoittaa kuuntelevansa vuorollaan *mm* (rivi 9), joka on päällekkäinen Lassin perustelun kanssa. Tätä seuraa 0.4 sekunnin hiljaisuus, jonka jälkeen Virpi ottaa vuoron itselleen toistamalla aiemman vuoronsa *mm* (rivi 11). *Mm* ei osoita, että perustelu olisi esimerkiksi hyväksytty, vaan ilmaisee vain kuuntelua. Perustelun olisi voinut kuitata myös muulla tavoin, kuten kehumalla tai pahoittelemalla omaa nopeaa toimintaa antamatta Lassille tilaa hoitaa asia itse. Virpin vastaus on kuittaus sekvenssin loppumiselle, ja keskustelu siirtyy takaisin kaupassa käymisen syiden selittämiseen, kun Lassi ottaa vuoron itselleen (rivi 12).

Seuraavan esimerkin responssi eroaa edellisestä siinä, että se kyseenalaistaa koko käskyn perusteluillaan ja osoittaa vahvaa erimielisyyttä. Katkelma on keskustelusta, jossa kaksi pariskuntaa on viettämässä iltaa pikkujoulujen merkeissä toisen parin luona. He siirtyvät juuri olohuoneeseen, jossa Jaanan mies Jaska valitsee nojatuolin, johon istuu ennen katkelman alkua. Kun Jaana kehottaa vieraita istumaan imperatiivilla, hän esittää samassa vuorossa miehelleen käskyn (rivit 8–9).

Esimerkki 2 (SG355_1_10)

01 Mirja: tää*l* o ihan it[ä-
 02 Jaana: [ei tää*l*ä
 03 ny o ku [jotkut-
 04 Mirja: [j*o*:ulu (.) >pikkujou:lu (.) no nii,=
 05 Jaska: =käy,
 06 Mirja: [hyvää p*ik*ku]joulu*a*,
 07 Jaska: [>käy käy käy,<]
 08 Jaana:-> käykää i*st*umaa ny (.) ä*l*ä s*ä*ä siihe parhaasee
 09 tuali[i,
 10 Jaska:-> [**>totta kai< mää oon i[sä*n*tä °tä*s*°,]**
 11 Jaana: [e::iku]
 12 et s*ä*ä tulet t*ä*nne n*ä*i,
 13 (0.6)
 14 Jaana: [t*ä*nne sohvalle,
 15 Mirja: [kyä mää mee t*ä*nne sohvalle,
 16 Jaana: ei [ku Mikko ja M*ir*ja is-
 17 Jaska: [em mää tu, EM mää me [s*i*ihe,=
 18 Mirja: [e*i* ku me halutaan
 19 nii kauheesti tua viä[rekkäi istua,@

Yllä olevassa esimerkissä Jaana esittää imperatiivimuotoisen käskyn *älä sää siihe parhaasee tualii* (rivit 8—9). Jaanan käsky on muodoltaan kielteinen imperatiivilause, jolla hän esittää toimintarajoitteen vastaanottajalle, Jaskalle (Lauranto 2014: 160—161). Tällaiset kieltoimuotoiset käskyt arkikeskusteluissa ovat harvinaisempia kuin myönteiset, joskin myös myönteisesti esitettyjä toimintarajoitteita esiintyy vähän. Kielteinen imperatiivilause on siis hyvin vahvasti esitetty toimintarajoite. (Mts. 162—163.) Jaana osoittaa vahvan toimintarajoitteen miehelleen olla istumatta kyseiseen tuoliin.

Jaska aloittaa responssin päällekkäispuhuntaa aivan Jaanan vuoron lopussa. Hän vastaa käskyyn ohittamalla sen sanoilla *totta kai* (rivi 10) kuin olisi itsestäänselvyys, että hän istuu siihen tuoliin. Puhuja voikin osoittaa sanomansa vahvinta varmuusastetta sanaliitolla *totta kai*, jolla hän ensinnäkin osoittaa pitävänsä tietoaan totena ja yrittää vakuuttaa myös vastaanottajan tiedollaan (VISK §1608). Samankaltaisia partikkeleita *tietysti* ja *tietenkin* käytetään merkitsemään jokin asia itsestään selväksi ja osoitetaan sen esiin nostaminen kyseenalaiseksi, tarpeettomaksi (Jaakola 2018: 153–159). Myös *'of course'* esiintyy vastauksena konteksteissa, joissa etujäsentä pidetään jotenkin sopimattomana yleiseen tietoon perustuen (Stivers 2011: 94–95). Jaska osoittaa käskyn sopimattomaksi *totta kai* -partikkelilla ja sitä seuraavalla perustelulla. Onkin huomattavaa, että Jaska käyttää *totta kai* -partikkelia vahvaa kielteistä imperatiivimuotoa vastaan. Jaskan vuoro jatkuu perustelulla *mää oon isäntä täs*, jolla Jaska oikeuttaa toimintansa roolilla *isäntä*. Perustelu on muodoltaan kopulalause ja ilmaisee asiaintilaa, joka on

olemassa (ks. VISK § 891). Jaska on isäntä kotonaan, eikä se ole muuttuva ominaisuus. Responssi osoittaa näin, että käsky on tilanteeseen sopimaton.

Vahvasti ilmaistu direktiivi saa vahvan vastauksen, joka kuitenkin perustellaan. Erimielisyys ilmaistaan ensin, ja perustelu tulee vasta sen jälkeen (vrt. esimerkki 1). Jos vastaus tuotettaisiin ilman selitystä, preferoimaton *totta kai* olisi paljon jyrkempi ja ongelmallisempi. Jaska vastustaa direktiiviä perusteillaan vahvemmin, jos sitä vertaa esimerkkiin 1. Tämä voi selittyä vahvalla toimintarajoitteen muodostamalla direktiivillä tai sillä, että kyseessä on paris-kunta, jonka jäsenten välillä ei ole selvää auktoriteettiasemaa. Esimerkissä 1 direktiivin antaja oli auktoriteettiasemassa suhteessa vastaanottajaan, kun kyseessä on äidin suhde teini-ikäiseen lapseen.

Jaana aloittaa päällekkäispuhunnan Jaskan vuoron ollessa kesken, sen perustele-
van osan kohdalla. Hän tuottaa uuden direktiivin, joka on muodoltaan väitelause (indikatiivi-
muotoinen *e::iku et sää tulet tänne näi*, r. 11—12). Vuoro alkaa korjaavalla *eiku*-partikkelilla,
jolla kielletään käskyä vastustava responssi *totta kai*, ja sitä seuraa oikeaa toimintatapaa edus-
tava käsky *sää tulet tänne näi* (ks. Haakana ja Visapää 2014: 48–53). Indikatiivimuotoinen
käsky esiintyy usein vastaanottajan hylkäämän imperatiivimuotoisen käskyn perässä. Jaanan
väitelauseenmuotoinen käsky on edellistä vahvempi ja se osoitetaan kumoamattomaksi. (Ete-
lämäki ja Couper-Kuhlen 2017: 226–232.). Jaanan käsky on lisäksi tuotettu päällekkäispuhun-
tana, mikä lisää käskyn voimakkuutta, koska toisen ei anneta sanoa vuoroaan loppuun ja perus-
tella preferoimatonta vuoroa.

Toista käskyä seuraa pieni hiljaisuus, eikä Jaska ota vuoroa itselleen, jolloin Jaana
toistaa käskyn lopun tekemällä siitä tarkemman, *tänne sohvalle* (rivi 14). Tällöin Mirja aloittaa
vuoron Jaanan kanssa samaan aikaan ja yrittää päättää konfliktin sanomalla, että haluaa istua
sohvalla (rivi 15). Jaana vastaa tähän vielä yrittäen ohjata vieraita toiselle paikalle (rivi 16).
Vasta tässä vaiheessa Jaska vastaa Jaanan toiseen käskyyn: ”*em mää tu EM mää me siihe*” (rivi
17). Jaskan vuoro alkaa päällekkäispuhunnana Jaanan vuoron kanssa. Jaana on ehtinyt aloittaa
vuoronsa sanalla *ei*, kun Jaska aloittaa vastauksen. Jaskan vastaus on ehdoton, eikä sitä enää
perustella. Analysoin enemmän tämänkaltaisia vastauksia alaluvussa 3.2.

Preferoimattoman vuoron selitystä ei tässä tapauksessa kuunnella, mikä on voi-
makas tapa esittää erimielisyyttä konfliktitilanteessa ja osoittaa, ettei preferoimattomuutta hy-
väksytä selitettynäkään. Kun selitystä ei kuunnella tai hyväksytä ja tilalle osoitetaan uusi direk-
tiivi, keskustelussa siirrytään preferoimattomaan vastaukseen ilman selitystä (ks. luku 3.2).

Seuraavaksi käsittelen käskyksi tulkittavaa direktiiviä, joka ei kuitenkaan ole im-
peratiivimuotoinen. Lisäksi sen vastaus on erilainen rakenteeltaan, eikä se ole niin ehdoton.

Katkelma on samasta perhekeskustelusta kuin esimerkki 1. Aiheena on edelleen Lassin kaupassa käyminen koulupäivän aikana, mistä perhe keskustelee pitkään. Keskustelun aikana esiintyy paljon direktiivejä. Ennen käskyään Virpi ilmaisee, että kouluruoasta tulisi olla kiitollinen ja sitä pitäisi syödä karkin ja virvoitusjuomien sijasta.

Esimerkki 3 (Perhe SG 441_01_10)

```
01 Virpi:    ja meil#lä#ki oli ai#na#kin se man#teli#kala
02          kuivaa mut#ta# .nff siihen on tyytyminen
03          >mi#tä# siel#lä#< tarjo#taan.#
04          (0.4)
05 Virpi: -> ei yhtään tarvi kark#kii ja lim#saa
06          [läh#tee hakee.#
07 Lassi: -> [tarviihan jos on pahaa safkaa
08          tollast.
09          (0.6)
10 Virpi:    iskä on siis sitä miel#tä et sä# saat
11          lähtee hakee ka[rkkia ja (-)
```

Virpi direktiivi on indikatiivimuotoinen käsky (rivit 5—6). Vuoron voisi tulkita kannanottona siihen, onko kaupassa käyminen tarpeellista koulupäivän aikana, mutta Lassin vastaus kertoo tämän tulkinneen sen käskyksi toimia toisella tavalla. Virpin vuoron alku *ei yhtään tarvii* ilmaisee vahvan ohjeistuksen, että Lassin toiminnalle ei ole ollenkaan tarvetta. Vahva sävy syntyy nesessiiviverbin *tarvita* kieltomuodosta, joka esittää asiointilan tarpeettomaksi. Vahvistussana *yhtään* määrittää asiointilan tarpeettomuutta ja näin vahvistaa kieltoa (ks. VISK § 1722).

Lassi vastaa äitinsä käskyyn kumoamalla tämän mielipiteen ja käskyn verbialkuisella väitelauseella: *tarviihan jos on pahaa safkaa tollas* (rivit 7—8). Liitepartikkelilla *-hAn* merkitään väitelauseen sisältö tunnetuksi tosiasiaksi (VISK §830). Pahan ruoan takia pitää mennä kauppaan koulupäivän aikana, koska pahaa ruokaa ei halua syödä. Samalla *-hAn* toimii selityksenä tai perusteluna edelliselle lausumalle muistuttaen *sillä*-konjuktiota (mts. §830). Vastauksessa *jos*-konjunktio luo ehtosuhteen, joka lisää selitettävään toimintaan ehdon, jonka perusteella direktiivin mukaan ei tarvitse toimia, jos ehto täyttyy tai ei täyty. Lassi kumoaa siis äitinsä käskyn vetoamalla tosiasiana pitämäänsä seikkaan. Virpin direktiiviä ei tarvitse noudattaa, koska se ei aina pidä paikkaansa nykykoululaisten keskuudessa.

Vastauksessa on ensin direktiiviä vastustava osa *tarviihan* ennen selitystä, kuten esimerkissä 2 oli *totta kai*. Sen sijaan esimerkki 1 alkoi heti selityksellä. Yksinään *tarviihan*

olisi ongelmallinen preferoimaton vuoro. Selittelyllä Lassi perustelee, miksei voi noudattaa direktiiviä.

Lassin vuoroa seuraa lyhyt hiljaisuus, 0.6 sekuntia, jonka jälkeen Virpi ottaa vuoron itselleen. Virpi ei kuitenkaan palaa Lassin perusteluun, vaan esittää vuoronsa perheen isälle Jormalle (rivit 10—11). Lassin perustelun myötä Virpi hakee tukea mielipiteelleen mieheltään. Lassin perustelu ei vakuuta äitiä, mutta tämä ei kuitenkaan vastaa enää poikansa vuoroon.

Edelliset tapaukset ovat sisältäneet vastauksia käskyihin. Käsittelen vielä neuvon ja ehdotuksen jäljessä esiintyviä vastauksia. Seuraavassa tapauksessa vastaus on annettu neuvon, ja se vastustaa direktiiviä vahvasti esimerkin 2 tapaan. Katkelma on perhekeskustelusta, jossa aiheena on ollut Kasperin kyllästyminen opiskeluihin ja se, kuinka töissä oleminen opiskelujen ohella saa opinnot tuntumaan tylsiltä. Äiti Virpi aloittaa neuvon jo aiemmin, mutta se jää kesken ja aihe siirtyy tietokoneiden huoltoon. Kun keskustelu tietokoneista alkaa tulla päätökseen, Virpi ottaa Liisan kehotuksesta vuoron itselleen ja esittää kesken jääneen neuvon Kasperille.

Esimerkki 4. (Perhe SG441_40_50)

```
01 Liisa:      nyt sä voit sanoo sun afsian [>(h)e(h)e(h)e<f
02 Virpi:  ->                                     [nii tota sitä mun
03          >piti viel< Kasper i sanoo siitä ku (.) sä sanoit
04          että ku (.) on pakko tehdä töitä ni .hh
05          sit se on vaan niin että .hhhh (0.4) et
06          ne (.) jotka ei oo >opiskeluaikana< tehny
07          [töitä ni ei ne myöskään
08 Liisa:      [mm.
09 Virpi:  -> sit sijo°tu työelä[mään.°
10 Liisa:      [mm.
11 Kasper i:-> kyl mä tiedän [sen mutta kun mä (0.4) siis,
12 Liisa:      [mm.
13          (1.0)
14 Kasper i:-> kun mul on nyt (0.4) str- mun strate- mä
15          olen nyt miettinyt tätä asiaa aika paljon
16          ni mua on nyt aika vaikaa nyt kyllä
17          syrjäyttää täs[sä.
18 Liisa:      [£k>(h)e(h)e(h)e(h)e<
19          (h)e(h)e(h)e£
```

Virpin vuoro (rivit 2–7, 9) on pitkä ja monipolvinen väitelauseen muotoinen neuvo, jolla äiti huomauttaa työkokemuksen tärkeydestä siirryttäessä työelämää. Virpi osoittaa huomionkohdistimella, Kasperin nimellä, että vuoro on osoitettu tälle. Tätä seuraa referointi *sä sanoit että ku on pakko tehdä töitä*, minkä jälkeen Virpi siirtyy varsinaiseen neuvon, joka koskee juuri referoituja Kasperin sanoja. Neuvon persoona on monikon 3. persoona, *ne*, joka luo vaikutelman ryhmittelystä 'meihin ja heihin'. Samalla neuvossa on nollapersoonan kaltaista

sävyä yleistävästä neuvoa: *jotka ei oo opiskeluaikana tehny töitä ni ei (ne) myöskään sit sijotu työelämään*. Virpin vuoro ei vaikuta niin direktiiviseltä, mutta Kasperin käsittelyä sitä direktiivinä.

Kasperin responssi alkaa välittömästi, myötäilevästi ja osoittaa neuvossa esiintyvän tiedon olevan yhteistä tietoa: *kyl mä tiedän sen* (rivi 11). Tätä seuraa *mutta*-lause, jolla Kasperin ilmaisee asiointilan, joka on yhteensopimaton yleisen tiedon kanssa (VISK § 1139). Kasperin vuoron alkuun sisältyy paljon itsekorjailua, jolla hän hakee sanoja. Hän hakee persoonapronominin sijamuotoa (*kun mä → kun mul → mä*) ja *strategia*-sanaa, jonka korvaa kuitenkin toisella rakenteella: *mä olen nyt miettinyt tätä asiaa*. Vasta vuoron lopuksi Kasperin ilmaisee vahvasti, ettei ota neuvoa vastaan ja että häntä on *vaikaa* (vaikea) *syryäyttää*.

Vastauksessa on paljon selittäviä piirteitä, kuten sanan- ja lauserakenteen hakua sekä lausuma *mä olen miettinyt tätä asiaa aika paljon*. Tämä lausuma perustelee neuvon tuottajalle, että asiaa on harkittu pitkään ja sen vuoksi neuvoa ei voida ottaa vastaan. Vaikka vuoro ensiksi hyväksyy neuvon yleiseksi tiedoksi se osoittaa, että neuvo on yhteensopimaton, eikä puhujaa voida käännäyttää.

Rakenteeltaan vastaus on itse neuvon tapaan monipolvinen ja pitkä. Responssi vastustaa neuvoa vahvasti, mutta vastustamiselle annetaan selitys. Vastaus ei ole kuitenkaan niin jyrkkä kuin esimerkin 2 vastaus (*totta kai mää oon isäntä täs*), mikä voi johtua direktiivin tehtävistä tai siitä, että neuvo on tarkoitettu toteutettavaksi myöhemmin. Myös muut tämän vastausryhmän neuvot ovat myöhemmin toteutettavia ja niissä esiintyy *mutta*-konnektiivi vuoronalkuisena. On huomattava, että kaikki neuvon jälkeiset selittävät vastaukset sisältävät *mutta*-konnektiivin, jolla selittävät, miksi neuvoa ei oteta vastaan. Kahdessa muussa tapauksessa *mutta*-lause osoittaa neuvon toiminnan turhaksi, koska neuvossa ilmaistuun ongelmaan voisi olla toinen ratkaisu.

Seuraavaksi esitän vielä responssin, jolla vastataan ehdotukseen. Vastauksen vastustus on direktiiviä kohtaan pientä. Katkelma on aikuisten sisarusten välisestä keskustelusta, jossa Tuulan ja Jaanan keskustelunaihe on juuri vaihtumassa. Katkelman alkaessa Jaanan katse on suuntautunut pöydällä oleviin laseihin, joista he ovat juoneet aiemmin (keskustelun aikana) likööriä. Tuulan puhuessa kahvin keittämisestä Jaana ehdottaa kahvin kylkeen syötävää (rivi 12–13, 15).

Esimerkki 5 (Sisarukset SG438_70_80)

- 01 Jaana: otetaanko vielä°.
02 (0.4)
03 Tuula: ↑j[oo.

04 Jaana: [vai lopetetaanko nyt#te#.
 05 (0.4)
 06 Tuula: nyth, (.) lähetään; (0.4)
 07 Jaana: lenkil^ol[e°.
 08 Tuula: [eikun, hhhh (0.2) keitetään hyvät
 09 kahvit [ja,]
 10 Jaana: [he] he
 11 Tuula: syödään p[ullat.]
 12 Jaana:-> [tai nii] he nii ja sitte sitä,
 13 .hhhh sitä Anun hyvä[ä;
 14 Tuula: [nii,
 15 Jaana: piirak[kaa.
 16 Tuula:-> [**se on varmaa hyvä mut<, .hh ↑mä**
 17 **(oon monee sillee) jotenki tee yhtään**
 18 **koskaan mieli mitään make#aa#?**
 19 Jaana: .thhh ai jaa ↑mul on nykyään vanhemmiten
 20 tullu toi justii että et, (.) mull_{on} s#e#,
 21 (0.4) .hhhhhh (0.4) mt varsinki nytte mä
 22 odota oikeen kieli pitkällä et ku
 23 tulee pääsi#äisen ni e# saa niitä, .hh
 24 ↑karkkira^okeita°.

Jaanan ehdotus on finiittiverbitön substantiivilauseke, jonka edellä vuorossa on dialogipartikkeleita (rivit 12–13, 15). Ehdotus alkaa *tai niin* -lausumalla, joka tarjoaa vaihtoehdon aiemmalle vuorolle. Jaanan ehdotus on tosin päällekkäin tuotettu Tuulan vuoron kanssa niin, ettei Jaana kuule Tuulan vuoron loppua, *pullaa*. Ehdotuksen substantiivilauseke *sitä Anun hyvää piirakkaa* on partitiivissa, jolloin se kytkeytyy jatkoksi Tuulan vuoroon *keitetään hyvät kahvit ja syödään*. Tällaisessa kontekstissa ehdotuksen voi tuottaa verbittömänä – pelkkänä substantiivilausekkeena (ks. VISK § 1677).

Tuulan vastaus alkaa päällekkäispuhuna dialogipartikkelilla *nii* (rivi 14), jonka intonaatio on tasainen, mikä viittaa vuoron jatkumiseen. Jaanan neuvon viimeisen sanan lopussa Tuula jatkaa responsiaan epäsuoralla perustelulla, miksei haluaisi piirakkaa (rivit 16–18). Vastauksen alku myötäilee ehdotusta ja oletusta, että piirakka on hyvää. Tätä seuraa *mutta*-lause, jolla Tuula selittää, ettei hänen tee mieli koskaan makeaa. Selitys rinnastetaan yhteensopimattomana piirakan hyvään laatuun (ks. VISK § 1139), mikä tekee siitä epäsuoran kieltäytymisen ehdotukseen. Tapaus muistuttaa esimerkkiä 4, jossa ensiksi myötäillään jotain osaa direktiivissä (*kyl mä tiedän sen mutta*) ja sitten kieltäydytään direktiivistä perustelulla (*olen nyt miettinyt - - mua on nyt aika vaikaa nyt kyllä syrjäyttää tässä*). Kummassakin tapauksessa se tehdään *mutta*-konjunktioilla.

Vastauksella kieltäydytään ehdotuksesta epäsuorasti ja sillä vastustetaan direktiiviä heikosti verrattuna käskyjen jäljessä esiintyviin responsseihin. Rakenteeltaan se on myös monipolvisempi ja pidempi kuin käskyjen jäljessä esiintyvät vastaukset. Tämä voi olla yhteydessä epäsuoraan kieltäytymiseen, joka vaatii enemmän tilaa kuin suora kieltäytyminen.

Direktiivin tehtävä näyttäisi vaikuttavan selittävien vastausten rakenteeseen. Käskyt saavat aineistossa lyhyempiä vastauksia kuin muut direktiivit. Lisäksi käskyihin tuotetut responssit selittävät omaa toimintaa suoraan, eivätkä ensiksi esimerkiksi myötäile direktiivin sisältöä. Käskyjä myös vastustetaan vahvemmin kuin muita ryhmän direktiivejä, vaikka tässä vastausryhmässä direktiivien vastustaminen on muutenkin matalampaa. Muut direktiivit saavat vastaukseksi siis vähemmän vastustusta ja niistä kieltäytyminen on epäsuorempaa. Lisäksi osa muiden direktiivien vastauksista myötäilee ensiksi direktiivin sisältöä.

Selitettyt vastaukset tuotetaan aineistossani kahta poikkeusta lukuun ottamatta ilman vuorojen välistä hiljaisuutta. Poikkeukset esiintyvät käskyn (*pidä se servetti sylissä etkä sotke*, esimerkki 1) ja pyynnön (*hei laitas muuten Seija Simolaa*) jäljessä. Muuten preferoimattomuudesta johtuvia hiljaisia hetkiä ei ilmene. Selitettyt vastaukset myös hyväksytään nopeammin kuin selittämättömät vuorot, joita käsittelen seuraavassa luvussa.

3.2 Vastustavat vastaukset

Tämä alaluku käsittelee vastauksia, joilla vastustetaan direktiiviä ilman perustelua. Preferoimattomat vuorot vaativat itselleen yleensä perustelun, koska niitä pidetään ongelmallisina (ks. esim. Tainio 1997). Kuitenkin aineistossani tämä selittämättömien vastausten ryhmä on suurempi kuin selitettyjen (ks. 3.1) – tapauksia on 16. Direktiivit ovat tehtävältään paljolti samoja kuin selitettyjen responssien direktiivit. Esitän alla olevassa taulukossa, miten responssit jakautuvat suhteessa direktiivien erilaisiin tehtäviin.

Taulukko 3. Selittämättömien vastausten jakauma suhteessa direktiivin tehtävään.

	Käsky	Pyyntö	Neuvo	Ehdotus	Varoitus	Yhteensä
Tapausten lukumäärä	5	4	4	2	1	16

Eniten vastustavia responsseja esiintyy tässäkin vastausryhmässä käskyjen jäljessä. Kuitenkin erot ovat pieniä, ja pyyntöihin ja neuvoihin vastataan lähes yhtä usein. Direktiivejä vastustetaan tässä ryhmässä pääasiassa vahvasti, mikä saattaa ilmetä selittämättömyytenä. Keskityn analyysissä siihen, miten vastustuksen määrä on suhteessa direktiivillä tehtävään

toimintoon. Analysoin myös sitä, miten kaukana vastaus on direktiivistä ja miten keskustelu etenee vastustamisen jälkeen.

Ensimmäisessä esimerkissä direktiivi kuullaan ja hyväksytään keskusteluun sopivaksi, mutta sitä kuitenkin vastustetaan. Esimerkki 4 on kahden aikuisen siskoksen välisestä keskustelusta. Ennen katkelmaa Jaana aloittaa keskustelun tyttärensä Pilvin lemmikeistä ja Tuula yhtyy kauhistelemaan Pilvin tapaa hoitaa kissojaan ja kania. Jaana osoittaa huolensa sanomalla, että haluaisi ilmoittaa asiasta eläinsuojeluun. Tällöin Tuula esittää direktiivin (rivit 5–7).

Esimerkki 6. (SG438_29_40)

01 Jaana: .hhhh siis tiäksä että, (.) mä <en <nyt, (.)
02 häijyyttäni tätä mutta se että kun mun
03 ↓tekis mieli kyllä ilmoittaa tosta noin ni
04 jonnekki eläinsuojeluun.
05 Tuula:-> .hh (.) mut m- (0.2) öö sano siitä e- >siitä<
06 etukäteen Pilville? .mth sanot, (.) sille et
07 mä oon nyt ilmottamas tästä eläinsuojeluun.
08 (1.4)
09 Jaana:-> **en mä voi sille sanoo?**
10 (.)
11 Tuula: ↑mitä.
12 (0.2)
13 Jaana: .nfff[f
14 Tuula: [↑mi[tä ↓varte?
15 Jaana: [no en voi ku mä oon sille muutenki
16 jo pitä[ny palave-

Tuulan direktiivi on neuvo (r. 5–7), jossa käytetään sekä imperatiivi- että indikaatiivimuotoista verbiä (*sano* ja *sanot*, rivit 5–7). Vuorolla ohjeistetaan Jaanaa kertomaan ensiksi tyttärelleen aikomuksestaan ottaa yhteyttä eläinsuojeluun. Neuvo on muotoiltu niin, että sillä tarjotaan Jaanalle ehdotusta lauseesta, jonka tämä voisi sanoa tyttärelleen. Tällöin Tuula vaihtaa persoonaa yksikön ensimmäiseen ja asettuu Jaanan asemaan: ***mä*** oon nyt ilmottamas.

Neuvoa seuraa pitkä, 1.4 sekunnin, tauko. Tauko itsessään implikoi preferoimattomaa vuoroa ja pitkittää vastaamista (ks. Tainio 1996: 96). Tauon jälkeen Jaana vastustaa (r. 9) neuvoa ja ilmaisee erimielisyyttä. Vastustaminen osoitetaan ehdottomaksi kielteisellä modaaliverbillä *en (mä) voi* (Hakulinen, Sorjonen 1989: 93–94). Vuoro on ehdoton ja lopun intonaatio on nouseva. Dynaamisella modaaliverbillä *voida* Jaana ilmaisee, ettei teko ole hänen tehtävissään henkisen kykenemisen tai ulkoisten seikkojen takia (VISK §1566). On huomattava, että *voida*-verbi sisältää itsessään jo jonkinlaisen selityksen. Jaana ei voi ulkoisten tai henkisten

asioiden takia toimia neuvotulla tavalla. Tapauksessa ei silti ole kyse selittelystä, vaan modaaliverbin tuottamasta merkityksestä, joka jää kuulijalle avoimeksi ja tarvitsee tarkennusta.

Tuula käsittelee Jaanan vahvasti muotoiltua, perustelematonta vastausta ongelmallisena vuorona ja tuottaa korjausaloitteen *mitä* (rivi 11). Korjausaloite reagoi erimielisyyttä osoittavaan vuoroon ja osoittaa sen odottamattomaksi, mutta samalla korjausvuoro implikoi itsessään erimielisyyttä (Haakana 2011: 49–53). Jaana ei anna vastausta heti Tuulan korjausaloitteeseen, jolloin Tuula korjaa vuoronsa tarkemmaksi (r. 14) ja osoittaa, ettei kyse ole kulemisongelmasta, vaan Jaanan vuoron odottamattomuudesta ja selityksen puutteesta.

Jaana vastaa aloittamalla päällekkäispuhunnan Tuulan vuoron kanssa. Jaanan vuoro implikoi, että hän on kyllä kuullut ja ymmärtänyt Tuulan korjausaloitteen tarkennusta ja perustelua vaativaksi kysymykseksi, koska alkaa selittää, miksei voi toimia Tuulan neuvon mukaisesti. Preferoimattoman vastauksen selitys on kuitenkin seurausta korjausaloitteesta, eikä se ole osa ensimmäistä vastausta neuvon. Aiheesta keskusteleminen jatkuu pitkään vielä katkelman jälkeen. Tuulan mielestä Jaanan pitäisi ilmoittaa Pilville aikomuksestaan ilmoittaa eläinsuojeluun. Tässä tapauksessa direktiivin vastausta ei ikään kuin kuulla tai hyväksyä, vaikka sille vaaditaan korjausaloitteella selitystä.

Direktiiviin kohdistuvan vastauksen ollessa näin ehdoton keskustelussa syntyy ongelmia. Tämä voi johtua preferoimattoman vastauksen yleisestä ongelmallisuudesta keskustelussa ja vahvasta kielteisestä modaaliverbistä, jolla Jaana kieltäytyy neuvosta. Toisaalta on huomioitava keskusteluaiheen eettinen luonne. Eläinsuojeluaiheinen keskustelu saattaa olla herkempi näin vahvalle vastaukselle, kun siihen vielä yhdistetään eläinsuojeluilmoituksen tekeminen omasta lapsesta. Tällaiseen aiheeseen annetun neuvon kumoaminen saattaa korostaa preferoimattoman vastauksen ongelmallisuutta. Preferoimattomalle vastaukselle kaivataan yleisestikin jonkinlaista selittelyä (Tainio 1996: 100, 104—105), mutta tässä tapauksessa Jaana ei selitä vastaustaan sitä antaessaan. Selittely antaisi kuulijan ymmärtää, ettei puhuja voisi toimia toisin edes halutessaan, asiaan liittyvät tietyt olosuhteet ja ettei preferoimattomasta toiminnasta voi syyttää ketään (mts. 102). Vaikka modaaliverbillä *voida* ilmaistaan tällaista kykenemättömyyttä olosuhteiden valossa, ei se selitä kuitenkaan tarkemmin syitä preferoimattomalle vastaukselle. Edes Tuulan korjausaloitetta seurannut selitys ei kelpaa Tuulalle vastaukseksi neuvon.

Seuraavan esimerkin responssi vastustaa edellistä tapausta vahvemmin direktiiviä, joka on tässä tapauksessa käsky. Katkelma on pariskuntien välisestä keskustelusta, jossa he ovat juuri aloittamassa pikkujouluja ja istuutumassa olohuoneeseen. Käsittelen tämän katkelman ensimmäistä vastauksen saanutta direktiiviä luvussa 3.1. Nyt perehdyn toiseen

katkelmassa esiintyvään käskyyn. Ongelma keskustelussa syntyy, kun Jaska kieltäytyy perusteluin tottelemasta vaimonsa Jaanan ensimmäistä käskyä olla istumatta nojatuoliin. Tätä seuraa nyt tarkasteleman käsky (rivit 11–12).

Esimerkki 7. (SG355_1_10)

01 Mirja: tääl o ihan it[ä-
 02 Jaana: [ei täälä
 03 ny o ku [jotkut-
 04 Mirja: [j_o:ulu, >pikkujou:lu, no nii,=
 05 Jaska: =käy,
 06 Mirja: [hyvää pikku]joulua,
 07 Jaska: [>käy käy käy,<]
 08 Jaana: käykää istumaa ny, älä sää siihe parhaasee
 09 tualii[i,
 10 Jaska: [>totta kai<, [mää oon isäntä °täs°,]
 11 Jaana:-> [e::iku]
 12 et sää tulet tänne näi,
 13 (0.2)
 14 Jaana:-> [tänne sohvalle,
 15 Mirja: [kyä mää mee tänne sohvalle,
 16 Jaana: ei [ku Mikko ja Mirja is-
 17 Jaska:-> [em mää tu, EM mää me [siihe,=
 18 Mirja: [ei ku me halutaan
 19 nii kauheesti tua viä[rekkäi istua,@
 20 Jaana: [ei ku mää aatteli et te tykkäätte istua
 21 t'sissa kunnon tualeissa ku te ootte
 22 semmosia pitkäjalkasia, (.) ihmisiä,

Katkelman käsky on indikatiivimuotoinen (r. 11–12). On huomattava, että se on toinen samaan aiheeseen liittyvä direktiivi. Ensimmäinen Jaskalle suunnattu käsky on imperatiivimuotoinen *älä sää siihe parhaasee tualii* (r. 8–9), jonka Jaska osoittaa sopimattomaksi perustelullaan (ks. luku 3.1). Jaana ei hyväksy perustelua, vaan muodostaa uuden käskyn. Vuoronalkuisella *eiku*-partikkelilla hän kieltää Jaskan vastustavan vuoron, ja sitä seuraa korjaus halutusta toimintatavasta (ks. Haakana ja Visapää 2014: 48–53). Partikkelia seuraava indikatiivimuotoinen lause tekee käskystä entistä vahvemman, kun se esiintyy imperatiivimuotoisen käskyn jäljessä. Väitelauseenmuotoinen käsky esiintyykin usein hylätyksi tulleen imperatiivimuotoisen käskyn jälkeen. (Etelänmäki ja Couper-Kuhlen 2017: 226–232.) Tällä tavoin Jaana osoittaa käskyn kumoamattomaksi. Tämän lisäksi käsky on tuotettu päällekkäin Jaskan vuoron perustelun kanssa, mikä tekee siitä vahvemman, koska edelliselle kieltäytymiselle ja sen perustelulle ei anneta paikkaa. Ennen Jaskan vastausta Jaana tarkentaa käskyään vuorolla *tänne sohvalle* (r. 14).

Jaska vastaa Jaanalle perustelemattomalla vuorolla, jossa on toistoa ja jonka viimeisen sanan *siihe* alku on painotettu: *em mää tu EM mää me siihe* (r. 17). Vuoron toisto voi olla seurausta päällekkäispuhunnasta Jaanan kanssa. Toistolla Jaska varmistaa, että hänen vaimonsa kuulee kieltäytymisen, ja samalla hän tekee itsekorjauksen. Jaska korjaa *tu(lla)*-verbin verbiin *me(nnä)* ja lisää loppuun sanan *siihe(n)*. Vastaus on Jaanan käskyn tapaan indikatiivimuotoinen ja siten tiukka. Vahvaa kieltäytymistä implikoi myös kieltoverbi *em (en)*, joka on toistettuna lausuttu äänekkäämmin. Jaska ei tuota vastaustaan aivan heti, mikä voi olla seurausta preferoimattomasta vuorosta. Toisaalta viivästys voi johtua myös Mirjan ja Jaanan päällekkäispuhunnasta, kameran asettelusta tai vieraiden siirtymisestä olohuoneeseen. Jaskan katse kiertää lisäksi huoneessa ilmeisesti vieraiden suuntaan (kamerasta ei näe).

Jaskan kieltäytymisen jälkeen Mirja ottaa vuoron itselleen ja sanoo hänen ja hänen miehensä haluavan istua vierekkäin. Näin hän menee Jaskan ja Jaanan konfliktin väliin ja esittää ratkaisun sen ratkaisemiseksi. Jaana vastaa tähän vielä, miksi tarjosi istumapaikkaa vieraille. Tästä keskustelu jatkuu katkelman ulkopuolella hetken aikaa siitä, millainen käskijä Jaana on. Keskustelun jatko sisältää hymyilyä ja naurua. Vahvoja käskyjä ja niitä vastustavia responsseja seuraa siis aiheesta vitsailu. Yhdessä nauraminen ja vitsailu jättää käskyjen ja preferoimattomuuden ongelmallisuuden taakse, ja keskustelu voi jatkua normaalisti.

Vastaus käskyyn on tässä tapauksessa tiukkasävyinen, koska se ei sisällä selitystä ja on muotoiltu järkähtämättömäksi. Mirjan ottaessa vuoron itselleen ja ilmaistessaan hänen ja hänen miehensä halunsa istua sohvalla, konfliktitilanne ikään kuin raukeaa. Tämä eroaa edellisestä tapauksesta (*en mä voi sille sanoo*, esim. 6), jossa kieltäytymistä ei hyväksytty ilman selitystä. Toisaalta tässä tapauksessa Jaana ilmaisee toisella käskyllään, ettei vastaväitteitä suvaita. Koska Mirja puuttuu väittelyyn, tilanne raukeaa ilman asian selvittelyä. Vastauksen preferoimattomuudesta päästään ohitse naurulla ja vitsailulla.

Vastaavanlaisia tiukkoja responsseja, kuten kaksi edeltävää, esiintyy aineistossa useampi. Niiden perusrakennetta voisi kuvata seuraavaksi: (kieltoverbi) + yksikön 1. tai 2. persoonapronomini + verbi. Lisäksi joissakin vastauksissa on jonkinlaisia täydennyksiä. Ne ovat kuitenkin lyhyitä ja kielteisiä. Jos itse direktiivi on kielteinen (*älä huura*), niin vastaus on käänteisesti myönteinen (persoonapronomini + verbi): *mä sanon nyt suun vuoron*. Tällaisia vastauksia on aineistosta puolet (8/16).

Seuraavassa esimerkissä direktiiviin otetaan kantaa, mutta vastustaminen johtuu omista tarpeista tai haluista, eikä kykenemättömyydestä. Katkelmaa ennen perheenäiti Virpi alkaa puhua laatikosta, jonka haluaisi maalata liitumaalilla. Tällöin isä Jorma muodostaa direktiivin:

Esimerkki 8. (SG441_20_30)

01 Virpi: >tuolis tarko^otu^s< maalata toi laatikko
02 ni sillä smustalla liitumaailla [m'n pitäis]
03 Jorma: [mm. (- -)]
04 Virpi: [vetää se.
05 Jorma: [(- - - -)]
06 Virpi: ↑meil on sitä liitumaailla.=sit siihen voi kato
07 vaikka kirjottaa jotai jos ha[luu].
08 Jorma:-> [sen voi tota nii
09 (.) spreillä sais paljon paremmin.
10 (0.6)
11 Virpi:-> **ei↓ku mä haluun ↑sen ↑sillä↑liitu#maalilla.#**
12 Jorma: >juujuuju-< mutta jos liitumaailla ensi ja sp-
13 e- spreimaalilla sitte.
14 Liisa: >mut eihän siin [oo mitään järkee.<
15 Virpi [eihän siin oo ↑mitään
16 ideaa eihän siihen jää se liitupinta sitte
17 pääl[le,
18 Liisa: [fni(h)i.f
19 Virpi: >ku mä haluun et se on< liitupin[ta.
20 Jorma: [no se et
21 se on paljo- paljon siistimmän
22 näkönen ku s- () vetää spreⁱmaa[lilla.^o
23 Liisa: [>niin mut
24 ei siihen tar[tu se< liitu sillo
25 Virpi: [öäh.

Katkelman direktiivi on neuvo (rivit 8–9), jolla Jorma ohjeistaa Virpiä, mitä laatikon maalaamisen kanssa kannattaisi tehdä. Neuvo on muotoiltu käyttämällä ensiksi modaali-verbiä *voida*, jolla Jorma osoittaa mahdollisuutta toimia toisella tavalla (VISK § 1562). Jorma korjaa vuoroaan ja vaihtaa verbin konditionaaliin *sais*, joka implikoi tulkintaa, ettei neuvo ole ehdoton. Toisaalta neuvon lopun mielipidettä ilmaiseva lauseke *paljon paremmin* korostaa erimielisyyttä ja ilmaisee tietoa paremmasta toimintatavasta.

Jorman neuvoa seuraa 0.6 sekunnin tauko. Tauko on tyypillinen keino venyttää preferoimattoman vastauksen aloittamista (Tainio 1996: 96). Preferoitu vuoro tuotetaan sen sijaan yleensä välittömästi (mts.: 97), joten tauko implikoi preferoimatonta vuoroa. Virpin vastaus alkaa lausumapartikkelilla *eiku* (rivi 11), joka implikoi toisen korjauksen aloittamista, sillä *eiku* toimii korjaavan rakenteen merkkinä ja esiintyy eniten korjaavissa konteksteissa (Haakana ja Kurhila 2009: 156). *Eiku* ei ainoastaan kiellä toisen sanomaa, vaan tarjoaa uuden, korjatun tiedon sanotun tilalle (Haakana ja Kurhila 2009: 157). Virpi kieltää Jorman neuvon *eiku*-

partikkelilla ja esittää halunsa maalata laatikon *sen sillä liitumaalilla* ja tällä tavalla esittää korjauksen Jorman olettamukseen, että spraymaali kelpaisi laatikon pinnaksi.

Vastauksessa esiintyy määräistä artikkelia muistuttava *sillä* (*se*), joka korostaa aiemmin keskustelussa puheena ollutta *liitumaalia* (ks. VISK §1413). Määräinen artikkeli *sillä* tuotetaan korkeammalla intonaatiolla ja *liitumaalin* ensimmäistä tavua painotetaan. Virpi vastaa neuvoon siis sen kieltämällä, sitä korjaamalla ja näin vastustaa direktiiviä. Hän käyttää verbiä *haluun* ja vetoaa näin omaan haluunsa ja tarpeeseensa. Modaalisella *haluta*-verbillä on *voida*-verbin tavoin merkityksiä, jotka selittävät itsessään vastausta. Virpi ei tarvitse kyseistä neuvoa, koska hänellä on tarve, joka tekee direktiivin tarpeettomaksi. Koska tarvetta ei itsessään selitetä tai perustella (miksi juuri liitumaali), en laske modaaliverbiä riittäväksi perusteluksi vastauksessa. Vastaus on direktiiviä vastustava ja korjaava, mutta silti perustelematon.

Jorma reagoi Virpin direktiiviä vastustavaan vastaukseen nopeasti lausutulla dialogipartikkeliryppäälle *juujuuju-* (rivi 12). Myönteinen dialogipartikkeli *juu* ilmaisee vastauksen tulleen kuulluksi ja ymmärretyksi. Se toistetaan kolmesti ja lausutaan nopeasti, mikä luo tulkinnan, että vastaus on hyväksytty, mutta jotain on vielä neuvossa jäänyt Virpiltä huomioimatta. Tätä implikoi myös vuoron loppu, joka on uusi direktiivi: *mutta jos liitumaalilla ensi ja sp- e- spreimaalilla sitte* (rivit 12–13). Jorma toinen direktiivi on neuvo, jolla hän tarkentaa aiempaa direktiiviään. Tätä tulkintaa tukee nopeasti lausuttu ja toistettu dialogipartikkeli *juu*, jota seuraa *mutta jos*. *Mutta* implikoi, että jokin on jäänyt Virpiltä direktiivissä ymmärtämättä. Jorma korjaa tarkoitaneensa, että spraymaali tulisi liitumaalin päälle. Hän siis hyväksyy Virpin vastauksen, mutta tuo ilmi, ettei Virpi ole ymmärtänyt hänen direktiiviään täydellisesti, ja toistaa neuvonsa uudessa muodossa.

Myös tytär Liisa vastustaa isänsä direktiiviä, joka on osoitettu äidille: *mut eihän siin oo mitään järkee* (rivi 14). Virpi aloittaa päällekkäispuhunnan Liisan kanssa ja korostaa, että liitumaalin tulisi olla päällimmäinen maalipinta. Jorma jatkaa perustelemalla neuvoaan, että spraymaalilla maalipinta olisi siistimpi. Vasta tämän direktiivin selittämisen jälkeen Liisa antaa selityksen, miksi Virpi haluaisi liitupinnan: *niin mut ei siihen tartu se liitu sillon* (rivit 23–24). Keskustelu jatkuu vielä katkelman ulkopuolella niin, että Jorma kysyy, täytyykö liidun jäädä siihen laatikkoon. Virpi ja Liisa nauravat isän kysymykselle ja sanovat, ettei tämä ole aivan kartalla. Jorma ei enää tuota uusia direktiivejä, vaan kysyy, täytyykö laatikkoon kirjoittaa jotain. Aiheen käsittely päättyy lopulta, kun Liisa vaihtaa aihetta jälkiruokaan. Jorma hyväksyy lopulta vastauksen direktiiviin, kun saa perustelun, miksei neuvoa oteta vastaan. Virpi ei kuitenkaan tarjoa selitystä heti direktiivin jälkeen, mikä aiheuttaa ongelman keskustelussa, koska keskustelijoilla ei ole samaa tietoa aiheesta.

Korjausrakenteinen vastaus vastustaa esimerkissä neuvoa ja osoittaa sen sopimattomaksi. Neuvosta ei ole apua, koska se ei ole sopiva tilanteeseen. Virpi haluaa saada laatikon pinnasta sellaisen, että siihen pystyy kirjoittamaan liidulla. Spraymaali estäisi liidun tarttumisen. Direktiivejä vastustetaan siis keskustelussa myös korjausrakenteella ja painottamalla omaa tahtoa ja tarvetta toimia tilanteessa tietyllä tavalla. Vastustamalla direktiiviä voidaan antaa ymmärtää, ettei direktiivi ole kaivattu, koska se ei sovi vastaajan tarpeisiin. Selittämätön vastaus aiheuttaa kuitenkin ongelman, jos puhujilla ei ole samaa tietoa aiheesta. Selittämättömänä vastaus ei anna direktiivin antajalle tarpeeksi tietoa, miksi vastaaja kieltäytyy direktiivistä.

Seuraava esimerkki on perhekeskustelusta, jossa aiheena on Lassin käyminen ruokakaupassa koulupäivän aikana. Lassi on käynyt ostamassa karkkia ja virvoitusjuomia, eikä äiti Virpi hyväksy tätä. Katkelman alussa isä Jorma sanoo Lussia viisaaksi pojaksi ja ettei tämä menisi kauppaan. Virpi huomauttaa Lassin juuri myöntäneen kaupassa käynnin, minkä jälkeen Jorma sanoo, että lipsahduksia voi joskus sattua. Lassi tuottaa äidilleen imperatiivimuotoisen käskyn rivillä 19:

Esimerkki 9. (Perhe SG441_01_10)

```

01 Jorma:      ei ei >ei oo< seittä >kyse< vaan se että
02            Lass- Lassi on nii,
03 Lassi:      >ei saa jäädä kiinni< [@heh heh heh heh heh@
04 Jorma:      [järkevä mies °että°
05            (0.2)
06 Jorma:      nuori mies että hän ei mee.
07            (0.2)
08 Virpi:      ↑noku hän just sano että hän on tollu
09            viikkolla [eksä nyt ymmär[täny tät asiaa.
10 Jorma:      [no [no joskus s-
11            voi (.) lipsahdus sattua.
12            (0.2)
13 Lassi:      £MHEHEHE[HEH£
14 Virpi:      [°just joo°
15 Lassi:      >onneks vaa jos[kus.<
16 Virpi:      [ihan eri kasvat- mä
17            laitan ainakin .hh sieltä tota niin
18            niin [lähtee,
19 Lassi:->    [>no ni lopeta.<
20 Virpi:->    pelit ja vehkeet pois huo#nee[sta# jos
21 Lassi:->    [LOPETA.
22 Virpi:->    saat jälki-istun#non.#
23            (0.2)
24 Jorma:      älä nyt Virpi uhkaale hän°tä.°=
25 Virpi:      =eh=

```

Katkelmassa Lassi tuottaa imperatiivimuotoisen käskyn (rivi 19), kun hänen äitinsä alkaa uhkailla rajoitteilla: *mä laitan ainakin sieltä tota niin niin lähtee* (rivit 16—18). Käsky alkaa partikkeliketjulla *no ni*, joka osoittaa keskustelussa jakson loppumista ja on kehoitus siirtyä keskustelussa eteenpäin (Raevaara 1989: 149, 159). Vuoronalkuisen dialogipartikkeleiden kiteymän *no ni* eteenpäin siirtymisen merkitys vahvistuu imperatiivimuotoisesta verbistä *lopeta*, ja lausuma lausutaan lisäksi yhtenä prosodisena kokonaisuutena. Vuoro on lausuttu nopeasti ja se alkaa päällekkäispuhuntaa, mikä luo tulkinnan turhautumisesta.

Virpi sivuuttaa käskyn jatkamalla kesken jäänyttä uhkaustaan (r. 20). Hän vastustaa käskyä teoillaan eli jatkaa aiheesta puhumista kuin Lassi ei olisi mitään sanonutkaan. Hän ei millään tavalla osoita kuulleen poikansa käskyä, vaan jatkaa vuoronsa loppuun. Virpi jatkaa vuoroaan, vaikka Lassi puhuu päälle ja toistaa käskyn *lopeta* (rivi 9) korotetulla äänellä. Lisäksi sanan *lopeta* viimeinen tavu on painotettu. Direktiivin toisto painottaakin annettua käskyä. Tästä painottamisesta huolimatta Virpi jatkaa vuoronsa loppuun: *saat jälki-istunnon* (rivi 10).

Keskustelu jatkuu aiheesta katkelman jälkeen ja konfliktissa esiintyy uusia direktiivejä. Preferoimaton vastaus koetaan ongelmallisena, koska se sivuuttaa käskyn lopettaa aiheesta keskustelu. Toisaalta Lassi itse alkaa puhua Virpin rakenneyksikön päälle esittäessään direktiivin, eikä kuuntele uhkausta loppuun. Konfliktissa kumpikaan puhujista ei odota siirtymän mahdollistavaa kohtaa, vaan puhuvat toistensa päälle. Joka tapauksessa käskyn saamaa responsia ei hyväksytä ja se synnyttää uusia ongelmakohtia keskusteluun.

Yksi keino vastustaa direktiiviä keskustelussa on jättää se huomiotta ja jatkaa direktiivin kohteena ollutta toimintaa. Aineistossa esiintyy kaksi muuta direktiivin ohitusta. Näissä tapauksissa direktiivi on pyyntö, jolla pyydetään tilaa keskustelussa (*annas kun minä selitän förklar*) tai lopettamaan aiheesta puhuminen. Jälkimmäisessä tapauksessa esiintyy päällekkäispuhuntaa pyynnön (*älä puhu mulle meil on tätä vanhaa roinaa*) kanssa. Puhetta jatketaan ikään kuin direktiiviä ei olisikaan kuultu. Silti keskustelu jatkuu responsin jälkeen ongelmattomana samasta aiheesta, josta puhutaan ennen direktiiviä. Tämä voi olla seurausta siitä, ettei pyyntö ole näissä tapauksissa vahva ja jolloin direktiivin ohittaminen ei myöskään osoita suurta vastustusta toisin kuin aiemmassa esimerkissä. Keskustelussa ei aina huomioida direktiivejä, kun niitä vastustetaan. Vastauksena on tällöin puheen jatkaminen kuin direktiiviä ei olisi annettukaan. On kontekstisidonnaista, aiheuttaako tämä direktiivin ohitus ongelmia. Jos direktiivi on vahva, voidaan olettaa, että sen ohittaminen olisi ongelmallisempaa.

Preferoimattomat vastaukset ilman selitystä ovat vastausryhmä, jossa direktiivin tehtävä ei vaikuta suoraan siihen, kuinka paljon direktiiviä vastustetaan. Vastauksissa on tiettyjä

yhtäläisyyksiä sen lisäksi, että ne ovat pääosin lyhyitä yhden lauseen mittaisia vuoroja. Pitkiä vastauksia esiintyy oikeastaan vain niiden direktiivien jäljessä, joiden responssi ohittaa direktiivin jatkamalla puhetta. Myös direktiiviä korjaava vastaus on pidempi. Esitän seuraavassa taulukossa, millaisia vastausrykelmiä vastustavat responssit muodostavat suhteessa direktiivin tehtävään.

Taulukko 4. Vastauksen muoto suhteessa direktiivin tehtävään.

	Käsky	Pyyntö	Neuvo	Ehdotus	Varoitus	Yhteensä
Vastustaminen itseen/toiseen vedoten	3	1	3	1		8
Direktiivin ohitus	1	2				3
Asiointilan kielto	1			1	1	3
Kysymys		1				1
Korjaus			1			1
Yhteensä	5	4	4	2	1	16

Vastauksista puolet ovat sellaisia, että niillä vastustetaan direktiiviä viittaamalla itseen tai direktiivin esittäjään. Nämä vastaukset ovat rakenteeltaan seuraavanlaisia: (kielto-verbi) + yksikön 1. tai 2. persoonapronomini + verbi. Tämän lisäksi osassa vastauksia on joitakin lisäyksiä. Kun direktiivi on kielteisessä muodossa (*älä huura*), vastaus on myönteinen (*mä sanon nyt suun vuoron*). Nämä ovat vastauksina lyhyitä ja vastustavat direktiiviä vahvasti, mikä tuottaa ongelmia keskustelussa ja vaatii jatkokäsittelyä. Muita keinoja vastustaa direktiiviä ilman perustelua on ohittaa se niin kuin direktiiviä ei olisi sanottukaan. On kontekstisidonnaista, synnyttääkö tällainen ohittaminen keskusteluun ongelmia. Kahdessa aineiston tapauksessa keskustelu jatkuu ongelmitta, kun heti toimintaa vaativa pyyntö sivuutetaan. Sen sijaan siinä hetkessä toimintaa vaativan käskyn kohdalla, konflikti jatkuu ja aiheesta jatkaminen tuottaa ongelmia. Tämä voi olla seurausta siitä, että ohitetut pyynnöt eivät ole erityisen vahvoja, jolloin niiden ohittaminen ei myöskään ole niin ongelmallista.

Direktiiviin voidaan lisäksi vastata kieltämällä sen ilmaisema asiointila (*älä nyt huuda* → *kukaan ei huuda kukaan ei huuda*), mikä ei aineistossa tuota suuria ongelmia, vaan keskustelu jatkuu aiheesta ennen direktiiviä. Vastauksina esiintyy myös kysymys ja korjausaloite. Nämä sen sijaan tuottavat keskustelussa ongelmia ja vaativat vastauksina jatkokäsittelyä.

Vastustavat vastaukset tuottavat keskustelussa ongelmia, kun niitä ei selitetä. Tämä tukee käsitystä, että preferoimattomat vastaukset ovat ongelmallisia ja kaipaavat selitystä (ks. esim. Tainio 1997). Kuitenkin näitä perustelemattomia vastauksia on aineistossa selitettyjä enemmän. Näyttää siltä, että direktiivejä vastustetaan useammin perustelemattomilla vuoroilla. Tämä voi kertoa direktiivien ongelmallisuudesta tietyissä konteksteissa, jolloin niitä halutaan vastustaa vahvasti. Perustelemattomat vuorot ovat pääosin vahvempia kuin perustellut, minkä vuoksi ne saattavat esiintyä perusteltuja useammin direktiivien jälkeen. On myös mahdollista, että läheisten ihmisten välisessä keskustelussa voidaan tuottaa ongelmallisia vuoroja, koska luotetaan siihen, että keskustelu voi palautua takaisin normaaliksi preferoimattomien vuorojen jälkeen.

4 Preferoidut vastaukset

Tässä luvussa käsittelen direktiiveihin annettuja vastauksia, jotka ovat preferoituja eli odotuksenmukaisia. Direktiivien kohdalla preferoitua on hyväksyä direktiivi. Preferoidut vastaukset ovat lähtökohtaisesti ongelmattomia ja sen vuoksi myös usein lyhyitä. (Lauranto 2014: 86–87, Tainio 1997.) Myös omassa aineistossani merkittävä osa preferoiduista vastauksista on lyhyitä, jopa yhden sanan mittaisia vuoroja. Lyhyissä vastauksissa on usein käytetty dialogipartikkelia. Aineistossa esiintyy lisäksi vastauksia, jotka ovat pidempiä ja rakenteeltaan monimutkaisempia kuin preferoidun vastauksen tarvitsisi olla.

Luokittelen aineiston vastauksia niiden rakenteen mukaan ja jaan ne kolmeen ryhmään. Käsittelen ensimmäisessä alaluvussa dialogipartikkeleita, jotka esiintyvät vastauksina direktiiveihin. Toisessa alaluvussa analysoin lyhyitä vastauksia, jotka eivät rakennu dialogipartikkeleiden varaan, mutta ovat samaan tapaan lyhyitä vuoroja. Kolmannessa alaluvussa käsittelen pitkiä ja selittäviä vastauksia, jotka tulkitsen esiintymiskontekstissaan preferoiduiksi. Preferoituja vastauksia on yhteensä 40, ja ne jakautuvat vastausryhmiin melko tasaisesti. Dialogipartikkelit ovat silti yleisin preferoitu vastausmuoto direktiiveihin. Alla on taulukko tapausten määristä.

Taulukko 5. Preferoitujen vastausten jakauma suhteessa niiden muotoon.

Dialogipartikkelit	15
Lyhyet vastaukset	11
Pitkät ja selittävät vastaukset	14
Yhteensä	40

4.1 Dialogipartikkelit vastauksena

Dialogipartikkelit ovat aineistossa yleisin yksittäinen preferoitu tapa vastata direktiiveihin. Tällaisia vastauksia on aineistossa 15, kun preferoituja vastauksia on yhteensä 40. Tässä luvussa käsittelen sellaisia vastauksia, joissa dialogipartikkeli esiintyy yksinään, toistettuna tai sen yhteydessä käytetään toista dialogipartikkelia. Vuorot ovat kuitenkin lyhyitä ja pisimmillään kolmen sanan mittaisia.

Aineistossa esiintyviä dialogipartikkeleita ovat *joo* eri variantteineen, *mm*, *niimpä* ja *jaa*. Yleisin dialogipartikkeli yksittäin tai toistettuna on *joo*. Muut dialogipartikkelit esiintyvät harvemmassa, minkä vuoksi käsittelen *joo*-partikkelia omassa alaluvussa 4.1.1 ja muita alaluvussa 4.1.2.

Taulukko 6. Vastauksena toimivien dialogipartikkelien määrällinen jakauma.

<i>joo</i> variantteineen	12
<i>mm</i>	1
<i>mm + mm + niimpä</i>	1
<i>jaa</i>	1
Yhteensä	15

4.1.1 *Joo, joojoo* ja *joo-o*

Aineiston yleisin vastauksena toimiva dialogipartikkeli on *joo*, joka esiintyy yksinään tai toistettuna aineistossa 12 kertaa. Se esiintyy muodoissa *joo*, *joo-o* ja *joojoo*, joista viimeisintä varianttia, yhtenä prosodisena kokonaisuutena lausuttua *joojoo*-vastausta pidän yhtenä partikkelina enkä toistona (ks. myös Kunnari 2011: 1–2). Perehdyn esimerkeissä siihen, millaisten direktiivien yhteydessä *joo*-partikkelin eri variantit esiintyvät ja millaista suhtautumista ne implikoivat. Tarkastelen, miten paljon puhuja ilmaisee sitoutuneisuutta tai lupautuu noudattamaan direktiiviä vai ilmaistaanko *joo*-partikkelilla enemmän direktiivin ymmärtämistä ja

rekisteröimistä. Analysoin lisäksi sitä, onko direktiivin muodolla vaikutusta siihen, millainen *joo* on vastauksena.

Ensimmäisessä esimerkissä *joo* esiintyy luvan pyytämisen jälkeen. Ennen katkelmaa perhe on keskustellut siitä, mikä tekee nakkikastikkeesta hyvän. Perheen tytär Liisa miettii ääneen, oliko ottanut tarpeeksi kastiketta. Hän on juuri istuutumassa takaisin pöydän ääreen, kun Lassi esittää rivillä 6 direktiivin, joka on pyyntö.

Esimerkki 10. Kamera. (Perhe SG441_1_10)

01 Liisa: otinkohan mä liian [vähä ka kastiketta.
02 Virpi: [o
03 Jorma: käy hakee [lisää
04 Lassi: [Liisa.
05 Liisa: [--
06 Lassi: -> [saamä kokeilla ku#vaa jotain tol sun
07 kameral# sit #ku ollaa syöty#.
08 (0.2)
09 Liisa: -> >joo< .hhh toi,
10 (0.8)
11 Liisa: >nyt< sotkin tän lauta#sen tääl#tä.

Esimerkissä Lassi tuottaa siskolleen direktiivin (rivit 6–7), jolla pyytää lupaa. Pyyntöä edeltää huomionkohdistin, jonka Lassi tuottaa rivillä 4 sanomalla siskonsa nimen *Liisa*. Nimeä käyttämällä Lassi vetää Liisan huomion itseensä ja samalla alustaa luvanpyyntöä ilmaisemalla, että hänellä on jotain asiaa.

Pyyntö on muodostettu verbin *saada* avulla (*saamä*), joka on deonttinen modaaliverbi eli se ilmaisee toimintaa mahdollisena, kun joku antaa toiminnalle luvan tai sallii sen (VISK § 1569). Lassi ei täsmennä, että tarvitsisi kameraa johonkin tiettyyn tarkoitukseen. Hän käyttää verbiä *kokeilla*, joka kuvaa halua yrittää tehdä jotakin. Vuoron loppuun sijoittuu lause *sit ku ollaan syöty*, joka määrittää direktiivissä ilmaistun toiminnan ajankohtaa. Tällä toiminnan ajankohdan ilmaisulla voidaan ehkäistä pyynnöstä mahdollisesti nousevia ongelmia, kuten käskyä syödä ensin. Kysymys ei itsessään välttämättä tarvitsisi ajan määrittelyä. Direktiivi on pitkä verrattuna Liisan vastaukseen.

Liisan vastaus rivillä 9 on pelkkä *joo*. Partikkeli toimii luvan myöntämisenä pyyntöön. Vastaus tuotetaan lähes heti Lassin vuoron perään, eikä se käsittele pitkää pyyntöä ongelmallisena. Ongelmattomuus käy ilmi siitä, että Liisan vuoro on lyhyt ja dialogipartikkeli *joo* on myönteinen. Luvanannon jälkeen Liisa hengittää sisään ja jatkaa vuoroaan, mutta se jää kesken. Vuoron loppu kuulostaa kuitenkin siltä, ettei Liisa olisi jatkamassa puhetta Lassin pyyntöön liittyen, koska *joo* on lausuttu nopeasti. Partikkelia seuraa sisäänhengitys ja sanassa *toi* on

painotus ja intonaatio on tasainen. Tämän takia käsittelen vain *joo*-partikkelia vastauksena direktiiviin.

Seuraavassa esimerkissä *joo*-partikkelin sekventiaalinen konteksti eroaa edeltävästä esimerkistä. *Joo* esiintyy kahdesti vastauksena neuvoon. Katkelma on sisarusten välisestä keskustelusta. Tuula ja Jaana ovat katkelmaa ennen puhuneet työpaikoista ja siitä, kuinka paljon he ovat tekemisissä ihmisten kanssa työpäivän aikana. Jaana kertoo vanhasta työkaveristaan Sipestä, joka on nyt yksin työpaikallaan ja puhuu Jaanan kanssa pitkään puhelimesta työaikana. Jaana ei raaskisi olla puhumatta, vaikka haluaisi keskittyä töihin. Tällöin Tuula antaa Jaanalle moniosaisen neuvon toimia tilanteessa.

Esimerkki 11. (Sisarukset SG438_20_29)

```
01 Jaana: .thhh välil sen Sipen kans on kyl semmone
02      justii että, .hhhh (.) ku ei jaksais eikä
03      ehtiskää että: et jos on kauhee kiire mut #ö#
04      en [mä raask#i#>,)
05 Tuula: [mut silloha, ] (.) silloha voi sanoo et
06      >todella< m- .hh >et mull_on nyt vähän täs<,
07 Jaana: no kyl, (.) [jo-
08 Tuula:      [↑hommia et >mun täytyy [nyt< lopettaa;]
09 Jaana:      [joo no ky- joo]
10      kyl mä sanon mut kyl mä sen kans aina v- .hhhh aina
11      vähän #pu[hun# et nin, (.) niin ki-]
12 Tuula:      [no kyllä se nyt pari mi ]nuuttii ehtii
13      millon vaa et ei, .hhhh ei, (.) niinku
14      -> tulenpalava kiire tietenkää oo mutta: mut sit
15      sitte ku >tuota n- to- jos on itellä töitä ni<,
16      (0.4) vaan pitää sanoo sitte että nyt täytyy
17      lopet[taa että mull_on, (0.2) .hh hommat täs
18 Jaana:->      [joo.
19 Tuula:-> kesken mutta, .nfff >viidestä minuu- minuutista
20      ei<, (0.2) kelläk- (.) <kelläkään ei ole,
21      (0.6) kiinni>? (0.4) [kun ei olla millään
22 Jaana:      [no ei,
23 Tuula:      teho-osastolla.
24      (0.2)
25 Jaana:-> [°joo°.
26 Tuula:      [töissä.
27      (3.2)
28 Jaana:      .mthh joo kato ku meill_on ni, (0.4) .mthh noi
29      ↑a:rkistot ni ne on siin, (0.2) #ö# #ö# siel
30      Koivulahdenkadulla, (.) siel mis mä olin
31      sillon, .hhhh tai, (.) et mis oli ↑ennen tää
32      Asunto#riitalautakunta# ni #i# se on, (.) .hh
33      samois tiloissa sä et usko muuten et minkälaiset
34      arkistot ne on, (0.2) .hh on tuol Loimaankadun
35      alla, (.) niit on, (.) ↑kolmes eri kerro[kses°sa°.
```

Tuulan neuvo ilmaisee ratkaisua ongelmaan, jonka Jaana tuotti valittavalla vuorollaan (rivit 1–4). Keskityn tässä luvussa riveillä 18 ja 25 esiintyviin *joo*-partikkeleihin, mutta käyn sitä ennen lyhyesti läpi neuvosekvenssin etenemisen. Tuulan ensimmäinen neuvo alkaa rivillä 5. Se alkaa *mut(ta)*-konnektiivilla, joka esiintyy usein vuoronalkuisena ja liittää vuoron aiempaan vuoroon (Sorjonen 1989: 162, 174). *Mut(ta)* esiintyy responssissa erimielisyyden osoittajana, ja sitä seuraa vaihtoehtoisen toimintatavan ilmaisema neuvo. Sorjonen (2001b: 186–188) on havainnut, että vuoronalkuinen *mut(ta)*-konnektiivi implikoi erimielisyyttä ja aiemman vuoron kieltämistä, mutta samalla tällaisilla vuoroilla osoitetaan myös jonkinasteista samanmielisyyttä, kuten Tuula tekee asettumalla neuvossa Jaanan asemaan. Tuulan vuorossa esiintyvä modaaliverbi *voida* (r. 5) osoittaa mahdollista toimintatapaa, jolloin direktiivin voi tulkita neuvoksi. Lisäksi hän käyttää modaaliverbiä *voida* nollapersoonassa, mutta vaihtaa yksikön 1. persoonaan, kun ilmaisee, mitä Sipelle voisi sanoa. Hän siis siirtyy itse Jaanan asemaan persoonamuotoa vaihtamalla ja sanoittaa, miten hänestä kannattaisi toimia. Samalla hän asettuu Jaanan puolelle persoonaa vaihtamalla. Tämä persoonien vaihtelu jatkuu koko Tuulan direktiivin (rivit 5–26) läpi.

Jaana vastaa Tuulan pitkään neuvoon dialogipartikkelilla kahdesti. Ensimmäinen *joo* esiintyy päällekkäispuhunta rivillä 18. Se esiintyy neuvon viimeisen tavun kohdalla päällekkäispuhunta. Partikkeli ilmaisee Tuulalle, että neuvo on rekisteröity. Tuulan antama neuvo riveillä 15–17 ei olekaan uusi, vaan se on leksikaalisesti muunneltu toisto aiemmasta neuvosta (rivit 5–6 ja 8). Ensimmäiseen neuvoon Jaana vastaa (r. 9–11) osoittamalla toimineensa aiemmin neuvon mukaan. Tuula tuottaa neuvon kuitenkin uudelleen, jolloin Jaana ei enää osoita toimineensa sen mukaisesti, vaan osoittaa neuvon rekisteröidyksi dialogipartikkelilla *joo* (r. 18).

Tuula kuitenkin jatkaa neuvoa vielä Jaanan ensimmäisen *joo*-partikkelin jälkeen. Neuvon lopussa Jaana tuottaa *joo*-partikkelin jälleen päällekkäispuhunta (rivi 25). Se eroaa kuitenkin sijainniltaan edellisestä *joo*-vastauksesta siten, että Tuulan vuoro on prosodisesti sen kuuloinen, että se on ohi. Rakenteeltaan Tuulan vuoro on kuitenkin samassa kohdassa kuin aiemmin tuotettu vuoro (r. 14–17), sillä kummassakin tapauksessa Tuulan vuoro enteilee rakenteellisesti loppua. Tuulan vuoron intonaatio on laskeva (rivi 23) ja sitä seuraa lyhyt tauko (0.2), jonka jälkeen Jaana vastaa direktiiviin hiljaa lausuen *joo*. Samalla Tuula täydentää vielä vuoroaan sanalla *töissä* (rivi 21). Tässä tapauksessa dialogipartikkeli ei ole siis aloitettu päällekkäispuhunta, kuten aiempi *joo*.

Tässä esimerkissä *joo*-dialogipartikkelit toimivat vastauksena neuvoon. Niillä osoitetaan kuulijalle, että neuvo on kuultu ja hyväksytty tai siitä ollaan samaa mieltä. Samalla

sen voi tulkita puheenaihetta eteenpäin vieväksi ja merkiksi siitä, että asia on kuultu ja ymmärretty, sillä ne esiintyvät kohdissa, joissa neuvo enteilee rakenteellisesti loppua. Direktiiviä ei ikään kuin kaivattaisi, koska se kuitataan vain lyhyesti ja se esitetään keskustelussa jo aiemmin, jolloin Jaana osoittaa toimineensa neuvon mukaisesti. Neuvon toistoa ei siis tarvita. Neuvon tarpeettomuutta tukee se, että Jaana vaihtaa puheenaihetta neuvon jälkeen ja alkaa puhua työpaikkansa arkistoista. Keskustelu siirtyy kokonaan toiseen aiheeseen. Tällöin neuvosta ei jäädä puhumaan, eikä Jaana esimerkiksi sano, että seuraavaksi toimisi neuvon mukaisesti, vaan siirtyy toiseen aiheeseen. Dialogipartikkelilla *joo* siirrytään näin keskustelussa eteenpäin ja osoitetaan samanmielisyyttä, mutta se ei osoita varsinaista sitoutumista direktiiviin.

Olen tähän asti esittänyt *joo*-partikkelin esiintymistä vastauksena pyyntöön ja neuvoon. Aineistossa *joo* toimii myös vastauksena käskyyn. Ennen seuraavaa perhekeskustelun katkelmaa perhe on käsitellyt pojan käymistä karkkiostoksilla kesken koulupäivän. Äiti Virpi on erityisen tarkka siitä, ettei Lassin pitäisi tehdä niin, ja hän puhuu asiasta pitkään. Isä Jorma tuottaa kaksi direktiiviä riveillä 4 ja 10:

Esimerkki 12. (SG441_1_10)

01 Lassi: [no ↑ootsä varmaan oikeesti vihanen
 02 Virpi: [koska,
 03 Lassi: [mutta --
 04 Jorma: -> [<älä huu:[ra>.
 05 Lassi: [mut toi sun mutsun mut mut
 06 sun toi niinku
 07 menee e[sittämiseks toi sun kiukkus.
 08 Virpi: [mä sanon nyt
 09 suun [vuoron.
 10 Jorma: -> [e ei sun tartte huutaa sil[ti.
 11 Virpi: -> [°joo°.
 12 Lassi: toi sun kiukkus menee esittämiseks äiti.
 13 (0.4)
 14 Jorma: hm
 15 Virpi: menee vaikka mikskä esittämiseksi mutta
 16 mä< olen sitä mieltä että (.) .hh ku
 17 KÄKRUT MENEE AAMULLA KOULUUN NI PYSYKÖÖN
 18 SIELLÄ JA SYÖKÖÖN KOULU↑RUUAN EI TARTTE
 19 LÄHTEE MITÄÄ limp[saa ja karkkia hakee. hh
 20 Jorma: [älä nyt viitti esittää
 21 Virpi: ↑no täytyykö sun mielestä
 22 läh[tee hakee limpsaa ja karkkia.
 23 Jorma: [ei:? mutta (0.6) ei
 24 sun [tart- (0.6)

Katkelmassa dialogipartikkeli *joo* toimii vastauksena toistettuun käskyyn (r. 11). On huomattavaa, että *joo* on vastaus juuri jäljempään direktiiviin, joka sisältää kieltomuotoisen

modaaliverbin *tarvita* (rivi 10), kun aiemmin Virpille esitetty imperatiivimuotoinen käsky *älä huura* (rivi 4) saa vastaukseen väitelauseen (r. 8–9), joka ohittaa täysin direktiivin sisällön. *Mä sanon nyt suun vuoron* (rivit 8–9) ei ota kantaa direktiivin sisältöön eli käskyyn puhua hiljempaa, huutamatta. Virpi vain ilmaisee, että aikoo sanoa asiansa, eivätkä muut voi estää häntä. Hän siis vastustaa direktiiviä ohittamalla sen varsinaisen sisällön. Tähän voi liittyä se, että vastausta ei tuoteta heti ensimmäisen käskyn jälkeen, vaan Lassi ottaa vuoron itselleen tässä välissä ja on isänsä kanssa äitiä vastaan. Lassin vuorolla voi olla vaikutusta siihen, miksei Virpi vastaa partikkelilla jo ensimmäiseen käskyyn. Dialogipartikkeli *joo* on vastaus vasta toistettuun käskyyn, eikä se ole siis ensimmäinen reaktio direktiiviin.

Virpin *mä sanon nyt suun vuoron* -vastauksen (r. 8–9) viimeisen sanan kohdalla Jorma aloittaa päällekkäispuhunta uuden direktiivin. Käsky *ei sun tarte huutaa silti* (rivi 10) tuntuu korosteiselta modaaliverbin *tarvita* vuoksi, kun se tuotetaan imperatiivimuotoisen käskyn jälkeen. Lause on käsky, vaikkei se ole sen prototyypisimmässä muodossa, imperatiivissa. Käskyksi tulkitsemista tukee se, että Jorman aiempi samaan asiaan kohdistuva direktiivi *älä huura* on selkeä kielteinen imperatiivilause ja käsky. Myös toisen käskyn lausumistapa on hyvin käsevä. *Tarte*-verbimuotoa on painotettu, ja vuoro on muuten sanottu tasaisella intonaatiolla. Modaaliverbin *tarvita* kieltomuodon käyttö luo lisäksi kuvan luvanannosta: 'ei sun tarvii syödä'. Sen kieltomuotoisuus ilmaisee kielteisenä modaaliverbinä välttämättömyyden pientä astetta – kohteen ei ole pakko tehdä jotain. Tässä tapauksessa *tarvita*-verbiä käytetään päinvas-
taisessa kontekstissa, mikä luo kontrastia lauseeseen, mikä korostaa käsevyyttä. Tähän toistet-
tuun ja vahvempaan käskyyn Virpi vastaa hiljaa partikkelilla *joo* (rivi 11). Se esiintyy päälle-
kkäispuhunta Jorman vuoron viimeisen tavun kohdalla, jossa vuoro on jo päättymäisillään.

Virpi tuottaa vastauksen vasta toiseen, vahvempaan käskyyn, osoittaa ymmärtäneensä käskyn ja ainakin sanatasolla myös hyväksyy käskyn vastaamalla *joo*. Tätä seuraavassa vuorossaan Virpi kuitenkin korottaa ääntään (rivit 17–19), mikä osoittaa, ettei hän kuitenkaan noudata saamaansa käskyä. Toki tähän voi vaikuttaa Lassin vuoro (rivi 12), jolla hän provosoi äitiä sanomalla, että tämän kiukku menee esittämiseksi. Tästä huolimatta direktiivi on selvästi unohtunut, eikä äiti esimerkiksi pyydä anteeksi äänenkorottamista, mistä voi päätellä, että *joo* on enemmän muodollinen vastaus Jorman direktiiviin kuin merkki käskyn noudattamisesta.

Olen edellä käsitellyt dialogipartikkelin *joo* esiintymistä direktiivien eri tehtävien yhteydessä. Pyynnön jäljessä *joo* näyttäytyy merkkinä siitä, että pyyntö hyväksytään ja sen mukaan toimitaan tai annetaan lupa toiselle toimia (ks. esimerkki 10). Sen sijaan responsina käskyyn *joo* osoittaa, että direktiivi on rekisteröity. Dialogipartikkelilla ei tällöin välttämättä ilmaista, että direktiivin mukaan toimittaisiin. Se on pikemminkin keino kuitata puhujalle, että

asia on rekisteröity ja ymmärretty, ja viedä keskustelua eteenpäin. Samaan tapaan *joo* käyttäytyy aineistossa neuvon jäljessä (ks. esimerkki 11). Dialogipartikkelina *joo* ei ole siis yksiselitteisesti myönteinen vastaus direktiiviin, vaan se voi toimia pelkkänä vuoron kuittauksena. *Joo* ei ole vastauksena tae siitä, että direktiiviä noudatettaisiin.

Seuraavaksi käsittelen *joo*-partikkelin toistoa. Olen edellä osoittanut, ettei *joo*-partikkeli ole vastauksena aina tae direktiivin noudattamisesta. Sama pätee *joo*-partikkelin toistaiseen esiintymiseen. Katkelma on perhekeskustelusta. Perhe keskustelee pitkään Lassin koulupäivän aikaisista makeisostoksista. Virpi paheksuu kaupassa käyntiä koulupäivän aikana ja esittää Lassille seuraavan direktiiviin (rivit 20–23):

Esimerkki 13. (Perhe SG441_1_10)

01 Lassi: ni porukka kertoo et ne opettajat näkee:
 02 (0.6) et ne oppilaat lähtee: (0.6)
 03 ja ne ei sano yhtää mitää
 04 Virpi: m[m
 05 Jorma: [ni n[e on ne
 06 Liisa: [mut kyl must tuntuu et meillääki
 07 lähti silti?
 08 (0.4)
 09 Lassi: no hmh ((pureskelee ruokaa))
 10 (1.0)
 11 Liisa: niinku,
 12 (0.2)
 13 Lassi: ylläri? (.) mä meinasin just täl viikol
 14 kii [mut sit
 15 Liisa: [jotka myös sit nähtii siitä.
 16 Lassi: mä e jääny kii (.) sain puhuttuu
 17 (0.4)
 18 Jorma: [no: joo:
 19 Lassi: [sitte --
 20 Virpi:-> mutta mä sanon et jos sä jäät Lassi
 21 siitä kiinni ja tulee tunti jälki-
 22 istun#toa# ni (0.6) .h sitte sulle
 23 tulee sank#tioita#. [koska se on ihan
 24 Lassi:-> [↑joo joo:,
 25 Virpi: turha jälki-istu#n[to#.
 26 Lassi:-> [↑joo (0.2) ↓joo (0.3)
 27 ↓jo[o,
 28 Jorma: [ky se Lassi sen tie- Lassi on
 29 [nii viksu viksu [m- viksu nuori mies.
 30 Lassi:-> [joo.
 31 Virpi: [.hh <EI TARVI
 32 kesken koulupäivää lähtee>
 33 os[tamaan KARKKIA JA,
 34 Jorma: [ei hän me-
 35 Virpi: ompa hän [käyny ku ↑hän just sano
 36 Jorma: [no ni? no ni?
 37 Virpi: että hän [meinas jäädä kiinni]

Katkelman direktiivi (rivit 20–23) on pitkä ja siinä esiintyy ehtosuhde *jos – ni(in)*. Pronominisubjektin sisältävä väitelause implikoi vastaansanomaton direktiiviä, jonka esittäjällä on auktoriteettiasema (VISK § 1665). Direktiivissä esiintyvä ehtosuhde ja äidin auktoriteettiasema lapseen nähden tekevätkin direktiivistä varoituksen. Virpi voi asemastaan rankaista lastaan, jos tämä toimii varoituksen vastaisesti. Varoitus muistuttaa Lassiä, että tämän kannattaa toimia direktiivin mukaisesti, jollei halua saada rangaistusta. Tämän Virpi ilmaisee ehtosuhteella *jos – ni(in)*. Varoitusta korostaa se, että Virpi käyttää Lassin nimeä vuorossaan. Kuulijaan viittaaminen tämän nimellä on keskustelussa harvinaista ja siten huomionarvoista (Seppänen 1989: 213). Puhuttelu on keino varmistaa, että kuulija kuuntelee vuoroa ja vaatii sanallista tai kehollista reaktiota vuoroon (mts.: 213–217, myös VISK § 1077). Lassi vastaa varoitukseen *joo*-dialogipartikkelin toistolla.

Vastauksen *joo joo* (rivi 24) alun sävelkorkeus on korkea. Korkea-alkuinen *joo* yhdessä toiston kanssa tekevät vuorosta hoputtavan. Vastauksella ilmaistaan, että asia on rekisteröity ja se on jo tullut selväksi, joten varoitus on turha (ks. Kunnari 2011: 27–34). Lassi aloittaa vuoron, kun Virpin varoituksessa esiintyy vuoron lopettamisen merkkejä, kuten narinaa ja laskevaa sävelkulku (ks. Ogden 2001: 142–145). Vuoro alkaa siis samaan aikaan äidin direktiivin perustelun kanssa: *koska se on ihan* (rivi 23). Tässä kohtaa kuitenkin itse varoitus on tuotettu loppuun ja Lassi vastaa siihen keskeyttämättä itse varoitusta päällekkäispuhunnalla.

Virpin jatkaa vuoroaan Lassin samanaikaisesta vastauksesta huolimatta ja tuottaa perustelun loppuun (rivi 25) sen jälkeen. Lassi aloittaa vastauksen päällekkäispuhunnana Virpin vuoron viimeisen tavun kohdalla ja toistaa aiemman vastauksensa, mutta nyt *joo*-partikkeli esiintyy kolme kertaa toistettuna, yhtenä prosodisena kokonaisuutena, jossa sävelkulku muuttuu (rivit 26–27). Sävelkulku on ensimmäisen partikkelin alussa korkea, mutta laskee jokaisen partikkelin kohdalla alemmas. Toistojen välissä on pieni tauko, mikä tekee yhdessä sävelkorkeuden kanssa responsista painokkaan tuntuisen. Tauoilla tuntuukin olevan painottava merkitys, minkä vuoksi käsittelen *joo*-partikkeleita yhtenä vastauksena. Toistettu *joo* on merkki viestin rekisteröimisestä, mutta myös merkki siitä, että asiassa tulisi siirtyä eteenpäin.

Jorma alkaa puolustaa Lassiä tämän vuoron lopussa. Jorman vuorossa (rivit 28–29) Lassin nimeä edeltää *se*-pronomini, jolla on huomattu olevan määräisen artikkelin kaltaista käyttöä (VISK § 1418, § 1409). Tässä tapauksessa kyseessä on kuitenkin henkilö, joka on vielä paikalla ja josta on puhe, joten määräisyyden osoittaminen tuntuu tarpeettomalta henkilön nimeämisen kannalta (ks. VISK § 1409). Pronomini *se* korostaa Lassiä kuitenkin henkilönä keskustelussa. Jorma tekee itsekorjauksen vuoron puolivälissä ja keskeyttää sanan tavuun *tie-*, joka voisi olla verbi *tietää*. Hän korjaa sen uudella lauseella, jolla korostaa Lassin olevan viisas.

Lassin päällekkäispuhunta alkaa isän korjauksen jälkeen, jolloin hänen vuoronsa sijoittuu vahvistukseksi väitelauseeseen, että Lassi *tietää* varoituksen. Lassin vuoro *joo* (rivi 30) on hiljainen ja päällekkäin puhuttu. Tämä viimeinen ja yksittäinen *joo* on vastaus isän vuoroon ja myönteinen vahvistus tämän vuorolle: *'niin tiedän'*. Lassi ei enää lähde mukaan keskusteluun viimeisen päällekkäin puhutun *joo*-partikkelin jälkeen, vaikka aiheena on edelleen kaupassa käynti. Tästä voi päätellä, ettei pelkkä toistettu *joo* oleva riittävä vastauksena, koska Virpi kokee tarpeelliseksi jatkaa aiheesta. Toisaalta myös Jorman Lassia puolustelevalle vuoro voi yllyttää Virpiä jatkamaan aiheesta keskustelua. Varoitus tarvitsisikin vastauksen, jossa luvataan, ettei kauppaan enää mennä tai pyydetään anteeksi käytöstä.

Toistettu *joo* esiintyy varoituksen jäljessä merkinä siitä, että asia on rekisteröity ja siitä ei tarvitse puhua enempää. Partikkeli ei tässä tapauksessa ole kuitenkaan merkki direktiivin mukaan toimimisesta tai edes hyväksymisestä. Tätä tukee keskustelun myöhempi vaihe (ei katkelmassa), jossa Lassi sanoo, ettei välttämättä mene kauppaan ja että se *riippuu vähä*. Lisäksi hän vielä myöhemmin perustelee, miksi kauppaan pitää mennä. Toistetulla *joo*-dialogipartikkelilla hän ei näin ollen lupaa äidilleen oikeasti noudattaa direktiiviä. Itse dialogipartikkeli on vastauksena riittämätön ja vajavainen, eikä se vaikuta edes kunnolla hyväksyvän direktiiviä. Tämä on verrannollinen aiemman tutkimuksen tuloksiin (ks. Sorjonen 2001b: 98–100).

Kaksihuippuinen *joo-o* ja toistettu *joojoo* esiintyvät vastauksina aineistossa lähikäin. Ne toimivat responssina neuvoihin. Seuraava katkelma on perhekeskustelusta, jossa puheena on perheenpojan Janin ehtiminen asemiespalvelukseen vapaan jälkeen.

Esimerkki 14. (Perhe SG441_20_30)

```

01 Jani:                                [#varmaan mä
02      kerkeen sinne babyloniinki °jossain
03      [vaiheessa.°#
04 Virp:-> [sitte tuut junalla jos et kerkeä
05      muuten jos a- (0.4) jos Toni ei pysty (0.8)
06      pygee lähtee liikkee[lle ajoissa.
07 Jani:                                [#mm-m?#
08      (3.0) ((JAN ottaa ruokaa lautaselle))
09 Jani: -> joo-o;
10 Virpi:-> ota se varusmieslippus mukaan että
11      saat alennuksen #juna#ssa jos joudut
12      tulee junalla.
13      (0.8)
14 Jani: -> joojoo.
15      (2.0)
16 Virpi:  ng-mhh.
```

Perheenäidin ensimmäinen neuvo alkaa väitelauseena (rivi 4), joka on tyypillinen muoto direktiiville, jonka toteuttamisesta ei koidu vastaanottajalle ongelmaa (Sorjonen 2001a:

93–95). Tässä tapauksessa ongelmattomuus syntyy siitä, että on oletusarvoista palata palvelukseen vapaiden jälkeen ja ilman autokyytiä on keksittävä toinen kulkuväline. Neuvossa on lisäksi ehtoa ilmaiseva konjunktio *jos*, mikä tekee neuvosta relevantin vain, jos Jani ei saa kyytiä. Tähän Jani vastaa kaksihuippuisella partikkelilla *mm-m* (ks. tark. luku 4.1.2), jota seuraa hiljaisuus. Hiljaisuuden aikana Jani ottaa ruokaa salaattia lautaselleen, kun taas Virpi katsoo ensiksi muualle ja kääntää vielä hiljaisuuden aikana katseensa takaisin Janiin. Janin katse näyttäisi olevan pöytää kohden (kamera kuvaa Janin takaa), mutta Virpin katsottua Jania hetken tämä tuottaa dialogipartikkelin *joo-o* (rivi 9). *Joo-o* näyttäisi käsittelevän hiljaisuutta ja kenties Virpin katsetta niin, ettei *mm-m* ollut riittävä vastaus neuvoon.

Toinen neuvo alkaa imperatiivimuotoisella lauseella *ota se varusmieslippu mukaan* (rivi 10), jota seuraa selittävä *että*-lause ja *jos*-konjunktin aloittama ehtolause. Neuvo on muodoltaan sellainen, että siihen sisältyy sen relevanttiuden epävarmuus. Kuitenkin neuvoon sisältyy toiminta, joka olisi hyvä tehdä varmuuden vuoksi, vaikka se ilmenisi epärelevantiksi. Tässä mielessä neuvo on vahvempi, koska se ilmaisee toimintaa, joka kannattaisi tehdä, vaikka se myöhemmin selviäisi tarpeettomaksi.

Jani vastaa hiljaisuuden jälkeen toiseen neuvoon dialogipartikkelilla *joojoo*, minkä jälkeen seuraa hiljaisuus ja keskustelu siirtyy tarkemmin Janin vapaa-ajan suunnitelmiin. Jani vastaa neuvoihin joka kerta erimuotoisella partikkelilla ja *joojoo* näyttäisi olevan niistä vahvin, koska se esiintyy viimeisimpänä. *Joojoo* antaa ymmärtää, että neuvo on vastaanotettu ja ymmärretty, ja että keskustelussa voidaan siirtyä eteenpäin (ks. Kunnari 2011: 16–21). *Joo-o* ja *joojoo* toimivat siis edellistä responssia vahvistavina ja tukevina. Kyseessä on kuitenkin vain yksi tapaus, joten partikkelien järjestyksestä ei voi tehdä pidempiä johtopäätöksiä omassa aineistossani. Kuitenkin myös Kunnari (2011: 19–21) on tehnyt aineistossaan havainnon, että kahdentunut *joojoo*-partikkeli esiintyy usein topiikin vaihtumisen kohdassa ja joissakin tapauksissa se sinetöi puheenaiheen, jossa on hiipumisen merkkejä. Samalla tapaa Jani käyttää *joojoo*-partikkeliä kohdassa, jossa äiti Virpi olisi voinut ottaa vuoron itselleen ja aloittaa uuden aiheen.

Aineistosta käy ilmi, että *joo*-partikkeli variantteineen on vastauksensa kahdenlainen. Se on toisaalta merkki direktiivin ymmärtämisestä ja noudattamisesta. Toisissa tilanteissa *joo*-partikkelilla osoitetaan direktiivin rekisteröimistä ja ymmärtämistä, eikä varsinaisesti sitouduta noudattamaan direktiiviä. Samankaltaisen huomion on tehnyt Sorjonen (2001b) tutkimuksessaan, jossa tarkastellaan *joo*- ja *nii*-dialogipartikkeleita vastauksina. Tutkimuksessa todetaan, että *joo* ei ole yksiselitteisesti lupaus noudattaa annettua direktiiviä (mts. 127). Tutkimustulokseni ovat samassa linjassa aiemman tutkimuksen kanssa. *Joo*-dialogipartikkeli variantteineen on kontekstisidonnaisesti sitoutunut tai sitoutumaton noudattamaan direktiiviä.

Aineistostani käy ilmi, että direktiivin tehtävä, kuten kutsu, neuvo tai käsky, ei vaikuta suoraan siihen, miten vahvaa sitoutumista *joo* ilmaisee. Sitoutuminen on täysin kontekstisidonnaista, eikä direktiivillä tehtävästä toiminnasta voi päätellä, millainen *joo* on vastauksena. Jotta vertailla direktiivin tehtävän ja *joo*-partikkelin ilmaiseman sitoutuneisuuden välillä voisi tehdä, tulisi aineistoa olla laajemmin ja tapauksia enemmän. Toisaalta esimerkiksi neuvon kohdalla sitoutuminen direktiiviin ei ole yhtä lailla merkittävää kuin esimerkiksi pyynnön suhteen. Neuvon toteuttamisella ei ole vaikutusta niinkään neuvojaan, kun taas pyynnön toteuttamisella on yhteys pyytäjään. Tässä vielä taulukko aineistostani, miten *joo*-partikkeli variantteineen jakautuu suhteessa direktiivin tehtävään.

Taulukko 7. *Joo*-partikkelin esiintyminen suhteessa direktiiviin.

	käsky	neuvo	pyyntö	varoitus	kutsu	Yhteensä
<i>joo</i>	2	4	1		1	8
<i>joo-o</i>		1				1
<i>joojoo</i>		1				1
toistettu <i>joo</i>				2		2
Yhteensä	2	6	1	2	1	12

Taulukosta voi nähdä, että vastauksena *joo*-partikkeli ja sen variantit ovat yleisimmin vastauksia neuvoon. Kaikista yleisin variantti on yksittäinen *joo* (8/12 tapauksesta). Yksittäinen *joo* esiintyy kaikkien aineistossa olevien direktiivillä tehtävien toimintojen jäljessä lukuun ottamatta varoitusta. Aiemmassa tutkimuksessa on todettu, että *joo* on tietyissä konteksteissa riittämätön vastauksena eikä se välttämättä osoita edes direktiivin suoraa hyväksyntää (Sorjonen 2001b: 98–100). Riittämättömyys tulee ilmi direktiivin jatkokäsittelyssä (ks. esimerkki 13). Dialogipartikkelina *joo* on kuitenkin vuoron rekisteröimisen merkki tai merkki siitä, että asia on *joo*-puhujan kannalta loppuun käsitelty.

4.1.2 Muut dialogipartikkelit

Aineistossa esiintyvien *joo*-dialogipartikkelin lisäksi vastauksina toimivat *mm*, *niimpä* ja *jaa*. Vastauksena direktiiviin nämä dialogipartikkelit ovat harvassa, sillä niitä on aineistossa

yhteensä vain 3 sekvenssissä. Niitä esiintyy myös osana pidempiä vastauksia, mutta tarkastelen nyt pelkästään yksinään, toistettuna tai toisen dialogipartikkelin kanssa esiintyviä partikkeleita. Tarkastelen seuraavaksi, miten *mm*, *niimpä* ja *jaa* suhtautuvat direktiiviin, johon ne ovat vastauksia. Analysoin, missä määrin ne ilmaisevat direktiivin hyväksymistä ja toimintaan sitoutumista. Keskityn lisäksi siihen, millaisten direktiivien yhteydessä niitä käytetään ja vertaan niitä *joo*-partikkeliin, joka on aineistossa paljon yleisempi.

Ensimmäiseksi tarkastelen yksinään esiintyvää dialogipartikkeleita *mm* ja *niimpä*. Nämä esiintyvät direktiivisekvenssissä yhteensä kolme kertaa erillisinä vuoroina yhteen ja samaan direktiiviin, joten lasken ne tilastoissa yhdeksi vastaukseksi yhteen direktiivin. Katkelma on sisarusten välisestä keskustelusta. Tuula ja Jaana puhuvat esimerkkiä ennen siitä, kuinka ihmisten elinikä on hyvin pitkä, ja pohtivat *vanhus*-sanankäyttöä. Keskustelun keskeyttää uuniin katsominen ja siihen liittyvä direktiivi rivillä 9.

Esimerkki 15. (SG437_10_20)

```

01 Tuula:      vaik se on kaheksankymment°äh°,
02 Jaana:      nii, .hhh ni, (.) se_et ku, (0.2)
03             tota, (0.4) .mphh (0.2) hhh lehdess_oli yks
04             päivä täs justiin nin, (1.6)
05 Jaana:      ni josta#[i#,
06 Tuula:      [onkse nyt muute,
07             ((kurkistaa uuniin))
08             (1.8)
09 Jaana: -> ota pois ne [ni,
10 Tuula: ->      [mm, ((katsoo uunia, liikkuu))
11 Jaana: -> se et ku, (.) se ei oo kuitenkaa ku
12             ihan .hh (.) pienestä kiinni
13             n[i s]itten ne pa#la[a#.]
14 Tuula: -> [mm,] [ni ]impä.] ((pelti kädessä))
15             (4.2)
16 Jaana:      joo ni, (.) oli joku
17             seitkytneljävuotias ni, .hhhh
18             että <va:nhus löytyi>

```

Ensimmäinen dialogipartikkeli *mm* esiintyy päällekkäispuhuntana Jaanan vuoron *ota pois ne ni* lopun kanssa (rivi 9). Jaanan vuoro on imperatiivimuotoinen kehoitus Tuulan aiempaan epäröivään vuoroon rivillä 6. Jaanan vuorossa itse kehoitus on tuotettu loppuun, kun Tuula tuottaa responssin *mm* (rivi 10). Partikkelin *mm* aikana Tuula katsoo uunia ja liikkuu samalla eteenpäin nojaten kohti patakinnasta. Tuula ei jää katsomaan uuniin enempää, vaan alkaa ottaa peltiä pois uunista, kun Jaana aloittaa direktiivin perustelun. Vastauksena *mm* on siis samanmielinen ja osoittaa sitoutumista direktiivin toteuttamiseen. Tuula oikeastaan toimii

jo direktiivin mukaisesti sen kuullessaan, eikä kielellinen responssi olisi välttämätön kehollista toimintaa vaativan direktiivin kohdalla (ks. Lämsä 2014).

Jälkimmäiset vastaukset *mm* ja *niimpä* (rivi 14) esiintyvät kehollisen toiminnan kanssa yhtäaikaisesti. Nämä ovat vastauksia Jaanan direktiivin perustelevaan osaan (rivit 11–13), jossa Jaana antaa perustelun kehoitukselleen. Tuula nostaa peltiä uunista vastatessaan direktiivin selittävään osaan. Vuoro *niimpä* ilmaisee samanmielisyyttä. Tuula osoittaa lisäksi multimodaalisella toiminnallaan, että on samaa mieltä, kun nostaa pellin uunista katsomatta uuniin, ovatko pitsapalat valmiita. Kehotus tai sen perusteleva osa eivät itsessään tarvitsisi sanallista responssia, kun sen mukaan jo toimitaan. Siinä mielessä vastaus on myös kuittaava ja samanmielisyyden osoitus, koska Tuula toimii jo neuvon mukaisesti ja nostaa pellin pois uunista.

Aineistoni valossa vastauksena esiintyvä *mm*-dialogipartikkeli implikoi myöntäväisyyttä ja sitoutuneisuutta direktiiviä kohtaan. *Mm* esiintyy sekä heti toimintaa vaativassa tilanteessa että paikoissa, joissa direktiivin säätelämä toiminta on tapahtumassa myöhemmin. Kummassakin tapauksessa *mm*-dialogipartikkelilla osoitetaan myönteistä suhtautumista direktiiviin. Välittömästi kehollista toimintaa vaativassa kontekstissa partikkeli osoittaa samanmielisyyttä, kun kehollinen toiminta on jo käynnissä. Direktiiviä käsitellään tällöin tarpeettomana, eikä se tuo tilanteeseen mitään uutta.

Aineiston kolmannen *mm*-partikkelivuoron lähellä esiintyy myös *joo*-partikkeli eri variantteineen. Esitän sen seuraavaksi lyhyesti. Ennen katkelmaa perhe keskustelee Janin vapaa-ajan suunnitelmista ja yöpymisestä kaverin luona ja siitä, miten hän ehtii takaisin armeijaan.

Esimerkki 16. (Perhe SG441_20_30)

```
01 Jani:                                     [#varmaan mä
02         kerkeen sinne babyloniinki °jossain
03         [vaiheessa.°#
04 Virp:-> [sitte tuut junalla jos et kerkeä
05         muuten jos a-
06         (0.4)
07 Virpi:-> jos Toni ei pysty (0.8) pygee lähtee
08         liikkee[lle ajoissa.
09 Jani:                                     [#mm-m?#
10         (3.0)
11 Jani: -> joo-o;
12 Virpi: ota se varusmieslippus mukaan että
13         saat alennuksen #juna#ssa jos joudut
14         tulee junalla.
15         (0.8)
16 Jani: joojoo.
17         (2.0)
```

Tapauksessa esiintyy ensiksi *mm*-partikkelin kaksihuippuinen variantti *mm-m* (rivi 9). Vastaus on samanmielinen suhteessa neuvoon, jonka toteuttamisajankohta on päivää myöhemmin. Virpin neuvo sisältää muodoltaan indikatiivimuotoisen ehtolauseen: *sitte tuut junnalla - - jos Toni ei - -* (rivit 4–5, 7–8). 3.0 sekunnin hiljaisuuden jälkeen Jani lisää vastaukseen toisen dialogipartikkelin *joo-o*. Toinen dialogipartikkeli vaikuttaa tässä yhteydessä vahvemmalta samanmielisyyden osoitukselta, koska se on tuotettu hiljaisuuden jälkeen. Vasta partikkelin *joo-o* jälkeen Virpi ottaa vuoron itselleen ja antaa uuden imperatiivimuotoisen neuvon Janille.

Imperatiivimuotoiseen neuvoon (rivi 12–14) Jani vastaa partikkelilla *joojoo*, joka on yhtenäisenä prosodisena kokonaisuutena yksi partikkeli toiston sijasta (ks. Kunnari 2011: 1–2). Tämä kolmas partikkeli samassa sekvenssissä, joka käsittelee Janin palaamista palvelukseen, vaikuttaa kaikista vahvimmalta samanmielisyyden ja neuvojen rekisteröimisen osoitukselta, että asia on selvä ja asiassa voi siirtyä eteenpäin. Tässä tapauksessa *mm-m*, *joo-o* ja *joojoo* ovat kuittauksia, että keskustelu aiheesta voidaan lopettaa, mutta samalla ne implikoivat sitoutumista annettuun direktiiviin.

Mm tai *mm-m* osoittaa vastauksena, että direktiiviä luvataan noudattaa ja direktiivin ilmaiseman tekemisen relevanttiudesta ollaan hyvin yhtämielisiä. Toisaalta on huomioitava, että näitä tapauksia on aineistossani vähän, 3 kappaletta. Tämä voi hyvin vääristää tulosta, mutta omassa aineistossani *mm*-partikkelilla osoitetaan sitoutumista direktiiviin tai samanmielisyyttä jo tapahtuvan kehollisen toiminnan rinnalla, kun sen sijaan *joo*-partikkelilla sitoutumisaste vaihtelee.

Esitän seuraavaksi vielä yhden dialogipartikkeliesimerkin. Aineistossani tämä oli ainut *jaa*-dialogipartikkeli, joka esiintyy lyhyessä vastauksessa. Katkelma on pariskuntien välisestä keskustelusta, jossa puheeksi on tullut perintövaasi ja siihen kukkien laittaminen. Mikko toteaa, etteivät tulppaanit mahdu kyseiseen maljakkoon (rivi 7), mistä seuraa kaksoisdirektiivi, direktiivi sekä Jaskalta että Mirjalta (rivit 8 ja 9):

Esimerkki 17. (SG355_50_60)

01 Mirja: ja siihe saa kukat tosi nätisti,=
 02 Mikko: =saa vai,
 03 Mirja: joo,
 04 Mikko: °mikkä kukat,°
 05 (0.5)
 06 Mirja: esimerkiks tulppaanit.
 07 Mikko: tulppaani, >liia pitkiä, hh
 08 Jaska:-> °ly[hentää juuresta,°

09 Mirja:-> [katkasee varresta vähä pois,
 10 (0.5)
 11 Jaska:-> niitä voi katkoo,
 12 Mirja: mm,
 13 (.)
 14 Mikko:-> °jaa h jaa h jaa h,°
 15 (.)
 16 Jaska: >niitä varsia,<
 17 (1.5)
 18 Mirja: [siä o hiano ilma tänää [muute,]

Tässä esimerkissä responssi toimii vastauksena kahden henkilön samaa asiaa koskevaan neuvon. Neuvot on annettu nollapersoonaisilla lauseilla: *lyhentää juuresta* (rivi 8), *katkasee varresta vähä pois* (9) ja *niitä voi katkoo* (rivi 11). Jaska ja Mirja esittävät vuorot lähes kokonaan samanaikaisesti (rivit 8 ja 9) ja niiden sisältö on sama. Jaska toistaa ja muokkaa neuvoaan rivillä 11, jossa käyttää modaaliverbiä *voi(da)* ja vaihtaa *lyhentää*-verbin *katkoa*-verbiin, jota Mirja on käyttänyt neuvossaan. Mirja vahvistaa Jaskan neuvon dialogipartikkelilla *mm*.

Mikko vastaa näihin neuvoihin toistamalla *jaa*-dialogipartikkelin kolme kertaa niin, että partikkelien välissä hengittää ulos (rivi 14). *Jaa* on myönteinen partikkeli ja se esiintyy usein uutista vastaanottavissa vuoroissa (Koivisto 2017: 482–483). Tässä tapauksessa *jaa* ei varsinaisesti ole lupaus neuvon noudattamisesta, koska direktiivistä tai tilanteesta ei käy ilmi, aikooko Mikko koskaan laittaa vastaavaan vaasiin kukkia. Direktiivi on lisäksi nollapersoonassa, joka jättää samaistumisen paikan lauseeseen ja voi olla merkki siitä, että lause on osoitettu yleisesti kaikille tai tiety(i)lle henkilö(i)lle (ks. VISK §1347–1348). Neuvon nollapersoonana ja se, ettei Mikko välttämättä tule laittamaan kukkia vaasiin, tekee neuvosta yleistajuisen ja tiedon antamisen välineen. Nollapersoonaisella direktiivillä voidaan ilmaista vaihtoehtoisia toimintatapoja, eikä se myöskään liity juuri nykyhetkeen tai tiettyyn kuulijaan (Raevaara 2017: 402). Mikko myös kohtelee neuvon uutta tietoa tarjonneena vastaamalla siihen dialogipartikkelilla *jaa*. Hän ei ota kantaa siihen, aikooko käyttää neuvon hyväkseen. Keskustelu siirtyykin eteenpäin, vaikkakin Jaska vielä täydentää neuvon lausumalla *niitä varsia* Mikon vastauksen jälkeen. Vastauksena *jaa* hyväksyy neuvon sen antaman tiedon kannalta, muttei ole suoranainen lupaus noudattaa direktiiviä, joka on yleisesti osoitettu. Partikkeli vastaanottaa tiedon uutisen kaltaisesta tai ilmaisee, ettei Mikko tullut ajatelleeksi asiaa siltä kannalta.

Mm ja *niimpä* esiintyvät aineistossa samanmielisyyden osoittajina. Ne ovat samanmielisempiä direktiivin tai sen perustelun kanssa kuin *joo*-dialogipartikkelin variantit, jotka esiintyvät toisinaan direktiivin rekisteröimisen ja keskustelussa eteenpäin siirtymisen merkkinä. Partikkeli *jaa* eroaa aineiston muista dialogipartikkeleista, sillä sitä käytetään yleisesti uuden tiedon vastaanottamisen merkinä (ks. esim. Koivisto 2017). Myös omassa aineistossani

ainut direktiiviä seurannut *jaa* implikoi, että neuvon sisältö otetaan vastaan uutena tietona ja sillä osoitetaan direktiivin osoittaman toimintatavan tajuamista. Tapauksia on kuitenkin niin vähän, ettei vedenpitäviä päätelmiä pysty tekemään. Toisaalta on huomattava, että jos direktiivin vastaus on pelkkä dialogipartikkeli, se on yleisimmin jokin *joo*-partikkelin varianteista. Muut dialogipartikkelit ovat harvinaisempia, kun vastataan direktiiviin.

4.2 Lyhyet vastaukset

Tässä luvussa käsittelen lyhyitä vastauksia, jotka eivät rakennu dialogipartikkelien varaan. Vaikka osa näistä responsseista sisältää myös dialogipartikkeleita, ne ovat kokonaismuodoltaan lauseita. Tarkastelen seuraavaksi sitä, millaisia nämä lyhyet vastaukset ovat, millaisiin direktiiveihin niillä vastataan ja miten vahvaa sitoutumista niillä osoitetaan direktiiviä kohtaan. Lyhyitä vastauksia on aineistossa yhteensä 11.

Ensimmäinen esimerkki on perhekeskustelusta, jossa perhe keskustelee pojan kaupassa käymisestä koulun aikana. Äiti Virpillä on asiaan tiukempi kanta, kun isä Jorma suhtautuu asiaan rennommin. Tämä johtaa vanhempien keskinäiseen keskusteluun aiheesta, ja Jorma hengittää äänekkäästi Virpin vuoron päälle, mistä seuraa direktiivi (rivi 7):

Esimerkki 18. SG441_1_10

```
01 Virpi:      emmä tie, (0.6) vaikka sä ny Jorma
02             puolustelet sitä et kauppaa voi mennä
03             hakee mut jos sä näkisit
04             [sen arkitole-,
05 Jorma:      [.THHH, ((nostaa leukaa ylöspäin
06             vetäessään henkeä sisään))
07 Virpi: -> saanko sanoo lauseen #lop[puun#.
08 Jorma: ->                                     [°s::aat°.
09 Virpi:      jos sä [näkisit sen <arkitodellisuuden>
10 Lassi:      [sano?
11 Virpi:      mitä esimerkiks meidän koulussa #on#.
```

Virpin direktiivi on tilaa keskustelussa hakeva pyyntö, jonka alussa esiintyy modaali-verbi *saada* ja kysymysliite *-ko*. Pyyntö on korostaisen tasaisesti lausuttu, mikä luo kireyden tunnelmaa vuoroon. Pyyntö on kontekstissään muodoltaan sellainen, ettei siihen hyväksyttäisi preferoimatonta vuoroa ilman ongelmia (vrt. lääkärikeskustelut, Sorjonen 2001a).

Jorman vastaus rivillä 8 on preferoitu *saat*. Se on Jorman aiempaa puhetta selvästi hiljaisempi ja tuotettu päällekkäin direktiivin viimeisen tavun kanssa. Vastaus on aloitettu kuitenkin vasta, kun Virpin vuoron voi kuulla olevan päättymässä: intonaatio laskee ja Virpin ääni

narisee, ja lauseen rakenne on selvästi loppumassa. Preferoitu vastaus esiintyy siis hyväksyttävässä paikassa sekventiaalisesti ja on muodoltaan lyhyt. Se ei kuitenkaan ole dialogipartikkeli *joo*, vaikka Virpin pyyntöön voisi vastata myös yhdellä partikkelilla. Deonttinen modaaliverbi *saat* (*saada*) onkin luvananto (ks. VISK §1569). Se osoittaa direktiivin hyväksymistä, mutta lisäksi antaa luvan direktiivin osoittamalle toiminnalle (vrt. *joo*). Tässä tapauksessa Jorma lupautuu hiljenemään ja antamaan Virpille tilaa puhua. Jorma myös on hiljaa pitkään ja antaa Virpin puhua. Katkelman jälkeen Virpi jatkaa puhumista siitä, kuinka heidän koulunsa *veltotysiluokkalaiset* lähtevät kauppaan, kun koulussa on tarjolla mantelikalaa, ja pilaavat makeisilla ja virvoitusjuomilla hampaansa. Jorma antaa Virpin puhua ja sanoo vasta hampaista puhuttaessa vastaan kysyen, miksi Virpi vääristelee hänen sanojaansa. *Saada*-modaaliverbillä ilmaistaan luvanantona sitoutumista direktiivin noudattamiseen.

Seuraavassa esimerkissä on kielteinen imperatiivimuotoinen pyyntö, jonka vastaus on myös kielteinen eli tässä tapauksessa preferoitu. Katkelma on pariskuntien välisestä keskustelusta, jossa Jaana on hetkeä aiemmin siirtynyt keittiöön tekemään glögiä. Mirja on Jaanan seurana ja esittää ensiksi pyyntöjä, joihin ei saa sanallista vastausta (ainakaan äänitteestä ei kuulu). Vasta jälkimmäiseen pyyntöön hän saa sanallisen vastauksen Jaanalta.

Esimerkki 19. SG355_40_50

01 Mirja: kau[heeta, älä tee nii vahvaa
 02 Jaska: [on kuuskyt luvun loppu pualelta,
 03 Mirja: kun se äsköne oli,
 04 [mää en meinaa,
 05 Mikko: [nii, n[ii,
 06 Jaska: [molemmat lapset,
 07 Mikko: [nii-nii, aiva,
 08 Mirja: [mum-, pistä pistä [vettä enempi,
 ((poistettu 19 riviä))
 28 Jaska: nii, se (--) kasvaa liikaa kato kahren johron
 29 välille nii .hh se niinku pätkäsee siittä,
 30 se ei anna sieltä mennä yhtää, se,
 31 se vaa antaa s- tasasta virtaa mennä,
 32 (2.0)
 33 Mirja:-> älä iha oikeesti tee [nii vahvaa, ((JAA palaa oh))
 34 Jaska: [(s

l
akk[eet ette saa,)
 35 Jaana:-> [↑ en en, ↑
 36 Mirja: >hy[vä,<
 37 Jaana:-> [en tee,
 38 Mirja: mheh heh .nff,
 39 Jaana: lepo vaa,=
 40 Jaska: =mul on kauhee [tupakin nälkä,
 41 Jaana: [tota-
 42 Jaana: sun [täytyyks su-,

Mirjan direktiivi on rakeenteeltaan kieltoimuotoisen imperatiivin muotoinen pyyntö (r. 33). Vaikka imperatiivilauseen kieltoimuoto luo keskustelussa yleensä vahvan

toimintarajoitteen (ks. Lauranto 2014: 160–173), on Mirjan vuoro tulkittavissa pyynnöksi. Pyyntöön vaikutelma syntyy intensiteettiä lisäävästä *ihan oikeesti* -lausumasta ja siitä, ettei Mirja ole käskevässä asemassa suhteessa Jaanaan. Vuoro on enemmän aneleva kuin käskevä (ks. analyysi edempänä).

Jaana vastaa pyyntöön kahdella erillisellä vuorolla *en en* (rivi 35) ja *en tee* (rivi 37), jotka esiintyvät lähekkäin vain pienen tauon ja Mirjan lyhyen vuoron erottamina. Vuorojen välisen tauon aikana Mirja ottaa vuoron itselleen ja kuittaa Jaanan vastauksen *en en* hyväksytyksi vuorolla *hyvä* (rivi 36), jolla samalla ilmaisee tyytyväisyyttä Jaanan toimintaan, joka on pyyntöön mukaista.

Ensimmäinen vastaus on toistettu kieltoverbi *en en*, joka lausutaan korkealta ja painotetusti. Korkea sävelkorkeus ja painotus ilman hymyä tekevät vastauksesta tiukan kuuloisuuden. Jälkimmäisessä vastauksessa *en tee* Jaana painottaa kieltoverbiä *en*. Sävelkorkeus on tässä vuorossa tasainen. Intonaation kulku korkeasta (ensimmäinen vastaus) sävelkorkeudesta normaaliin tekevät toisesta vastauksesta tiukan kuuloisuuden ja johdattavat sekvenssin päättymiseen. Tätä tulkintaa tukee se, että Jaana esittää vielä lisäyksen *lepo vaa* (rivi 39), jolla pehmentää tiukkaa vastaustaan ja toisaalta rauhoittelee, että asia on rekisteröity. Pehmentävä vaikutelma syntyy siitä, että *lepo vaa* on vastauksena humoristinen, sillä aiheena on ollut glögin vahvuus keittäessä. Ilmaisua on yleisesti käytössä armeijakielellä, kun sotilaita käsketään asennosta toiseen. *Vaa(n)* implikoi, että Mirja on huolehtinut turhaan.

Vastauksen tiukkuus on yhteydessä siihen, että puhuja haluaa lopettaa aiheesta keskustelun. Aineistossa Jaana saa Mirjalta useasti käskyjä, millaista glögistä tulisi tehdä. Ensimmäinen direktiivi *kauheeta älä tee niin vahvaa kun se äsköne oli* (rivit 1 ja 3) ei saa kuultavasti Jaanalta vastausta, eikä videosta kykene näkemään, mitä hän tekee. Mirja jatkaa ohjeistusta *pistä pistä vettä enempi* (rivi 8). Mirjan kummatkin direktiivit ovat imperatiivimuotoisia. Ensimmäinen niistä on lisäksi kieltomuotoinen, mikä tekee siitä vahvan ja ongelmallisen (ks. Lauranto 2014: 160–173). Kielteisyys implikoi oletuksen, että vastaanottaja tulee toimimaan väärin, minkä lisäksi se luo vahvan toimintarajoitteen. Kuitenkin vuoronalkuinen *kauheeta* ja painottamaton sävy tekevät vuorosta pyyntöön. Jälkimmäinen imperatiivimuotoinen direktiivi *pistä pistä vettä enempi* on sen sijaan neuvon oloinen. Jaana todennäköisesti laittaa keittiössä tuolloin glögiä ja Mirja seuraa vierestä, jolloin voi neuvoa näkemänsä perusteella Jaanan toimintaa. Vasta kolmanteen direktiiviin Mirja saa vastaukset *en en* ja *en tee*. Kolmas direktiivi on ensimmäisen muotoinen pienin lisäyksen: *älä iha oikeesti tee nii vahvaa* (rivi 33). Mirja lausuu direktiivin samaan aikaan, kun Jaana palaa keittiöstä ja Mirja istuu jo olohuoneen sohvalla. *Iha oikeesti* tekee direktiivistä entistä painavamman, koska se on uusi lisäys toistettuun

pyyntöön ja siinä esiintyy intensiteettiä lisäävä partikkeli *iha(n)*, joka lisää ominaisuuden tai tavan korkeaa tai vähäistä astetta (ks. VISK § 664). Tässä tapauksessa *iha(n)* korostaa sanan *oikeesti* astetta. *Oikeesti* implikoi sitä, että Mirja todella tarkoittaa sanomaansa. *Ihan oikeesti* siis lisää pyynnön intensiteettiä. Koska pyyntö on saman asian toistamista yhä uudelleen, tekee se vastauksesta lopettavan. Toistettu kieltoverbi intonaation ja painotuksen kanssa tekevät Jaanan vastauksesta tiukan. Vastauksella kuitataan, että asia on kuultu ja sen mukaan myös toimitaan, eikä asiasta tarvitse enää puhua.

Responssi suhtautuu pyyntöön niin, että sillä pyritään lopettamaan aiheesta keskustelu ja samalla vakuuttamaan puhuja, että toiminta on direktiivin mukaista. Myöhemmin keskustelussa Mirja ei anna palautetta glögin mausta, mikä osoittaa, että direktiivien mukaisesti on oletettavasti toimittu.

Kolmannessa esimerkissä esiintyy neuvo ja siihen myönteistä suhtautumista implikoiva vastaus, jonka jälkeen keskustelu jatkuu direktiivin aloittamasta aiheesta. Katkelma on perhekeskustelusta, jossa aiheena on kannettava tietokone. Ennen katkelmaa isä Jorma ja tytär Liisa puhuvat siitä, kuinka kätevä pienikokoinen kannettava on opiskeluidenkin kannalta. Jorma ottaa kannettavan syliin ja käynnistää sen, jolloin huomaa akun tyhjentyneen ja kommentoi asiasta. Tällöin Liisa esittää tietokoneen akkuun liittyvän neuvon (rivit 4–5):

Esimerkki 20. Perhe SG441_20_30

```
01 Jorma:    tän muuten akku tyhjjeni.=mun täytyy laittaa [se
02 Liisa:                                     [°mm.°
03 Jorma:    nyt piuhan päähän.
04 Liisa: -> mut >se o iha hyvä pitää< #ö-# m- tota kannettavaa
05            tietokonetta sillai ilman?
06            (0.6)
07 Jorma: -> niin on joo.
08            (0.2)
09 Liisa: -> [piuhaa.
10 Jorma:    [siis se (j-) sii- [jos jos akku on täynnä ni (.)
((poistettu 3 riviä Janin puhetta puhelimeen))
11 Jani:     mis [hemmetis on Kaarle#pyy.# ((puhelimessa))
12 Jorma:     [ni pitäis ottaa verkkovir[rast pois.
13 Jani:                                     [#no eiks se# tuu ha-
14 Liisa:    [° (pitää vai.) °
15 Jani:     [kai se tulee meidät [#nappaamaan.#
16 Jorma:                                     [se nimittäin syö a-
17            (.)
18 Liisa:    nii. [nii.
19 Jorma:    tota [ak[kua aika paljon (jo).
```

Liisan neuvo (rivit 4–5) on rakenteeltaan pitkä ja monimutkainen. Vuoro alkaa *mut*-konjunktilla, jolla tuodaan keskustelun aiheeseen liittyvä uusi alatopiikki – tässä

tapauksessa tyhjästä akusta siirrytään puhumaan tietokoneen akun hyvistä lataustavoista (Sorjonen 1989:174–175). Konjunktiota seuraa nollapersoonainen lause *se o iha hyvä pitää*, jolloin neuvo muodostuu yleiseksi neuvoksi, vaikka se samalla koskettaa kuulijaa, Jormaa (ks. VISK §1347). Nollapersoonan käyttö ja intensiteettipartikkeli *iha(n)* pehmentävät neuvoa ja tekevät siitä varovaisen. Intensiteettipartikkeli ilmaisee tässä kontekstissa asian vähäistä astetta (ks. VISK § 664). Sananhaun *ö- m-* jälkeen Liisa nimeää esineen tarkasti: *kannettavaa tietokonetta* (vrt. pelkkä *kannettavaa* tai *tietokonetta*).

Liisan vuoroa seuraa lyhyt tauko, joka voisi implikoida preferoimattomuutta. Jorma kääntyy katsomaan Liisaa kuitenkin jo neuvon loppupuolella ja kaivaa nenäänsä tauon ja vastauksensa aikana. Jorman vuoro *niin on joo* on lyhyt vastaus pitkään direktiiviin ja sen *niin* + verbi -rakenteen on todettu olevan keino osoittaa, että puhujalla on asiasta enemmän tietoa kuin aiemman vuoron tuottaja oletti (Sorjonen 2001b: 178–180). Samalla sillä osoitetaan vahvaa samanmielisyyttä (Sorjonen ja Hakulinen 2009: 293–298). *Niin-* ja *joo-*partikkeleille on lisäksi tyypillistä, että *niin* esiintyy lauseen alussa ja *joo* lopussa (Hakulinen 1989: 107). Näin tapahtuu myös Jorman vastauksessa. Rakenteen alussa esiintyvä *niin*-dialogipartikkeli osoittaa vuoron liittymistä aiempaan vuoroon (mts. 112). Vuoron loppuinen *joo* vaikuttaa korostavan samanmielisyyttä, koska pelkkä *niin on* olisi myös samanmielinen. Loppuasemainen *joo* liittyy samanmielisyyden lisäksi aiheen lopettamiseen, kun se esiintyy yhdessä verbin *on (joo)* kanssa (Hakulinen ja Sorjonen 2009: 144–150). Tässä tapauksessa Jorma kuitenkin jatkaa aiheesta, eikä lopeta siitä puhumista. Jorma ottaa uuden vuoron itselleen lähes heti responssinsa jälkeen ja aloittaa vuoron *siis*-partikkelilla (rivi 10), josta syntyy lisäyksen vaikutelma. *Niin on joo* on lyhyt ja kiteytynyt tapa ilmaista samanmielisyyttä niin, että *niin* esiintyy vuoronalkuisena ja *joo* vuoronloppuisena partikkelina.

Vastauksellaan Jorma osoittaa samanmielisyyttä, mutta myös antaa ymmärtää, että neuvossa ollut tieto on yhteistä tietoa. Keskustelu jatkuu neuvon ja vastauksen jälkeen sillä, että Jorma kertoo, että laturi pitää ottaa irti, kun tietokoneen akku on täysi. Tämä osoittaa, että Jormalle tieto on jo ennestään tuttua.

Seuraavassa esimerkissä esiintyy kaksi erilaista direktiiviä ja niiden vastaukset. Käsittelen nyt vain jälkimmäistä direktiiviä ja sen vastausta, joka sopii tämän luvun alle. Perhekeskustelukatkelmassa poika Lassi sanoo äidille, ettei jaksaa syödä enää. Äiti Virpi ei vastaa tähän, ja Lassi alkaa katsoa Jormaa (isä) ja äänтелеhtii. Isä käskee Lassiä syödä loppuun, mistä Lassi hermostuu ja kiroaa. Tällöin pikkuveli Kalle tuottaa Lassille direktiivin (rivi 15):

Esimerkki 21. SG441_10_20

01 Virpi: [olikhohan se joku
 02 () [suklaaravitsemuksessa
 03 Lassi: [äiti mä en °jaksa.°
 04 Kasper: [((ojentaa salaattia Liisalle))
 05 Liisa: [mä otan koht laita tohon ((Kasperille))
 06 Virpi: [tai joku tämmönen (.)
 07 [joku tämmönen tota (.)
 08 Lassi: [aaah. mhhh. ((katsoo Jormaa))
 09 Virpi: se (.) toisen luennon aihe.=
 10 Liisa: =ni, () ni,
 11 Jorma: [.mt mä sano:n sulle (jo).
 ((kats. LAS ja pudistaa päätään))
 12 Liisa: ↑hei. ((katsoo Jormaa)
 13 Lassi: NO (0.6) SÄ SANOT no hemmetti syödään sitte.
 14 Kalle: -> >älä kiroile.<
 15 Liisa: ni.=
 16 Jorma: =laitanko kah°vii.°=
 17 Virpi: =#ruokapöydäs[sä ja,#
 18 Lassi: -> [°sori° anteeks. ((puhuu ruoka
 suussa))

Tarkastellaan ensiksi direktiiviä, joka on kielteinen imperatiivilause *älä kiroile* (rivi 14). Se on kielteisenä vahva käsky olla toimimatta tietyllä tavalla ja luo vastaanottajalle vahvan toimintarajoitteen (ks. Lauranto 2014: 160–173). Käskyn antaja on tässä tapauksessa nuorempi sisarus, mutta kiroileminen on hyvien tapojen ja perheen sääntöjen vastaista. Pikkuveli Kalle ehtii tarttua nopeimmin Lassin kiroiluun ja antaa siitä heti palautetta. Virpin vuoro *ruokapöydässä ja* (rivi 17) ja otsan rypistäminen Lassiä katsoessa tukee sitä, että kyseisessä perheessä ei tulisi kiroilla, ainakaan yhdessä syödessä. Kallen käsky on tavallaan koko perheen käsky, mitä tukee Virpin vuoron lisäksi Liisan samanmielisyyttä ilmaiseva dialogipartikkeli *ni(in)* (rivi 15).

Lassin vastaus *sori anteeks* (rivi 18) on siis hyvien tapojen mukainen anteeksi-pyyntö, mutta samalla se osoittaa kunnioitusta direktiivissä kuultavia yhteisiä sääntöjä kohtaan. Vastaus on osoitettu Kallen direktiiviin, mutta samalla se pyytää kaikilta anteeksi. Vastauksessa on toistoa, mutta puhekielisempi muoto *sori* vaihtuu yleiskieliseen *anteeks*-varianttiin. *Anteeks(i)* näyttää olevan suomalaisessa keskustelussa *sori*-muotoa yleisempi (Carlson 2014: 4), mutta tässä tapauksessa ne esiintyvät rinnakkain. Toistolla voidaan yleisesti vahvistaa haluttua viestiä (VISK § 1736, § 1738), minkä lisäksi Lassin ensimmäinen *sori* on tuotettu päällekkäin ja on hiljaisempi. Toistettu *anteeks* voikin näin ollen olla varmistus, että kaikki kuulevat anteeksipyynnön.

Lassin anteeksipyyntöön ei vastata, eikä vastausta näin ollen käsitellä, vaan se hyväksytään. Arkikeskusteluja tutkinut Carlson (2014: 96) toteaa, ettei hänen aineistossaan

anteeksipyyntö tarvitse aina vastausta, eikä siitä koidu silloin ongelmia. Keskustelun kontekstissa on normien mukaista vastata käskyyn anteeksipyynnöllä, joten anteeksipyyntöä ei tarvitse enää käsitellä. Direktiiveihin voidaan vastata anteeksipyytämällä, kun direktiivi ilmaisee toimintaa, jota ei tulisi tehdä. Aineistossa esiintyy toinenkin preferoitu anteeksipyyntötapaus, jossa Lassi käsketään kieltomuotoisella imperatiivilauseella olla puhumatta päälle (*älä puhu päälle*), ja Lassi tuottaa vastauksen *sori sori*.

Lyhyet vastaukset ovat keskenään erimuotoisia, mutta niille on yhteistä, että niillä ilmaistaan sitoutumista käskyyn, neuvoon tai pyyntöön tavalla tai toisella. Yli puolet (6/11) responsseista ovat vastauksia heti toimintaa vaativaan direktiiviin. Toiminta on neljässä tapauksessa sanallista, kuten esimerkiksi tilanantoa keskustelussa vaativa pyyntö tai anteeksipyyntöä vaativa käsky. Kahdessa tapauksessa direktiivin ilmaisema toiminta on kehollista. Tällainen toiminta oli esimerkissä 19, jossa direktiivi suuntautui jo tapahtuneeseen toimintaan (glögi on jo valmistumassa) ja vastaus vakuutti toiminnan olleen sen mukaista. Neuvoihin vastatessa tieto osoitetaan yhteiseksi tiedoksi. Seuraavassa taulukossa näytän, mihin direktiivin eri tehtäviin lyhyillä vastauksilla aineistossa vastataan.

Taulukko 8. Millaisiin direktiivisiin toimintoihin lyhyillä vastauksilla vastataan.

Pyyntö	Neuvo	Käsky	Ehdotus	Kielto	Yhteensä
4	3	2	1	1	11

Lyhyillä preferoiduilla vastauksilla vastataan useimmin pyyntöön tai neuvoon. On huomattava, että käskyt muodostavat vain pienen osan tapauksista. Preferoimattomien vuorojen kohdalla tilanne on päinvastainen, sillä preferoimattomat vastaukset esiintyvät useimmiten käskyn jäljessä riippumatta siitä, onko niitä selitetty vai ei (ks. luku 3).

Aineistossa lyhyt vastaus siis hyväksyy direktiivin ja implikoi sen mukaan toimimista sanallisesti tai kehollisesti. Joissakin tapauksissa lyhyen vastauksen tilalla voisi sopia dialogipartikkeli, mutta kenties lyhyt vastaus on keino osoittaa direktiivin kunnioitusta ja siihen sitoutumista. Tällöin esimerkiksi yksikön 2. persoonassa oleva verbi *saat* (esimerkki 18) toimii vahvemmin preferoituna vastauksena kuin pelkkä dialogipartikkeli *joo*, koska se osoittaa luvunantoa ja on siten vahvemmin sitoutunut noudattamaan pyyntöä.

4.3 Pitkät ja selittävät vastaukset

Seuraavaksi käsittelen vastauksia, jotka ovat pitkiä ja osassa tapauksista myös selittäviä. Preferoituja vastauksia pidetään tunnusmerkkisesti lyhyinä, eikä niitä tarvitse selittää (ks. Tainio 1997). Esitän kuitenkin seuraavaksi, että selityksellä on paikkansa myös preferoiduissa vastauksissa. Tarkastelen sitä, millaisissa konteksteissa esiintyy pitkiä vuoroja ja millaisissa toisaalta tapahtuu selittämistä. Keskityn aiempien lukujen tapaan siihen, millaisia vastaukset ovat rakenteeltaan, millaisiin direktiivisiin toimintoihin niillä vastataan ja minkä asteista sitoutumista vastauksilla ilmaistaan. Pitkiä preferoituja vastauksia on noin kolmasosa kaikista preferoiduista vastauksista (14/40).

Ensimmäisessä esimerkissä vastaus on direktiivin kanssa lähes sanalleen saman muotoinen ja pituinen. Katkelma on perhekeskustelusta, jossa perhe istuu syömässä ja keskustelee kaupassa käymisestä koulupäivän aikana. Kun keskusteluun tulee pieni tauko, pikkuveli Kalle esittää Lassille pyynnön (rivi 10):

Esimerkki 22. SG441_10_20

01 Lassi: maija poppanen >iha selkeesti
02 nä[kee et me] käyää ostaa< mut
03 Virpi: [älä huuda.]
04 Lassi: ei he mitää mulle antanu.
05 (0.6)
06 Virpi: mm.
07 (0.4)
08 Kalle: Lassi?
09 Lassi: no?
10 Kalle: -> voit ↑sä pelata mun ↓kaa krässiä?
11 Lassi: -> **vo↑in pelata sun ↓kaa krässiä.**

Direktiivi on kysymyslauseen muotoinen pyyntö *voit sä pelata mun kaa krässiä* (rivi 10). *Krässiä* viittaa alun perin Playstationille julkaistuun *Crash Bandicoot* nimiseen videopelisarjaan. *Voit sä* -kysymystyyppin on havaittu puhemielessä korvaavan -ks-kysymysliitepartikkelin avulla tuotetun kysymyksen (*voiks sä* → *voit sä*), jolloin tulkinta kysymysmerkityksestä syntyy sanajärjestyksestä (*sä voit* → *voit sä*, ks. Forsberg 1994: 60, 62–63). Lausuman muoto erittelee lisäksi puhujan ja puhuteltavan persoonapronomineilla verrattuna muotoon *'voidaaks pelaa krässiä'*, joka sisällyttäisi kummatkin toimintaan.

Lassin vastaus on myönteinen *voin pelata sun kaa krässiä* (rivi 11). Vastaus on saman muotoinen kuin itse pyyntö, vain persoona vaihtuu. Vuoron tilalla voisi olla myös lyhyt *'voin joo'* tai pelkkä *'joo'*. Vastaus on kuitenkin pitkä. Pituus voi liittyä jotenkin Kallen aiempaan vuoroon tai käynnissä olevaan keskusteluun. Kallen aiempi vuoro on

huomionkohdistimena toimiva *Lassi* (rivi 8). Erillisenä vuorona, ennen itse pyyntöä, esiintyvää puhuttelua ja sen vastausta kutsutaan puhuttelusekvenssiksi (Tekoniemi 1998: 10, Levinson?). Huomionkohdistimen käytölle voi löytää useampia selityksiä, jotka eivät sulje toisiaan pois. Ensinnäkin ruokapöytäkeskustelussa on useita osallistujia, joten Lassin huomion saadakseen Kalle käyttää tämän nimeä huomionkohdistimena. Kallen aloittamaa puhuttelusekvenssiä seuraa lisäksi Kallelle tärkeä asia, yhdessä pelaaminen isoveljen kanssa. On tyypillistä, että tällaista huomionkohdistinta saattaa seurata jokin puhujalle arka, tärkeä tai keskustelussa uusi aihe. (Tekoniemi 1998: 10–14.) Esimerkissä puhuttelusekvenssin jälkeen keskustelussa tuleekin uusi keskustelunaihe, Crashin pelaaminen. Huomionkohdistinta seuraa Lassin vuoro *no* (rivi 9), joka kehottaa Lassiä etenemään ja sanomaan sanottavansa. Tämä on tyypillistä *no*-jälkijäsenelle, joka toimii vastauksena esisekvenssin etujäsenenä toimivaan huomionkohdistimeen (Sorjonen 2002: 168–169). Tämän jälkeen pikkuveli pyytää veljeään pelaamaan kanssaan. Huomionkohdistimen käyttö voi tuottaa oletuksen, että tulossa olisi isompikin pyyntö. Samassa keskustelussa huomionkohdistimen jälkeen pyydetään muun muassa kameraa lainaksi tai toista tuomaan ruokaa pöytään.

Responssi on pitkä, vaikkei siihen liity esimerkiksi perustelua. Pituus voi mahdollisesti liittyä siihen, että responssi on selvempi myönteinen lupaus toimia pyynnön mukaisesti kuin pelkkä *joo*-partikkeli. Toisaalta responssi voisi olla myös pelkkä *voin* tai *voin pelata*. Vastauksen pituus voisikin olla yhteydessä leikillisyyteen ja huumorin luomiseen. Myöhemmin keskustelussa (ei katkelmassa) Lassi nousee pöydästä kantaen tyhjää lautasta ja kysyy Kallelta *mennäänkö pelaa yks matsi*. Vuoro osoittaa, että Lassi pitää lupauksensa ja toimii Kallen aiemman pyynnön mukaisesti. Lassin pitkä vastaus osoittaa siis sitoutumista pyyntöön.

Pitkää vastausta käytetään myös humoristisena keinona, kun itse direktiivikin on humoristinen. Seuraava katkelma on aikuisten sisarusten välisestä keskustelusta, jossa he ottavat valmistunutta ruokaa ja ovat alkamassa syömään. Myös Tuulan lapsi Linda käy keskustelun aikana keittiössä. Katkelmassa esiintyy kaksi direktiiviä ja niiden kaksi humoristista vastausta. Ensimmäinen direktiivi on rivillä 9, kun Tuula kehottaa siskoaan ottamaan ruokaa käyttämällä humoristista kieliasua.

Esimerkki 23. SG437_10_20

```
01 Tuula:      Anu va-, (.) Anu voi tulla laittaa
02             ↑teille tommost, (.) noita, (0.4)
03             ↑dipipi hommi?
04 ?:         m[joo;
05 ?:         [(-)
06             (0.2)
07 Tuula:      ei se varmaa kerkee sill_o kii°reh°,
```

08 (3.8)
 09 Tuula: -> no niin. (0.8) t_äti ottaa ny sitteh,
 10 Jaana: -> **f**thhh no, (0.2) t_äti ot[taa t_äst n_äin nif,
 11 Tuula: [mm;
 12 (0.4) ((JAA alkaa nousta pöydästä))
 13 Jaana: **f**yhen pitsanpa°lah°f.
 14 (1.0)
 15 Linda: kiitoos.
 16 (1.0)
 17 Tuula: älä viälä kiitä >ennen ku oot< ma[i_{st}an,
 18 Linda: [mhe he,
 19 ?: .nhh
 20 Linda: kyl mä tiiän tää on taattu laatu nää Litlin
 21 pitsat.
 22 Tuula: no nii,
 23 (17.0) ((Keskustelijat ottavat ruokaa))
 24 Tuula: ↑jaa-a-a.
 25 (1.2)
 26 Jaana: -> saaks tää_l veitse ja haaru°kanki viel°.
 27 (1.0) ((TUU menee tiskipöyt. kohti))
 28 Tuula: -> **m**joo mut se maksaa eriksee,
 29 (0.6)
 30 Jaana: ↓mjoo, (.) ↑okei;
 31 (0.4)
 32 Jaana: v- (.) vai lähetät sä laskun sit t_än
 33 jälkeen?
 34 (0.4)
 35 Tuula: eiku se, (0.2) k_äteisellä pitää maksaa
 36 ei täällä;
 37 (.)
 38 Jaana: okei;
 39 (0.4)
 40 Tuula: mitään,
 41 Jaana: et jos [sul-,
 42 Tuula: [luot[too ei,]
 43 Jaana: [.hhhh jos]
 44 sul kaks[kymppii rii-; (.) #e#
 45 Tuula: [↑ole;
 46 (1.0)
 47 Tuula: ↓ka↑totaan nyt;
 48 (3.6)
 49 Jaana: ↑miten tää haukee >onks täs< joku,
 50 Tuula: äsken mie sen aukasin.

Katkelman ensimmäinen direktiivi on Tuulan humoristinen kehoitus (rivi 9), joka on väitelauseen muotoinen. Vuoron humoristisuus syntyy *täti*-nimityksestä ja siihen liittyvästä yksikön 3. persoonan käytöstä sekä siitä, miten Jaana vastaa kehotukseen. Kehotusvuoro alkaa *no niin* -lausumalla, jolla itsessään on kehottava sävy siirtyä asiassa eteenpäin (Raevaara 1989: 149–152). Tässä tapauksessa ruoan ottamisen aloittamiseen.

Jaanan vastaus tuotetaan hymyillen (rivi 10) ja se alkaa uloshengityksellä ja *no*-partikkelilla. *No* esiintyy usein vuoronalkuisena partikkelina ja se toimii muun muassa

merkkinä puheen lainauksen alusta (Raevaara 1989: 147). Vuoro jatkuukin samalla tavalla kuin sen kehoitus, *täti ottaa*. Toistolla on havaittu olevan merkittävä osa huumorin muodostamiseen yhdessä, sillä toistolla hyväksytään toisen vuoro ja osoitetaan se hauskaksi (Haakana 1993: 120–121). *Täti*-nimityksellä Jaana lähtee mukaan huumorin luomiseen, joka jatkuu vielä myöhemmissä vuoroissa. Jaana puhuu itsestään yksikön 3. persoonassa, mikä muistuttaa nuoren lapsen ja aikuisen välistä keskustelua (*’äiti lukee nyt’*), joten toiselle aikuiselle puhuttaessa se tuntuu humoristiselta keinolta. Jaanan responssi on humoristinen ja vastaa kehoitukseen myöntävästi, vaikka kehoitus ei tarvitsisi sanallista vastausta, vaan pelkkä kehollinen toiminta riittäisi. Tuulan kehoitus on kuitenkin leikittelevä, ja Jaana lähtee leikittelyyn mukaan. Vastaus kehoitukseen on keino luoda huumoria ja yhteistä, hyvää ilmapiiriä (ks. mts.: 107–128).

Katkelman toinen tarkasteltava direktiivi esiintyy rivillä 26, joka jatkaa humoristista linjaa. Jaana pyytää veistä ja haarukkaa, mikä tekee kontekstissaan pyynnöstä humoristisen. Lisäksi *tääl(lä)* tuntuu luovan mielikuvan ravintolasta tai muusta maksullisesta ruokapaikasta.

Pyynnön ja vastauksen välillä on hiljaisuus, jonka aikana Tuula menee tiskipöytää kohti pestäkseen kätensä. Tuulan responssi alkaa myötäilevällä partikkelilla *mjoo* (rivi 28), jota seuraa humoristinen osa. *Mutta*-konnektiivilla Tuula tekee leikkimielisen huomautuksen pyyntöön – ruokavälineet maksavat erikseen. Vastaus on humoristinen ja jatkaa leikittelevää keskustelua, mutta samalla se hyväksyy vitsailun takana olevan oikean pyynnön saada haarukka ja veitsi. Keskustelun humoristinen sävy säilyy vielä pyynnön ja sen vastauksen jälkeen, kun Jaana kysyy laskutuksen tavasta (rivit 32–33). Tuula ja Jaana eivät kumpikaan hymyile leikittelyn aikana, mutta tilanteeseen sopimattomat vuorot vaikuttavat silti humoristisilta. Responsien pituus välitöntä toimintaa vaativiin direktiiveihin liittyy tässä tapauksessa humoristisuuden ylläpitämiseen keskustelussa. Vastaukset hyväksyvät kehoituksen ja pyynnön, mutta leikittelevät tilanteessa.

Seuraava esimerkki eroaa siinä edellisistä, että preferoituun vastaukseen sisältyy selitys. Ennen keskustelukatkelmaa Tuula ja Jaana puhuvat Jaanan sairaslomasta, joka päättyy vuoden vaihteeseen. Jaana tuo esiin, miten noloa olisi uutenavuotena juhlia niin, että menee krapulassa sairasloman jälkeen töihin. Jaana jatkaa puhumista alkoholin juomisesta, mutta Tuula tuottaa pyynnön puhua jostain muusta aiheesta (rivit 5–6 ja 8–9):

Esimerkki 24. SG437_1_10

```
01 Jaana: .mth enkä oo muutenkaan täs, (.) #e# (.)
02          juonu;
03          (.)
```

04 Jaana: .hh [↑n#o#,] (.) [ei↑len,]
 05 Tuula:-> [.mth] [°taas pak]ko puhua täst
 06 nyt ku° (0.2) ↓hrm.
 07 (1.0) ((TUU katselee ylös))
 08 Tuula:-> .hh (koko) (-) juomisesta >et< onhan meillä
 09 muutakin puhuttavaa [toki ku juominen.]
 10 Jaana:-> [on on toki,]
 11 Tuula: m[m.
 12 Jaana:-> [nii mut tuli vaan täst uude[st]vuodest
 13 Tuula: [mm.
 14 Jaana:-> nyt mie°lee°.
 15 (3.2) ((TUU nostaa kahvikupin, kats. ylös))
 16 Tuula: et sen puolest kohta varmaan noi pitsapalat
 17 on valmiit syököhän Ri°nah°.

Jaanan vuoro vastaa Tuulan pyyntöön, joka on epäsuora ja paheksuvan kuuloinen. Paheksuvuus tulee lausumasta *taas pakko puhua*, jossa *pakko* ilmaisee jonkin välttämättömyyttä (ks. VISK § 1613). Paheksuntaa lisää osaltaan myös ajanmääre *taas*, joka implikoi, että asiasta puhutaan liian usein. Tuulan pyynnön loppu *et onhan meillä muutakin puhuttavaa toki* vahvistaa ja painottaa, että aiheita olisi muitakin kuin aina yksi ja sama. Juuri vuoron alku määrittää paheksuvaa sävyä, jos sitä vertaa muotoihin *'puhutaanko jostain muusta'* tai *'ei nyt puhuta tästä'*. Myös Jaana itse käsittelee pyyntöä paheksuvana, koska alkaa selittää käytöstään sen sijaan, että vaihtaisi aiheita tai jättäisi vastauksen lyhyeksi.

Vastaus alkaa myötäilevällä lausumalla *on on toki* (rivi 10), jolla Jaana osoittaa samanmielisyyttä siihen, että heillä on muitakin puheenaiheita. Ensinnäkin finiittiverbin *on* toisto osoittaa vahvaa samanmielisyyttä (Hakulinen ja Sorjonen 2009: 133–138). Lisäksi modaalin partikkeli *toki* ilmaisee, että Jaana pitää Tuulan aiempaa vuoroa varmana ja totena (ks. VISK §1601). Lausuma on siis sovitteleva, koska se osoittaa Tuulan olevan oikeassa ja sitä seuraa selitys. Sovittelevuus liittyy myös Tuulan direktiiviin, jonka sävy luo sovittelemiselle paikan.

Tämän jälkeen vuoro jatkuu paheksutun toiminnan perustelulla (rivit 10, 12 ja 14). Jaanan vuoro on yhtenäinen ja perustelu on osa vastausta, koska vuoron alku rivillä 10 jatkuu tasaisella intonaatiolla, mikä on vuoron jatkumiseen viittaava merkki. Responssin alun ja perustelun välissä on pieni tauko, jonka aikana Tuula ottaa vuoron itselleen ja myötäilee dialogipartikkelilla *mm*. Jaanan vastauksen perusteleva osa alkaa sanoin *nii mut* (rivi 12), jossa *nii(n)* sitoo perustelun vastauksen myötäilevään osaan ja *mut(ta)* aloittaa eriävän mielipiteen, tässä tapauksessa perustelun. Vastauksessa on selittäviä piirteitä *tuli vaan* - *nyt mielee* -raken- teessa. *Vaan*-lausuma esiintyy ensinnäkin konteksteissa, joissa vuoro tulkitaan selittäväksi (Duvallon ja Peltola 2017: 514). *Vaan* toimii jälkijäsenenä myös sovittelevassa asemassa, kun

halutaan selittää aiemmin sanottua tai tehtyä nostamalla oma näkemys etualalle (mts.: 517). Tässä tapauksessa Jaana nostaa esiin sen, että uusivuosi toi alkoholin käytön mieleen. Hän osoittaa *tulla mieleen* -lausumalla, että asia ikään kuin tuli hänen ajatuksiinsa ilman, että hän itse hallitsee sitä.

Sovittelevaa vastausta seuraa pitkä, 3.2 sekunnin hiljaisuus, jonka aikana Tuula nostaa kahvikupin huuliaan kohti ja lopuksi nostaa katseen yläviistoon. Videosta ei näe, onko Tuulaa vastapäätä seinä, mutta näyttäisi siltä, että hän katsoo seinällä olevaa kelloa, koska hän vilkuilee siihen suuntaan miettiessään ääneen pitsapalojen valmistumista. Jaana nostaa oikean käden pöytää vasten samaan asentoon kuin missä Tuulan vasen käsi on, jolloin asento vastaa peilikuvaa. Tämä saman kaltaisen asennon ottaminen on yksi keino hakea yhteyttä keskustelukumppaniin, kun vuorovaikutuksessa on tullut katkos ongelmallisen aiheen vuoksi (ks. esim. Peräkylä 2016: 68–72, 75–76). Hiljaisuuden jälkeen Tuula aloittaa vuoron (rivi 16), jonka alun tulkitsen liittyvän Jaanan selitykseen. *Et sen puolest* tuntuu olevan kuittaava kommentti, joka lopettaa aiheesta puhumisen. Selittävä vastaus saa ikään kuin hiljaisen hyväksynnän, eikä Tuula lähde enää keskustelemaan asiasta enempää. Tuula siirtääkin samassa vuorossa keskustelun ruokaan, joka on valmistumassa uunissa. Tämän jälkeen Jaana ei enää käännä keskustelua juomiseen ja osoittaa vuorollaan sitoutumista direktiiviin.

Vastaus on siis pitkä selittävän ja sovittelevan luonteen takia. Selitys taas johtuu sovittelun tarpeesta, joka kumpuaa paheksuvasta direktiivistä. Vaikka vastaus on preferoitu, se on pitkä paheksuvan direktiivin takia. Se on sovittelevana kuitenkin myös sitoutunut direktiivin mukaiseen toimintaan.

Toisissa tapauksissa selittävä vastaus ei ole lainkaan sovitteleva, vaan sillä pelkästään perustellaan omaa toimintaa. Seuraava esimerkki on pariskuntien välisestä pikkujoulu-tapaamisesta. Katkelmaa ennen Jaana puhuu pattereista, jotka on tuotu mökiltä. Jaanan mies Jaska pyytää lupaa kertoa asiasta, minkä jälkeen hän alkaa katkelman alussa selittää sulakkeella kytketyistä lämmitys johdoista. Mikko ottaa pöydältä pipareita, jolloin Jaana nojautuu Mikkoa kohti Jaskan ohi ja kertoo hiljaa pipareiden olevan Lidl-ruokakaupasta (rivi 4). Jaanan vuoro on päällekkäin Jaskan vuoron kanssa, mitä seuraa Jaskan direktiivi rivillä 9:

Esimerkki 25. SG355_20_30

01 Jaska: se on: se lämmitys: johtosulake,
02 >tai siis (0.3) @sulakkeella on
03 kyt[ketty lämmitysjohtoja]
04 Jaana: [£°ne o Lidlilin pipareita, °£] ((noj. MIK päin))
05 Jaska: viety [sisälle
06 Mikko: [mhy,
07 Jaska: [saakka,@
08 Jaana: [hhe,

09 Jaska:-> ↓ kuuntele [nyt kum mää selitä, ↓
 10 Jaana: [<@viety sisälle saakka
 11 [lämmitysjohtoja, @>
 12 Jaska: [se:inässä siä o kaks
 13 pisto[rasiaa seinällä,]
 14 Jaana:-> [**kyllä kuunnellaa,] mää pysty useampaaki asiaa
 15 [**keskittymää kerrall(h)a heh**,]
 16 Jaska: [ja ne on mitattu että ne]
 17 niinku maadotukset on kunnossa
 18 ja sillä on (rellu)virtaa vielä ku se o asennettu,**

Jaskan direktiivi on imperatiivimuotoinen käsky *kuuntele nyt kum mää selitä* (rivi 9). Vuorossa eksplikoidaan käsky heti toteutettavaksi adverbillä *nyt*, joka lisää sen painokkuuden tuntua. Käsky jää lähes kokonaan päällekkäispuhunnan alle alussa ja lopussa, mikä voi selittää sen pituutta.

Jaanan vastaus on samankaltainen rakenteeltaan kuin esimerkissä 24 sillä tavalla, että vuoro alkaa direktiivin hyväksymällä ja sitä seuraa perustelu (rivit 14–15). Vastauksen alun passiivimuoto *kyllä kuunnellaa* osoittaa Jaskalle, että Jaana kuuntelee ja rekisteröi Jaskan puheen. Se on samalla lupaus toimia käskyn mukaisesti ja osoittaa sitoutumista. Jaana antaa katkelman jälkeen Jaskalle tilaa puhua, eikä puhu enää päälle ellei kysy tai kommentoi jotain Jaskan asiaa. Jaska ei reagoi näihin päällekkäispuhumisiin oletettavasti sen takia, että saa itse olla vielä äänessä, ja Jaana kommentoi aiheeseen liittyen. Tässä katkelmassa esiintyvä käsky kohdistuu nimenomaan toimintaan, jossa Jaana keskittyy pipareihin ja puhuu niistä samalla, kun nojautuu Jaskan ohi ja jättää tämän huomiotta.

Preferoidun vastauksen selitys *mää pysty useampaaki asiaa keskittymää kerrall(h)a heh* on perustelu aiemmalle käytökselle. En lukisi sitä vastaväitteeksi käskylle, koska Jaana osoittaa kunnioitusta Jaskan lopun kerronnan aikana, eikä enää ala puhua ohi aiheen. Tämän takia luen sen juuri perusteluksi Jaanan aiemmalle toiminnalle eli sille, että Jaana kommentoi Mikolle: *ne o Lidilin pipareita* (rivi 4). Vastauksessa perustellaan mahdollisuutta ilmaisevalla modaaliverbillä *pystyä*, että Jaanan on mahdollista kuunnella miestänsä, vaikka hän tekisi muuta. Katkelman jälkeisillä teoillaan Jaana noudattaa Jaskan käskyä kuunnella myös näkyvästi. Tämän takia luen vuoron preferoiduksi vastaukseksi; se noudattaa käskyä. Vastauksen lopussa esiintyy lisäksi naurua, jota voi pitää pehmittävänä elementtinä, mutta toisaalta se voi liittyä humoristisuuteen siitä, että naisilla on uskomusten mukaan parempi kyky keskittyä moneen asiaan samanaikaisesti.

Katkelmassa on hyvin paljon päällekkäispuhuntaa, eikä Jaska reagoi Jaanan vastaukseen, vaan jatkaa juttuaan osittain päällekkäin Jaanan vastauksen kanssa. Pelkkä *mää pysty useampaaki* (rivi 14) asiaa ei ole tuotettu päällekkäin muun puheen kanssa. Jaanan vastauskin

alkaa päällekkäispuhunta Jaskan selityksen kanssa, eikä hän vain hiljene käskyn kuultuaan. Tämä voi liittyä pariskuntien väliseen vuorovaikutukseen, jossa jopa kinaamisella voidaan osoittaa läheisyyttä (Tainio 2000: 39) – kenties päällekkäispuhunkaan ei ole niin ongelmallista pariskuntien välillä. Myös Jaskan käskyn loppu *nyt kum mää selitä* (rivi 9) jää Jaanan puheen kanssa päällekkäin. Ennen käskyyn vastaamista Jaana osoittaa Jaskan vuoron rekisteröidyksi ja muuttaa ääntään sanoakseen: *viety sisälle saakka lämmitysjohtoja* (rivit 10–11). Tämä vuoro ei ole yhtenäinen Jaskan aiemman puheen kanssa, ja Jaska alkaakin puhua Jaanan päälle tämän välikommentista välittämättä. Jaanan välikommentti *viety sisälle saakka lämmitysjohtoja* onkin erikoinen. Tavallaan sen voisi lukea jonkinlaiseksi vastaukseksi käskyyn, jolloin se lukeutuisi preferoimattomiin vastauksiin, sillä se ei noudata käskyä – Jaana ei hiljene. Toisaalta välikommentti tuntuu äänenmuutoksen ja aiheen perusteella liittyvän vahvasti direktiiviin. Vaikuttaa siltä, että Jaana yrittää ääntä muuttamalla matkia Jaskaa ja puhua aiheesta, vaikkei onnistu ainakaan toistamaan Jaskan aiempaa vuoroa. Koska Jaana kuitenkin aloittaa tätä seuraavan vuoronsa lausumalla *kyllä kuunnellaa*, pidän vasta tätä jälkimmäistä vuoroa vastauksena Jaskan direktiiviin. Välikommentti vaikuttaa enemmän puheen lainaukselta ja todistelulta, että Jaana on kärryillä. Joka tapauksessa se tukee Jaanan perustelua, että hän osaa keskittyä moneen asiaan kerralla.

Vastaus on pitkä sen vuoksi, että sillä halutaan perustella aiempaa käytöstä. Vastaus on kuitenkin sitoutunut välitöntä toimintaa vaativaan käskyyn, vaikka sillä samalla hiukan oikeutetaan omia aiempia tekoja. Vastaus keskittyy silti enemmän selittämään aiempaa käytöstä kuin rikkomaan käskyä, mikä ilmenee siitä, miten keskustelu jatkuu – Jaana antaa Jaskan puhua aiheesta ja kommentoi vain asiaan liittyen.

Seuraava esimerkki eroaa aiemmista sillä, että vastaus on korostainen ja sisältää voimasanan. Vastaus vaikuttaa siis vastustavalta, mutta on kuitenkin myönteinen ja tilanteessa toimitaan silti direktiivin ohjaaman toiminnan mukaisesti. Katkelma on perhekeskustelusta, jossa perhe syö ruokapöydässä ja poika Lassi ei jaksaisi syödä loppuun. Lassi yrittää ensin ottaa kontaktia äitiinsä, mutta Virpi puhuu muita asioita tyttären Liisan kanssa. Tällöin Lassi huokailee ja katsoo isäänsä (rivi 7), ja isä Jorma esittää direktiivin rivillä 10:

Esimerkki 26. SG441_10_20

01 Virpi:		[olikohan se joku
02	()	[suklaaravitsemuksessa
03 Lassi:		[äiti mä en °jaksa.°
04 Kasperi:		[((ojentaa salaattia Liisalle))
05 Liisa:		[mä otan koht laita tohon
06 Virpi:		[tai joku tämmönen (.) [joku tämmönen tota (.)
07 Lassi:		[aaah. mhhh. ((kats. JOR))

08 Virpi: se (.) toisen luennon aihe.=
 09 Liisa: =ni, () ni,=
 10 Jorma: -> =.mt mä sano:n sulle (jo) ((kats. LAS ja
 pudistaa päätään))
 11 Liisa: †hei. ((katsoo Jormaa)
 12 Lassi: -> NO *(0.6) *SÄ SANOT no hemmetti syödään sitte.
 katsoo JOR
 13 Kalle: >älä kiroile.<
 14 Liisa: ni.=
 15 Jorma: =laitanko kah°vii.°=
 16 Virpi: =#ruokapöydäs[sä ja,#
 17 Lassi: [°sori° anteeks. ((puh. ruoka suussa))

Jorman direktiivi on väitelauseen muotoinen käsky (rivi 10), joka on poikkeuksellisesti yksikön 1. persoonassa. Tyypillisesti käskynä toimiva väitelause on yksikön 2. persoonassa (ks. VISK § 1665, Malaska 2016: 53–54). Jorma referoi omaa aiempaa vuoroaan, mikä tulee ilmi *sanoa*-verbin imperfektistä ja adverbistä *jo*. Hän jättää aiemman vuoron sanomatta, mutta Lassin reaktion perusteella tämä muistaa, mitä isä sanoi. Jorma kysyi hetkeä aiemmin, alkaako Lassi täytyä, kun otti niin ison annoksen. Isän vuoro on tulkittavissa käskyksi juuri aiemman vuoron perusteella, jota hän referoi ja etenkin sen vuoksi, että Lassi käsittelee vuoroa käskynä.

Liisa reagoi isänsä vuoroon partikkelilla *hei* (rivi 11), jolla hän yrittää pitää itsellään vuoroa, jonka oli aloittanut ennen Jorman käskyä. Liisan vuoron jälkeen Lassi ottaa vuoron itselleen (rivi 12). Responssi alkaa vuoronalkuisella *no* -partikkelilla. *No*-partikkelin on havaittu olevan keino varata puheenvuoro itselleen, kun puhetta vielä suunnitellaan (Raevaara 1989: 147). Lassin vuorossa onkin vuoronsisäinen 0.6 sekunnin tauko, joten *no* näyttäisi varavan vuoroa. Lassi katsoo hiljaisuuden aikana Jormaa silmät suurina ja hieman hymyillen. Kun hän jatkaa vuoroaan, hän laskee katseensa alas ja alkaa haarukoida ruokaa. Vuoro jatkuu Jorman puheen referoinnilla, *sä sanot*. *No* toimiikin myös merkkinä siitä, että tulossa on puheen lainaus (mts. 147). Tähän asti vuoro on lausuttu kovemmalla äänellä, mikä luo kiihtyneen tunnelman. Vuoronsisäinen partikkeli *no* liittyy referoidun osan Lassin omaan mielipiteeseen asiasta (ks. mts. 152). Mielipidettä ilmaiseva voimanasana *hemmetti* on affektinen ja osoittaa käskyn paheksuntaa (ks. VISK § 1725). Voimanasana seuraava vuoronloppuinen *sitte(n)* on sävelkulultaan laskeva ja viittaa Jorman käskyyn: *'teen sitten x, koska sanot x'*. Tämä luo kapinoivaa ja paheksuvaa tunnelmaa yhdessä *no*-partikkelien, referoinnin ja voimasanan *hemmetti* kanssa. Kapinoiva vaikutelma syntyy siitä, että vastauksella suhtaudutaan periaatteessa myönteisesti käskyyn ilmaisemalla vaaditun toiminnan toteutumista kehollisesti ja sanallisesti, mutta

osoitetaan silti paheksuntaa käskyä kohtaan. Lassi alkaa haarukoimaan ruokaa heti vuoronsisäisen tauon jälkeen ja syö vuoron lopetettuaan.

Responssi on siis pitkä, koska se osoittaa käskyn ongelmalliseksi ja ilmaisee paheksuntaa sitä kohtaan. Se on silti preferoitu vastaus käskyyn, koska sillä osoitetaan käskyn noudattamista. Myös kehollinen toiminta on käskyn mukaista, kun kyseessä on heti toimintaa vaativa käsky.

Pitkät vastaukset ovat moninainen joukko preferoituja responsseja. Niillä osoitetaan lupausta toimia pyynnön mukaan, perustellaan omaa kehollista tai sanallista toimintaa, sovitellaan, luodaan humoristista ilmapiiriä ja osoitetaan käskyn paheksuntaa, vaikka samalla toimitaan sen mukaisesti. Lyhyt vastaus ei olisi kontekstissa riittävä. Se, mihin pitkä vastaus on tarpeen, kytkeytyy direktiiviin, johon se vastaa. Esimerkissä 26 vastauksen pituus liittyy käskyn paheksuntaan, kun taas esimerkissä 23 se liittyy humoristiseen sekvenssiin. Valtaosa kaikista preferoiduista vastauksista on kuitenkin lyhyitä lauseenmuotoisia responsseja tai dialogipartikkeleita (28/40, ks. taulukko 5). Pitkiä ja selittäviä vastauksia edeltää tasainen joukko direktiivin eri tehtäviä.

Taulukko 9. Direktiiviset toiminnot, joihin pitkät ja selittävät responssit vastaavat.

Käsky	Neuvo	Pyyntö	Kehotus	Yhteensä
4	4	4	2	14

Pitkät ja selittävät vastaukset esiintyvät yhtä monesti käskyn, neuvon ja pyynnön jäljessä. On huomattava, että tämä vastaustyyppi vastaa useammin käskyyn kuin dialogipartikkelit (2/17) tai lyhyet vastaukset (2/11). Tämä saattaa implikoida käskyn ongelmallisuutta, vaikka käskyyn vastataankin preferoidusti. Kun käskyyn vastataan myöntävästi, sitä selitellään joka toisessa preferoidussa tapauksessa. Preferoiduilla responsseilla vastataan muutenkin harvemmin käskyihin (8/40) kuin preferoimattomilla vastauksilla, joista lähes kolmanneksella reagoidaan käskyihin (9/28). Neuvot ovat sen sijaan yhtä yleisiä kaikissa preferoiduissa vastauksissa. Pitkien vastauksien kohdalla neuvoihin vastataan selittämällä ja puolustelemalla omaa toimintaa, vaikka neuvo silti vastaanotetaan hyväksyttynä. Selittävillä vastauksilla pääasiassa puolustellaan ja perustellaan omaa toimintaa, vaikka direktiiviin suhtaudutaan hyväksyvästi.

5 Lopuksi

Tässä tutkimuksessa olen selvittänyt, millaisia vastauksia direktiivit saavat. Direktiiveihin vastataan useammin preferoidusti eli direktiivit hyväksytään keskustelussa useammin (40/68). Kuitenkin kun direktiiviä vastustetaan, vastustaminen jätetään useammin selittämättä (16/28).

Olen tutkimuksessa havainnut, että direktiivin tehtävällä on yhteys preferoimattomien selittävien vastausten rakenteeseen (3.1). Käskyihin tuotetaan lyhyempiä selittäviä responsseja kuin muihin direktiiveihin. Selityksessä selitetään omaa toimintaa suoraan, eikä näissä vastauksissa ilmene direktiivin myötäilyä. Käskyjä vastustetaan myös vahvemmin kuin muita direktiivien tehtäviä. Toisiin direktiivin toimintatyyppeihin vastatessa kieltäytyminen on epäsuorempaa ja joidenkin vastauksien alussa on ensin direktiiviä myötäilevä osa ennen siitä kieltäytymistä. Yleisesti selittävät vastaukset vastustavat direktiiviä kuitenkin vähemmän kuin perustelemattomat responssit. Ne hyväksytään keskustelussa myös nopeammin kuin perustelemattomat vuorot. Vuorojen välistä hiljaisuutta ei pääsääntöisesti esiinny direktiivin ja preferoimattoman selittävän responssin välillä.

Preferoimattomat vastustavat vastaukset eivät sisällä selitystä (3.2). Tässä ryhmässä direktiivin tehtävällä ei näytä olevan suoraan vaikutusta siihen, miten paljon responssi vastustaa direktiiviä. Vastauksia yhdistää se, että ne ovat pääasiassa lyhyitä – vain yhden lauseen mittaisia vuoroja. Responssit ovat pitkiä silloin, kun niillä ohitetaan direktiivi jatkamalla puhumista. Lisäksi korjauksen sisältävät vastaukset ovat pidempiä. Vastustavia vastauksia yhdistää siis lyhyt vuoro, joista puolet ovat rakenteeltaan seuraavia: (kieltoverbi) + yksikön 1. tai 2. persoonapronomini + verbi. Osassa tapauksista vuoroon sisältyy myös joitain lisäyksiä, kuten ajanmääreitä. Tällaiset vastausvuorot vastustavat direktiiviä vahvasti, mikä synnyttää ongelmia keskustelussa ja vaatii jatkokäsittelyä. Selittämätöntä ja vahvasti vastustavaa vuoroa ei hyväksytä, sillä se ei ole riittävä vastauksena. Muita keinoja vastustaa direktiiviä perustelematta sitä on ohittaa direktiivi jatkamalla puhetta. Se, aiheuttaako ohitus ongelmia, riippuu direktiivin vahvuudesta – vahvan direktiivin perässä tällainen ohitus aiheuttaa ongelmia.

Selittämättömät vastaukset vastustavat direktiiviä vahvemmin kuin selitetyt ja ne tuottavat keskustelussa ongelmia. Silti perustelemattomia vastauksia esiintyy aineistossa enemmän. Tämä voi implikoida, että direktiivit ovat ongelmallisia tietyissä konteksteissa, jolloin niitä vastustetaan vahvasti. Toisaalta on mahdollista, että läheisten välisessä keskustelussa ongelmallisia vuoroja voidaan tuottaa, koska luotetaan keskustelun voivan palautua normaaliksi preferoimattomienkin vuorojen jälkeen.

Preferoidut vastaukset jakaantuvat dialogipartikkeleihin (15/40), lyhyisiin vastauksiin (11/40) sekä pitkiin ja selittäviin vastauksiin (14/40). Responsseina toimivia dialogipartikkeleita (4.1) ovat *joo*-partikkeli variantteineen, *mm*, *niimpä* ja *jaa*. Näistä yleisin on *joo*, jolla ilmaistaan ensinnäkin direktiivin ymmärtämistä ja noudattamista. Toiseksi sillä ilmaistaan myös direktiivin rekisteröimistä ja ymmärtämistä ja aiheessa eteenpäin siirtymistä, muttei varsinaisesti sitouduta noudattamaan direktiiviä. On kontekstisidonnaista, miten vahvaa sitoutumisenastetta *joo*-partikkelilla ilmaistaan direktiiviä kohtaan, eikä direktiivin tehtävästä löydy yhteyttä siihen, millainen *joo* on vastauksena. Muilla dialogipartikkeleilla (4.1.2) osoitetaan vahvemmin samanmielisyyttä direktiiviä kohtaan kuin *joo*-partikkelilla. Näitä tapauksia on kuitenkin vähän ja *joo* on selvästi yleisin yksittäinen tapa vastata direktiiviin myöntävästi.

Lyhyillä vastauksilla (4.2) osoitetaan sitoutumista direktiivin noudattamiseen jollain tavalla, ja sitoutuminen on vahvempaa kuin dialogipartikkelien kohdalla. Yli puolet (6/11) lyhyistä responsseista vastaa heti toimintaa vaativaan direktiiviin. Vaadittu toiminta on neljässä tapauksessa kielellistä, kuten anteeksipyyntöä vaativa käsky. Lyhyt vastaus esiintyy useimmin pyynnön tai neuvon jäljessä. Joissain tapauksissa lyhyen vastauksen paikalla voisi olla dialogipartikkeli, mutta kenties lyhyt vastaus on keino ilmentää direktiivin kunnioitusta ja siihen sitoutumista.

Pitkillä ja selittävillä vastauksilla (4.3) osoitetaan lupausta toimia pyynnön mukaan, annetaan perustelu omalle keholliselle tai sanalliselle toiminnalle, sovitellaan, luodaan humoristista ilmapiiriä ja osoitetaan käskyn paheksuntaa, vaikka sen mukaan toimitaan. Pitkällä vastauksella siis osoitetaan jollain tavalla, ettei lyhyt vastaus olisi kontekstissa riittävä. Tämä vastausryhmä esiintyy yhtä usein käskyn, neuvon ja pyynnön jäljessä. On huomattava, että tässä vastausryhmässä responssi esiintyy vastauksena käskyyn useammin kuin dialogipartikkelit tai lyhyet vastaukset. Tämä voi implikoida käskyn ongelmallisuutta, vaikka vastaus tässä tapauksessa vastaa käskyyn preferoidusti. Käskyjä esiintyy verrattain vähän kaikkien preferoitujen vastausten edellä (8/40), kun preferoimattomista vastauksista lähes kolmasosa esiintyy käskyn jäljessä (9/28). Neuvoja on kaikkien preferoitujen vastausten edellä yhtä usein.

Tämä tutkielma käsittelee direktiivien saamia responsseja arkikeskusteluissa. Tutkimus tuo esiin, että direktiiveihin vastataan usein preferoidusti, mutta preferoitu vastauskaan ei ole aina lupaus noudattaa direktiiviä. Tämä saattaa implikoida, että direktiiveihin liittyy ongelmallisuutta läheisten ihmisten keskuudessa, eikä direktiivejä oteta aina mieluusti vastaan. Lisäksi preferoimattomista vastauksista moneen ei sisälly perustelua, mikä voi johtua direktiivien ongelmallisuudesta. Toisaalta tämä voi myös implikoida, että läheisten välisessä

keskustelussa luotetaan siihen, että direktiivejä voi esittää ja niitä voi vastustaa perustelematta ilman, että siitä seuraisi ongelmia keskustelussa.

Tutkielmassa jää käsittelemättä vastaukset, joiden esittäjä on joku muu kuin direktiivin kohde. Olen tarkastellut direktiivin kohteen tuottamia responsseja preferoitujen ja preferoimattomien vastaustyyppien kautta ja vasta tämän jälkeen tarkastellut direktiivejä, joiden jäljessä ne esiintyvät. Olisin myös voinut tarkastella responsseja siitä näkökulmasta, millaisia vastauksia tehtävältään erilaiset direktiivit saavat ja käsitellä vastauksia direktiivin tehtävyyden mukaisessa järjestyksessä. Olen valinnut kuitenkin nykyisen tarkastelutavan, koska olen ollut kiinnostunut vastauksien rakenteellisesta muotoilusta ja siitä, millaista suhtautumista ne osoittavat direktiiviä kohtaan. Tutkielma jättää vielä tilaa lisätutkimuksella aiheesta, kuten mitä keskustelussa tapahtuu, kun vastaajana on muu kuin direktiivin kohde tai miten nauru tai huumori esiintyvät direktiivien vastauksissa tai sitä seuraavassa keskustelussa. Omassa aineistossani näyttäisi, että jos vastaajana on joku muu kuin direktiivin kohde, sillä yritetään ratkaista syntynyttä konfliktia tai puolustella direktiivin kohdetta. Tällaisten vastausten tarkastelu voisi tuoda lisäymmärrystä konfliktien syntymisestä ja niiden ratkaisusta keskustelussa. Myös huumorin keinojen tarkastelu direktiivien ympärillä toisi lisäymmärrystä itse direktiiveistä, mutta myös leikittelystä keskustelussa. Aineistossani huumoria käytetään itse direktiivien kohdalla, mutta myös direktiivi–vastaus–vierusparista muodostuneen konfliktin ratkaisussa.

Lähteet

- CARLSON, LAURA 2014: Anteeksipyynnön kontekstit keskustelussa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- DUVALLON, OUTI – PELTOLA, REA 2017: Voimadynaaminen vaan. Odotusten, intentioiden ja kerrottavuuden partikkeli. *Virittäjä* 4/2017 s. 500–533.
- ETELÄNMÄKI, MARJA – COUPER-KUHLEN 2017: In the face of resistance. A Finnish practice for insisting on imperatively formatted directives. Teoksessa Marja-Leena Sorjonen, Liisa Raevaara ja Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.) *Imperative Turns at Talk: The Design of Directives in Action* s. 215–240. Amsterdam: John Benjamins.
- ETELÄMÄKI, MARJA – HAAKANA, MARKKU – HALONEN, MIA 2013: Keskustelukumppanin keuhminen suomalaisessa keskustelussa. *Virittäjä* 4/2013 s. 460–493.
- FORSBERG, HANNELE 1994: Havaintoja kysymystyypistä otat sie ~ sä. *Virittäjä* Vol 98 Nro 1 s. 60–68.
- HAAKANA, MARKKU 1993: Vakavaa ja ei-vakavaa puhetta. Huumorin ja vakavan kategorioista eräässä arkikeskustelussa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- HAAKANA, MARKKU 2008: Kieli toimintana: keskustelunanalyysin näkökulma. Teoksessa Tiina Oniikki-Rantajääskö, Mari Siirainen ja Hanna Ylönen (toim.) *Kieltä kohti* s. 86–104. Helsinki: Otava.
- HAAKANA, MARKKU 2011: Mitä ja muut avoimet korjausaloitteet. *Virittäjä* 1/2011 s. 36–67.
- HAAKANA, MARKKU – KURHILA, SALLA 2009: Other-correction in everyday interaction: some comparative aspects. Teoksessa Markku Haakana, Minna Laakso ja Jan Lindström (toim.) *Talk in Interaction. Comparative Dimensions* s. 152–179. Helsinki: SKS.
- HAAKANA, MARKKU – VISAPÄÄ, LAURA 2014: Eiku – korjauksen partikkeli? *Virittäjä* 1/2014.
- HAKULINEN, AULI 1989: Palauteilmauksista. Teoksessa Auli Hakulinen (toim.) *Suomalaisen keskustelun keinoja I. Kieli* 4 s. 98–114. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HAKULINEN, AULI 1997: Johdanto. Teoksessa Liisa Tainio (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 13–17. Tampere: Vastapaino.
- HAKULINEN, AULI 1997: Vuorottelujäsennys. Teoksessa Liisa Tainio (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 32–55. Tampere: Vastapaino.

- HAKULINEN, AULI – MARJA-LEENA SORJONEN 1989: Modaaliverbit spontaanissa keskustelussa. Teoksessa Auli Hakulinen (toim.) *Suomalaisen keskustelun keinoja I. Kieli 4* s. 73–97. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HAKULINEN, AULI – SORJONEN, MARJA-LEENA 2009: Designing utterances for action: Verb repeat responses to assessments. Teoksessa Markku Haakana, Minna Laakso ja Jan Lindström (toim.) *Talk in Interaction. Comparative Dimensions*. Helsinki: SKS.
- HERLIN, ILONA 1998: *Suomen kun*. Helsinki: SKS.
- JAAKOLA, MINNA 2018: Tietäminen argumentoinnin resurssina: *tietysti, tietenkin ja ei tietenkään* lukijakommenteissa. Teoksessa Susanna Shore, Mikko T. Virtanen ja Toini Rahtu (toim.) *Kirjoitettu vuorovaikutus* s. 145–178. Helsinki: SKS.
- KOIVISTO, AINO 2017: Uutta tietoa vai oivallus? Eräiden dialogipartikkeleiden tehtävistä. *Viritäjä* 4/2017 s. 473–499.
- KUNNARI, MIIA 2011: Kahdentunut dialogipartikkeli *joojoo* keskustelussa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- LAURANTO, YRJÖ 2014: *Imperatiivi, käsky, direktiivi. Arkikeskustelun vaihtokauppakielioppia*. Helsinki: SKS.
- LÄMSÄ, HANNA 2014: Pyynnöt ja responsit R-kioskillä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- MALASKA, JONNA 2016: Välitöntä toimintaa vaativat direktiivit teatteriharjoituksissa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- ODGEN, RICHARD 2001: Turn transition, creak and glottal stop in Finnish talk-in-interaction. *Journal of the International Phonetic Association* Vol. 31, No. 1 s. 139–152. Cambridge: Cambridge University Press.
- PERÄKYLÄ, ANSSI 2016: Ilmeet ja eleet. Teoksessa Melisa Stevanovic ja Camilla Lindholm (toim.) *Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*. Tampere: Vastapaino.
- RAEVAARA, LIISA 1989: No – vuoronalkuinen partikkeli. Teoksessa Auli Hakulinen (toim.) *Suomalaisen keskustelun keinoja I. Kieli 4* s. 147–160. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- RAEVAARA, LIISA 2009: *Nyt täytyy ostaa kun tuli vähä rahaa tosta monivedosta*. Asiakkaan ja myyjän kootut selitykset. Teoksessa Hanna Lappalainen ja Liisa Raevaara (toim.) *Kieli kioskillä: Tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista* s. 231–262. Helsinki: SKS.

- RAEVAARA, LIISA 2016: Toimintajaksojen rakenteet. Teoksessa Melisa Stevanovic ja Camilla Lindholm (toim.) *Keskustelunalyysi: Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*. Tampere: Vastapaino.
- RAEVAARA, LIISA 2017: Adjusting the design of directives to the activity environment. Imperatives in Finnish cooking club interaction. Teoksessa Marja-Leena Sorjonen, Liisa Raevaara ja Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.) *Imperative Turns at Talk: The Design of Directives in Action* s. 381–410. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- RANTALA-EKHOLM, KATI 1999: *Kiekko liikkuu, kiekko liikkuu*. Jääkiekkovalmennuksen direktiiveistä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- SACKS, HARVEY 1992 [1968–1972]: *Lectures on Conversation*, Volume II. Toimittanut Gail Jefferson. Cambridge: Blackwell Publishers.
- SACKS, HARVEY – SCHEGLOFF, EMANUEL A. – JEFFERSON, GAIL 2016: Keskustelun vuorottelujäsennyksen perussystematiikka. Suomentaneet Marja Etelämäki, Auli Hakulinen, Ilkka Arminen, Elizabeth Couper-Kuhlen, Mia Halonen, Aino Koivisto, Salla Kurhila, Ritva Laury, Esa Lehtinen, Camilla Lindholm, Jarkko Niemi, Anssi Peräkylä, Johanna Ruusuvuori, Liisa Raevaara, Sara Routarinne, Melisa Stevanovic, Kimmo Svinhufvud, Liisa Tainio ja Liisa Voutilainen. *Virittäjä* 120:3 [verkkoliite]. Englanninkielinen alkuperäisartikkeli 1974.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. 2007: *Sequence Organisation in Interaction: A Primer in Conversation Analysis*. Volume I. Cambridge: Cambridge University Press.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1989: Henkilöön viittaaminen puhetilanteessa. Teoksessa Auli Hakulinen (toim.) *Suomalaisen keskustelun keinoja I. Kieli 4* s. 195–222. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1997: Vuorovaikutus paperilla. Teoksessa Liisa Tainio (toim.) *Keskustelunalyysin perusteet* s. 18–32. Tampere: Vastapaino.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 1989: Vuoronalkuiset konnektorit: mutta. Teoksessa Auli Hakulinen (toim.) *Suomalaisen keskustelun keinoja I. Kieli 4* s. 162–176. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 2001A: Lääkärin ohjeet. Teoksessa Marja-Leena Sorjonen, Anssi Peräkylä ja Kari Eskola (toim.) *Keskustelu lääkärin vastaanotolla* s. 89–111. Tampere: Vastapaino.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 2001B: *Responding in Conversation: A Study of Response Particles in Finnish*. Amsterdam: John Benjamins.

- SORJONEN, MARJA-LEENA 2002: Recipient Activities: The Particle No as a Go-Ahead Response in Finnish Conversations. Teoksessa Cecilia E. Ford, Barbara A. Fox ja Sandra A. Thompson (toim.) *The Language of Turn and Sequence* s. 165–195. Oxford: Oxford University Press.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 2017: Imperatives and responsiveness in Finnish conversation. Teoksessa Marja-Leena Sorjonen, Liisa Raevaara ja Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.) *Imperative Turns at Talk: The Design of Directives in Action* s. 241–270. Amsterdam: John Benjamins.
- SORJONEN, MARJA-LEENA – HAKULINEN, AULI 2009: Alternative responses to assessments. Jack Sidnell (toim.) *Conversation Analysis: Comparative Perspectives* s. 281–303. Cambridge: Cambridge University Press.
- SORJONEN, MARJA-LEENA – RAEVAARA, LIISA 2006: Asiointitilanteiden tutkimisesta. Tarkasteltavana Kelan asiointien vuorovaikutus. Teoksessa Marja-Leena Sorjonen ja Liisa Raevaara (toim.) *Arjen asiointia. Keskusteluja Kelan tiskin äärellä* s. 11–34. Helsinki: SKS.
- SORJONEN, MARJA-LEENA – RAEVAARA, LIISA – LAPPALAINEN, HANNA 2009: *Mä otan tän.* Käynnin syyn esittämisen tavat kioskillä. Teoksessa Hanna Lappalainen ja Liisa Raevaara (toim.) *Kieli kioskillä. Tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista* s. 90–119. Helsinki: SKS.
- SORJONEN, MARJA-LEENA – RAEVAARA, LIISA – COUPER-KUHLEN, ELIZABETH 2017: Imperative turns at talk: An introduction. Teoksessa Marja-Leena Sorjonen, Liisa Raevaara ja Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.) *Imperative Turns at Talk: The Design of Directives in Action* s. 1–24. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- TIKKANEN, NITA 2010: *Emmä voi sille sanoo.* Erimielisyyden ilmaisen keinot keski-ikäisten siskosten keskustelussa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli..
- STIVERS, TANYA 2011: Morality and question design: 'Of course' as contesting a presupposition of askability. Teoksessa Tanya Stivers, Lorenza Mondada ja Jakob Steensig (toim.) *The Morality of Knowing in Conversation* s. 82–106. Cambridge: Cambridge University Press.
- TAINIO, LIISA 1997: Preferenssijäsennys. Teoksessa Liisa Tainio (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 93–110. Tampere: Vastapaino.
- TAINIO, LIISA 2000: Pariskuntapuhe ja kokemusten rajat. *Virittäjä* 1/2000 s. 23–45.

- TEKONIEMI, OUTI 1998: Puhuttelu ja huomionkohdistimet lapsen ja isän välisessä keskustelussa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- TORPO, LOTTA 1998: Aerobic-tuntien direktiivit. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- VATANEN, ANNA 2016: Keskustelunanalyttinen tutkimusprosessi. Teoksessa Melisa Stevanovic ja Camilla Lindholm (toim.) *Keskustelunanalyysi: Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*. Tampere: Vastapaino.
- VISK = AULI HAKULINEN – MARIA VILKUNA – RIITTA KORHONEN – VESA KOIVISTO – TARJA RIITTA HEINONEN – IRJA ALHO 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoversio, viitattu 16.10.2019. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>

Liitteet

1. Keskusteluntutkimuksen litterointimerkit.

1. SÄVELKULKU

Prosodisen kokonaisuuden lopussa:

. laskeva intonaatio
, tasainen intonaatio
? nouseva intonaatio

Prosodisen kokonaisuuden sisällä tai alussa:

↑ seuraava sana lausuttu ympäristöä korkeammalta
↓ seuraava sana lausuttu ympäristöä matalammalta
heti (alleviivaus) painotus tai sävelkorkeuden nousu
muualla kuin sanan lopussa

2. PÄÄLLEKKÄISYYDET JA TAUOT

[päällekkäispuhunnan alku
] päällekkäispuhunnan loppu
(.) mikrotauko: 0.2 sekuntia tai vähemmän
(0.4) mikrotaukoa pitempi tauko; pituus on ilmoitettu
sekunnin kymmenesosina
= kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta

3. PUHENOPEUS JA ÄÄNEN VOIMAKKUUS

> < (sisäänpäin osoittavat nuolet) nopeutettu jakso
< > (ulospäin osoittavat nuolet) hidastettu jakso
e::i (kaksoispisteet) äänteen venytys
° ° ympäristöä vaimeampaa puhetta
AHA (isot kirjaimet) äänen voimistaminen

4. HENGITYS

.hhh sisäänhengitys; yksi h-kirjain vastaa 0.1 sekuntia
hhh uloshengitys
.joo (piste sanan edessä) sana lausuttu sisäänhengittäen

5. NAURU

he he naurua
s(h)ana suluissa oleva h sanan sisällä kuvaa uloshengitystä, useimmiten
kyse nauraen lausutusta sanasta
£ £ hymyillen sanottu sana tai jakso

6. MUUTA

nariseva ääni
@ @ äänen laadun muutos
si- (tavuviiva) sana jää kesken

s'tä (rivinylinen pilkku) vokaalin kato
kiva (lihavointi) voimakkaasti äännetty klusiili
(tai) sulkeiden sisällä epäselvästi kuultu jakso tai puhuja
(--) sana, josta ei ole saatu selvää
(---) pitempi jakso, josta ei ole saatu selvää
(()) kaksoissulkeiden sisällä litteroijan kommentteja ja selityksiä tilanteesta